

ÚRSKURÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Mál nr. 7/2003

Áltaver og Skaftártunga, sveitarfélaginu Skaftárhreppi

10. desember 2004

EFNISYFIRLIT

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD	757
2. MÁLSMEÐFERÐ	757
2.1. Setning laga nr. 58/1998 og skipan óbyggðanefndar	757
2.2. Sveitarfélög í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu tekin til meðferðar	758
2.3. Lýstar kröfur og kynning	758
2.4. Afmörkun máls nr. 7/2003	759
2.5. Fyrirtökur og aðalmeðferð	760
3. KRÖFUGERÐ	761
3.1. Kröfur íslenska ríkisins um þjóðlendu	761
3.2. Kröfur Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda og umráðamanna lögbýla í fyrstum Álftavershreppi vegna Álftaversafréttar	761
3.3. Kröfur Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda og umráðamanna lögbýla í fyrstum Skaftártunguhreppi vegna Skaftártunguafréttar	762
3.4. Kröfur Landsvirkjunar á svæðinu	762
4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN	763
4.1. Inngangur	763
4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar	763
4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru	763
4.4. Vettvangsferð	764
4.5. Skýrslutökur	766
5. SAGA AFRÉTTA	766
5.1. Landnám	766
5.2. Álftaversafréttur	767
5.3. Skaftártunguafréttur	770
6. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR	776
6.1. Inngangur	776
6.2. Landnám	777
6.3. Álftaversafréttur	777
6.4. Skaftártunguafréttur	782
6.5. Vatnajökull, Mýrdalsjökull og önnur landsvæði í Álftaveri og Skaftártungu	793
6.6. Landsvirkjun	794
6.7. Um málskostnað	794
6.8. Um tæknileg atriði	794
7. ÚRSKURÐARORÐ	795

VIÐAUKAR	797
I. Hnit	
II. Almennar niðurstöður óbyggðanefndar í málunum nr. 1-7/2000 (upsveitir Árnassýslu) og 1-5/2001 (sveitarfélagið Hornafjörður)	
FYLGISKJÖL	803
I. Kort	
II. Aðilaskrá	
III. Skjalaskrá	
IV. Tækniskýrsla	

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Ár 2004, föstudaginn 10. desember, er í óbyggðanefnd, sem starfar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000, tekið fyrir málið

nr. 7/2003, Álftaver og Skaftártunga, sveitarfélaginu Skaftárhreppi, hvort og þá hvaða land teljist til þjóðlendna, hver séu mörk þjóðlendu við eignarland, hvaða hluti þjóðlendu sé nýttur sem afréttur og hver séu eignarréttindi innan þjóðlendu,

og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Kristján Torfason, formaður óbyggðanefndar, og nefndarmennirnir Karl Axelsson og Allan Vagn Magnússon.

Aðilar málsins eru:¹

Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna og ríkisjarðanna Herjólfstaða I og II og Holts I og II í Álftaveri.

(Ólafur Sigurgeirsson hrl.)

Sveitarfélagið Skaftárhreppur f.h. eigenda og umráðamanna lögbýla í fyrrum Álftavershreppi vegna Álftaversafréttar, f.h. eigenda og umráðamanna lögbýla í fyrrum Skaftártunguhreppi vegna Skaftártunguafréttar og vegna sveitarfélagsins.

(Bragi Björnsson hdl. og Einar Jónsson lögfræðingur)

Eigendur jarðanna Ljótaraða og Búlandstorfu í Skaftártungu.

(Bragi Björnsson hdl. og Einar Jónsson lögfræðingur)

Eigandi jarðanna Herjólfstaða I og II og Holts I og II.

(Ólafur Sigurgeirsson hrl.)

Umráðamenn jarðanna Herjólfstaða I og II og Holts I og II.

(Bragi Björnsson hdl. og Einar Jónsson lögfræðingur)

Landsvirkjun.

(Þórður Bogason hdl.)

2. MÁLSMEÐFERÐ

2.1. Setning laga nr. 58/1998 og skipan óbyggðanefndar

Þann 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk, skv. 7. gr.:

¹ Sjá nánar í fylgiskjali nr. II (aðilaskrá).

- a) Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
- b) Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
- c) Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og úrskurðir óbyggðanefndar, fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

Þann 2. september 1998 skipaði forsætisráðherra Kristján Torfason dómstjóra, formann óbyggðanefndar, og aðra nefndarmenn Karl Axelsson hæstaréttarlögmann, varaformann, og Allan V. Magnússon héraðsdómara. Varamenn voru skipuð Halldór Jónsson héraðsdómslögmaður, Ragnheiður Bragadóttir héraðsdómari og Þorgeir Örlygsson prófessor. Þorgeiri Örlygssyni var veitt lausn að eigin ósk frá og með 1. janúar 2003 og Benedikt Bogason héraðsdómari þá skipaður varamaður í hans stað.

2.2. Sveitarfélög í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu tekin til meðferðar

Með bréfi, dagsettu 12. október 2000, tilkynnti óbyggðanefnd fjármálaráðherra þá ákvörðun sína að taka til meðferðar landsvæðið vestan sveitarfélagsins Hornafjarðar og austan Þjórsár, sbr. 8. gr. og 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Svæði þetta, sem er hið þriðja sem kemur til meðferðar hjá óbyggðanefnd, var nánar tiltekið afmarkað til austurs af vesturmörkum jarðarinnar Núpsstaðar í Fljótshverfi (Skaftárhreppi), að sunnan af hafi, til norðurs í samræmi við tillögu starfshóps um stjórnsýslumörk á miðhálandinu frá 1996 og á Vatnajökli af línu þeirri sem samvinnunefnd um svæðisskipulag miðhálandis Íslands hefur notað við vinnu sína, sbr. afmörkum svæðisins á meðfylgjandi korti. Fjármálaráðherra var veittur frestur til 1. apríl 2001 til að lýsa kröfum um þjóðlendur á þessu svæði, sbr. 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, væri um slíkar kröfur að ræða. Fyrirsvarsmönnum sveitarfélaga á svæðinu, þ.e. Ásahrepps, Holta- og Landsveitar, Rangárvallahrepps, Djúpárhrepps, Vestur-Landeyjahrepps, Austur-Landeyjahrepps, Fljótshlíðarhrepps, Hvolhrepps, Vestur-Eyjafjallahrepps, Austur-Eyjafjallahrepps, Mýrdalshrepps og Skaftárhrepps, auk Bændasamtaka Íslands, var tilkynnt um ákvörðun óbyggðanefndar. Frestur fjármálaráðherra var síðar framlengdur til 27. apríl 2001 og með því orðið við rökstuddri beiðni ráðuneytisins.

2.3. Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsingar fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins um þjóðlendur í Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafellssýslu bárust 27. apríl 2001. Óbyggðanefnd birti tilkynningu um meðferð á framangreindu svæði og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 1. júní 2001, Morgunblaðinu 3. júní og fleiri blöðum síðar í sama mánuði, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði sem félli innan kröfusvæðis ríkisins að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd í síðasta lagi 1. desember 2001. Þá var tekið fram að málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðaðist ekki við kröfur aðila heldur bæri nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Til þess gæti því komið að tekin yrðu til athugunar svæði utan við kröfulýsingu fjármálaráðherra.

Óbyggðanefnd lét þinglýsa yfirlýsingu um málsmeðferð nefndarinnar og kröfugerð fjármálaráðherra á þær fasteignir sem kröfugerðin snertir og sem skráðar eru í þinglýsingabókum sýslumanna á Hvolsvelli og í Vík, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Kröfur fjármálaráðherra voru gerðar aðgengilegar almenningi á skrifstofum sýslumanna á Hvolsvelli og í Vík, auk viðkomandi sveitarfélaga og heimasíðu óbyggðanefndar. Þá var málið kynnt fyrirvarsmönnum aðliggjandi sveitarfélaga og sýslumönnum í þeim umdæmum, auk fjölmiðla.

Frestur annarra til að lýsa kröfum á kröfusvæði ríkisins var framlengdur í þeim tilvikum að leitað var eftir slíku með rökstuddum hætti, fyrst til 15. janúar 2002 og síðar til 15. febrúar. Þar

sem allar boðaðar kröfulýsingar höfðu ekki skilað sér innan þessa tíma var að auki veittur lokafrestur til 9. maí. Síðustu viðbætur og lagfæringar á kröfulýsingum bárust óbyggðanefnd 11. september 2002.

Gefið var út yfirlit yfir allar lýstar kröfur og þær færðar inn á uppdrátt. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofum sýslumanna á Hvolsvelli og í Vík, dagana 1. - 31. október 2002, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998. Athugasemdafrestur var til 7. nóvember 2002. Vakinn var athygli á kynningunni í fjölmiðlum. Jafnframt fengu hlutaðeigandi sveitarstjórnir yfirlit og uppdrátt óbyggðanefndar til upplýsingar.

Engar athugasemdir bárust fyrir lok athugasemdafrests en eftir þann tíma hafa aðilar gert nokkrar breytingar á kröfum sínum og jafnframt hafa komið fram nýjar kröfur. Óbyggðanefnd hefur vakið athygli málsaðila á augljósu misræmi eða villum í málalýsningum og haft frumkvæði að því að kanna hvort aðilar sem kunna að telja til eignarréttinda á kröfusvæði íslenska ríkisins vilji lýsa kröfum sínum, sbr. 2. mgr. 13. gr. laga nr. 58/1998.

Fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins lagði fram kröfulýsingar um þjóðlendur á svæðinu í ellefu hlutum og sjö kröfulýsingar vegna ríkisjarða. Á móti bárust 34 kröfulýsingar ýmissa aðila, auk krafna Landsvirkjunar. Gerðar voru kröfur vegna 159 tilgreindra jarða, jarðahluta eða annarra landsvæða, stundum sameiginlega.

2.4. Afmörkun máls nr. 7/2003

Í janúar 2003 var lögmönnum aðila tilkynnt að ákveðið hefði verið að fjalla um svæðið í eftirfarandi níu málum og var hreppamörkum þar fylgt í meginatriðum:

Mál nr. 1/2003, Ásahreppur og fyrrum Djúparhreppur, nú í Rangárþingi ytra, ásamt Holtamannaafrétti.

Mál nr. 2/2003, Holta- og Landsveit ásamt Landmannaafrétti í Rangárþingi ytra.

Mál nr. 3/2003, fyrrum Rangárvallahreppur, nú í Rangárþingi ytra.

Mál nr. 4/2003, fyrrum Fljótshlíðar-, Hvol- og Vestur- og Austur-Landeyjarhreppur, nú í Rangárþingi eystra.

Mál nr. 5/2003, Eyjafjallasvæði og Þórsmörk í Rangárþingi eystra.

Mál nr. 6/2003, Mýrdalshreppur.

Mál nr. 7/2003, Álftaver og Skaftártunga í Skaftárhreppi.

Mál nr. 8/2003, Síða, Landbrot og Brunasundur ásamt fyrrum Leiðvallarhreppi, nú í Skaftárhreppi.

Mál nr. 9/2003, Fljótshverfi í Skaftárhreppi.

Landsvæði því sem til meðferðar er í máli nr. 7/2003, Álftaver og Skaftártunga í sveitarfélaginu Skaftárhreppi, (Vestur-Skaftafellssýslu), má skipta í fimm hluta. Í fyrsta lagi er þar um að ræða Skaftártunguafrétt, í öðru lagi Álftaversafrétt, í þriðja og fjórða lagi hluta Vatnajökuls og Mýrdalsjökuls og í fimmta lagi önnur landsvæði í Álftaveri og Skaftártungu. Heildarsvæðið afmarkast til vesturs og norðurs af Holtamannaafrétti, Landmannaafrétti, Rangárvallaafrétti, Mýrdalsjökli og Mýrdalshreppi. Til austurs eru Kirkjubæjarhreppur og Leiðvallarhreppur, nú innan Skaftárhrepps. Til norðausturs er Vatnajökull og til suðurs hafið. Þess ber að geta hér að Álftaver og Skaftártunga (Álftavershreppur og Skaftártunguhreppur) tilheyra nú Skaftárhreppi.

Svæði það á Vatnajökli, sem til meðferðar er í málinu, afmarkast af tveimur línunum sem dregnar eru frá Bárðarbungu (2009 m). Sú vestari er yfir Kerlingar og að upptökum Tungnaár í Fremri-Tungnaárbotnum, við jaðar Tungnaárjökuls. Sú austari er í upptök Skaftár við jaðar Vatnajökuls.

Loks er til meðferðar í málinu svæði á Mýrdalsjökli sem afmarkast svo: Frá Mælifelli, við norð-austanverðan Mýrdalsjökul, er dregin lína til suðvesturs inn á jökulinn, í stefnu á upptök Fúlalækjar við suðvestanverðan Mýrdalsjökul, og þeirri línu fylgt þar til kemur að skurðarpunkti við línu sem dregin er á milli Entu (1347 m), í norðvestanverðum Mýrdalsjökli, og Huldufjalla (730 m), í

suðaustanverðum Mýrdalsjökli. Úr framangreindum skurðarpunkti er dregin lína í Kötlu koll (1310 m), klettahöfða í Höfðabrekkujökli, og þaðan að jaðri Höfðabrekkujökuls, í stefnu á Blautu-kvíslarbotna, austan Hafurseyjar.

Á því svæði, sem hér hefur verið lýst, hafa í meginatriðum annars vegar komið fram kröfur fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins um þjóðlendu á Álftaversafretti, Skaftártunguafretti og Mýrdalsjökli og hins vegar kröfur tiltekinna aðila um beinan eignarrétt að stærstum hluta kröfuvæðis íslenska ríkisins. Að auki hafa verið lagðar fram kröfur af hálfu Landsvirkjunar. Endanleg þjóðlendukrafa íslenska ríkisins tekur ekki til lands í Álftavers og Skaftártungu að öðru leyti en varðar framangreinda afretti og jökla. Kröfur og aðild í máli þessu hafa tekið nokkrum breytingum við meðferð þess, sjá einnig í kafla 3. Í tilefni af kröfugerð íslenska ríkisins um þjóðlendu á svæðinu, fyrst og fremst hvernig kröfulínur voru dregnar á kort, bárust óbyggðanefnd upphaflega kröfulýsingar frá eigendum jarðanna Ljótastaða og Búlandstorfu og umráðamönnum jarðanna Herjólfsstaða I og II og Holts I og II. Einnig bárust kröfur íslenska ríkisins vegna ríkisjarðanna Herjólfsstaða I og II, Holts I og II, Hraunbæjar í Áltaveri og Snæbýlis II í Skaftártungu.

Við aðalmeðferð og endurupptöku málsins var kröfulínum aðila breytt að hluta, einkanlega því hvernig kröfuvæði íslenska ríkisins var afmarkað á korti. Eftir þá breytingu er ekki ágreiningur á milli annars vegar íslenska ríkisins og hins vegar eigenda Búlandstorfu og Ljótastaða og umráðamanna Holts og Herjólfsstaða um eignarréttarlega stöðu lands innan merkja jarðanna, svo sem þeir hafa skilgreint þau. Jarðir þessar koma því ekki sérstaklega til umfjöllunar í úrskurði þessum umfram það sem sjálfstæð rannsóknarskylda óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 98/1998, leiðir af sér nema að því er varðar ákvörðun um málskostnað í þeim tilfellum að kröfum var lýst. Þá lýsti íslenska ríkið upphaflega kröfum sem eigandi ríkisjarðanna Hraunbæjar og Snæbýlis II. Við meðferð málsins kom hins vegar í ljós að kröfugerð íslenska ríkisins um þjóðlendu á svæðinu snertir ekki land innan landamerkja jarðanna. Þær koma því ekki til sérstakrar umfjöllunar í úrskurði þessum umfram það sem leiðir af sjálfstæðri rannsóknarskyldu óbyggðanefndar, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 98/1998, sjá kafla 6.5. Hér skal þó tekið fram að málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, sjá nánar í kafla 4.2.

2.5. Fyrirtökur og aðalmeðferð

Mál nr. 7/2003 var fyrst tekið fyrir á fundi óbyggðanefndar og forsvarsmanna málsaðila 25. febrúar 2003. Lögð voru fram skjöl málsins ásamt skjalaskrá og upplýst um ýmis atriði varðandi gagnaflokkun nefndarinnar. Jafnframt var óskað eftir því að lögmenn skiluðu umboðum hið fyrsta og gerð grein fyrir mikilvægi þess að lögmenn og óbyggðanefnd vinni saman að því að þeir sem hagsmuna eigi að gæta gerist aðilar að málinu. Enn fremur var sérstaklega vakin athygli á ákvæði 17. gr. þjóðlendulaga um samnýtingu á sérfræðiaðstoð o.fl. Þá var því beint til lögmanna að kanna hvort ljúka mætti málinu að einhverju eða öllu leyti með sátt, sbr. 15. gr. þjóðlendulaga. Loks var íslenska ríkinu veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerð.

Við fyrirtöku málsins 26. mars 2003 var lögð fram greinargerð af hálfu íslenska ríkisins og fleiri gögn. Öðrum málsaðilum var veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerðum. Við fyrirtöku málsins 23. apríl var greinargerð annarra málsaðila lögð fram, ásamt fleiri gögnum. Þá kom fram að fyrirsjáanlegt væri að taka þyrfti málið fyrir aftur áður en að aðalmeðferð kæmi og að um tíma-setningu þeirrar fyrirtöku yrði tilkynnt síðar.

Málið var svo tekið fyrir í fjórða skipti 21. júlí 2003. Við það tækifæri voru lögð fram frekari gögn af hálfu óbyggðanefndar, farið yfir dagskrá aðalmeðferðar og fyrirkomulag vettvangsferðar. Á sama fundi var einnig leitast við að upplýsa málið að öðru leyti.

Aðalmeðferð fór fram dagana 29. júlí - 1. ágúst 2003 og skiptist í forflutning, vettvangsferð, skýrslutökur og munnlegan málflokkning. Þeirri fyrirsögn var beint til lögmanna hvort þeir teldu

unnt að sætta málið að hluta eða öllu leyti, sbr. 1. mgr. 15. gr. Þjóðlendulaga, en svo var ekki. Að lokinni aðalmeðferð var málið tekið til úrskurðar. Fundað var í félagsheimili Mýrdælinga, Leikskálum, Vik í Mýrdal. Um vettvangsferð og skýrslutökur er fjallað nánar í köflum 4.4.-4.5.

Þann 8. nóvember 2004 var málið endurupptekið. Lögmennt fengu þar tækifæri til að tjá sig um fyrstu dóma Hæstaréttar í Þjóðlendumálum, upp voru kveðnir 21. október 2004 í málunum nr. 47/2004 og 48/2004. Að auki voru lögð fram viðbótargögn sem áður höfðu verið kynnt lögmonnum. Engar athugasemdir komu fram.

Málið var tekið fyrir í síðasta skipti 10. desember 2004 og lögð fram ný gögn. Þau höfðu áður verið kynnt lögmonnum og tækifæri gefið til athugasemda. Engar athugasemdir komu fram. Var málið síðan tekið til úrskurðar að nýju.

3. KRÖFUGERÐ¹

3.1. Kröfur íslenska ríkisins um Þjóðlendu

Af hálfu fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins er gerð svohljóðandi Þjóðlendukrafa í greinargerð, dags. 25. mars 2003:

„Fyrsti punktur í kröfulínu fjármálaráðherra um Þjóðlendumörk í Skaftártungum er sá sami og síðasti punktur í Skaftárhreppi, það er landamerkjapunktur Skaftárdals í Miðvatni í Skaftá og er hann kallaður A. Frá punkti A er dregin lína í mynni Blánipugils (Hánipugils) og síðan upp eftir gilinu allt til enda þess á Bláfjalli (punktur B), síðan að norðan úr Blánipugili (Hánipugili) sjónhendingu yfir Bláfjall í Fljótsbotna til vesturs (punktur C).

Frá punkti C er farið í Þvergljúframynni og svo ræður Þvergljúfúr landamörkum vestur svo langt sem það nær (punktur D), þaðan ræður Bjarnagata vestur í Hólmsá (punktur E), síðan liggur kröfulínan suður með Hólmsá allt til þess að hún og Leirá sameinast (punktur F). Endar þar kröfulína í Skaftártungum.

Fyrsti punktur í kröfulínu fjármálaráðherra um Þjóðlendumörk í Álftaveri er sá sami og lokapunktur í Skaftártungum, þ.e. sá staður þar sem árnar Leirá og Hólmsá sameinast og er hann kallaður A. Frá punkti A er dregin lína meðfram Leirá í vestur þar til kemur að upptökum hennar í Sandfellsjökli (punktur B), frá punkti B er dregin lína að punkti á hreppamörkum milli Skaftárhrepps og Mýrdalshrepps, þar sem línan tekur beygju í átt að Höfðabrekkujökli (punktur C).“

Við aðalmeðferð og endurupptöku málsins var framangreindum kröfulinum íslenska ríkisins, eins og þær voru upphaflega teiknaðar á kort, breytt að hluta án þess þó að texti kröfugerðar breyttist nema að þessu leyti:

Miðvatn Skaftár ræður á milli punkta A og A1, sbr. línu á milli punkta 1 og 2 hjá gagnaðila.

Frá Hvítanestorfu fylgir kröfulína ríkisins syðri kvísl Leirár að jökli (B) og þaðan með jökulbrún þar til hreppamörk Skaftárhrepps og Mýrdalshrepps þvera jökulinn. Fylgir svo línan hreppamörkum að Blautukvíslarbotnum niður á sandi (C).

3.2. Kröfur Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda og umráðamanna lögbýla í fyrrum Álftavershreppi vegna Álftaversafréttar

Af hálfu Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Álftavershreppi vegna Álftaversafréttar er gerð svohljóðandi krafa í greinargerð, dags. 23. apríl 2002:

„Að kröfum ríkisins verði alfarið hafnað og að viðurkennt verði að þinglýstir eigendur lögbýla í Álftaveri (áður Álftavershreppi), eigi fullkominn og beinan eignarrétt að öllum Álftaversafrétti,

¹ Sjá einnig fylgiskjöl nr. I (kort) og II (aðilaskrá). Sjá einnig umfjöllun í kafla 2.4. um breytingar á kröfum og aðild vegna jarðanna Herjólfstaða, Holts, Ljótastaða og Búlands.

til dómákveðinna og hefðbundinna merkja og skv. landamerkjaskrá. Jafnframt að það land sem hugsanlega kann að koma undan jökli falli við landamerki, til afréttarins með fullkomnum eignarrétti. Verði hins vegar talið að einhver svæði innan afréttarins teljist þjóðlenda er þess krafist að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur þinglýstra eigenda jarða í Álfhverri að þeim svæðum.

Að viðurkennt verði að landamerki afréttarins verði þau sem hér er lýst: Frá Mýrdalsjökli ræður meginvatn Leirá sunnan Sandfells sem næst stystu leið frá upptökum allt niður í Hvítanestorfu í hornmark, punkt 2 á meðfylgjandi korti, (sbr. hæstaréttardóm 1984:955 þar nefnt punkt P) og þaðan eftir gömlum farvegi norður í Hólmsá, sem síðan ræður allt norður fyrir Hólmsárbotna hjá Strútlaug (punktur 4).

Við Mýrdalsjökul verði miðað við jökulbrún á hverjum tíma. Um mörk Álfversafréttar að vestan vísast til hrd. 1989:1011.

Til vara gerir Skaftárhreppur sömu kröfur f.h. sjálfs síns og að ofan greinir, að undanskildum þeim óumdeilda rétti sem lögbýli í hreppnum eiga skv. lögum, venju og hefð til lífrænna auðlinda (beitar og veiði), innan afréttarins.“

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

3.3. Kröfur Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda og umráðamanna lögbýla í fyrrum

Skaftártunguhreppi vegna Skaftártunguafréttar

Af hálfu Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu er gerð svohljóðandi krafa í greinargerð, dags. 23. apríl 2002:

„Að kröfum ríkisins verði alfarið hafnað og að viðurkennt verði að þinglýstir eigendur lögbýla í Skaftártungu (áður Skaftárhreppi), eigi fullkominn og beinan eignarrétt að öllum Skaftártunguafrétti, til dómákveðinna og hefðbundinna merkja og skv. landamerkjaskrá. Jafnframt að það land sem hugsanlega kann að koma undan jökli falli við landamerki, til afréttarins með fullkomnum eignarrétti. Verði hins vegar talið að einhver svæði innan afréttarins teljist þjóðlenda, er þess krafist að viðurkenndur verði fullkominn afnotaréttur þinglýstra eigenda lögbýla í Skaftártungu, að þeim svæðum.

Að viðurkennt verði að merki afréttarins gagnvart heimalöndum einstakra jarða og öðrum afréttum séu þau sem hér er lýst: Skaftá ræður merkjum frá upptökum í Vatnajökli uns komið er skammt sunnan Lambaskarðshóla í Miðvatni Skaftár þaðan beint í vestur í mynni Hányþugils, síðan eftir gilinu, úr gilbotninum sjónhendingu yfir Bláfjall í Fljótsbotna. Úr Fljótsbotnum eftir Þvergljúframynni svo langt vestur sem það nær. Þaðan ræður Bjarnagata vestur í Hólmsá. Við Vatnajökul verði miðað við jökulbrún á hverjum tíma. Um mörk Skaftártunguafréttar að vestan vísast til H 1989:1022. Úr Kirkjufellsósi ræður Tungnaá til upptaka í jökli.

Til vara gerir Skaftárhreppur sömu kröfur f.h. sjálfs síns og að ofan greinir, að undanskildum þeim óumdeilda rétti sem lögbýli í Skaftártungu eiga skv. lögum, venju og hefð til lífrænna auðlinda (beitar og veiði), innan afréttarins.“

Þá er krafist málskostnaðar að skaðlausu samkvæmt framlögðum málskostnaðarreikningi.

Við aðalmeðferð og endurupptöku málsins var framangreindum kröfulinum, eins og þær voru upphaflega teiknaðar á kort, breytt að hluta án þess þó að texti kröfugerðar breyttist.

3.4. Kröfur Landsvirkjunar á svæðinu

Af hálfu Landsvirkjunar eru endanlega gerðar eftirfarandi kröfur sbr. bréf lögmanns Landsvirkjunar til óbyggðanefndar frá 23. apríl 2004 um breytingu á upphaflegri kröfugerð í málinu: Að viðurkenndur verði beinn eignarréttur að háspennumöstrum fyrirtækisins á svæðinu en ótakmarkaður afnotaréttur af landi því sem háspennulínurnar liggja um. Að auki verði viðurkennd takmörkun á rétti til athafna og afnota annarra á 54 metra breiðri landræmu undir og með fram háspennulínunum.

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1. Inngangur

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-18 ásamt undirskjöllum eða samtals 199 skjöl, auk 34 hliðsjónargagna. Sjá nánar í fylgiskjali nr. III (skjalaskrá).

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll., nr. 58/1998, sbr. l. nr. 65/2000. Úrlausn óbyggðanefndar einskorðast þannig ekki við þær kröfur og gögn sem aðilar leggja fram heldur ber nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fái um einstök álitæfni.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem hér er til meðferðar. Verkið var unnið á hlutlausan og fræðilegan hátt.

Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar, samkvæmt samkomulagi þessara aðila og nánari tilgreiningu í kafla 4.3. Jafnframt var haft samstarf við handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og fleiri aðila. Gagnaöflun óbyggðanefndar grundvallast á „Yfirliti um frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Við samningu þess hefur óbyggðanefnd notið ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings og starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands, Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar. Yfirlit þetta hefur verið kynnt lögmonnum og engar athugasemdir komið fram.

Leitað var eftir gömlum og nýjum nöfnum þeirra jarða sem kröfulýsing ríkisins tekur til, auk afrétta og almenninga. Jafnframt var að því hugað hvort utan kröfusvæðis ríkisins væru landsvæði sem þörfuðust sérstakrar rannsóknar enda nær rannsóknarskylda óbyggðanefndar til alls þess svæðis sem tekið hefur verið til meðferðar, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll.

Fyrirsvarsmönnum aðila í máli þessu var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa lögmennt um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. þjóðll. Lögmonnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til yfirlits í kafla 4.3., sjá nánar í greinargerðum Þjóðskjalasafns Íslands, handritadeildar Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og óbyggðanefndar um þetta efni, skjöl nr. 3, 4 og 5. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. III, þar sem skjöl Þjóðskjalasafns og óbyggðanefndar (þ.e. undir yfirlinum 3 og 5) eru flokkuð eftir efni og uppruna.

4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru

Könnun einstakra skjalaflokka skiptist, eins og áður greinir, milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar. Í meginatriðum er skiptingin þannig að Þjóðskjalasafn leitar heimilda í óprentuð-

um frumgögnum en óbyggðanefnd í þeim prentuðu. Þessari skiptingu er nánar lýst í greinargerðum um gagnaöflun. Greinargerð Þjóðskjalasafns er nr. 3 í skjalaskrá en greinargerð óbyggðanefndar nr. 5.

Í flokki óprentaðra frumgagna leituðu sérfræðingar Þjóðskjalasafnsins eftir landamerkjabréfum og jarðabréfum frá svæðinu. Óbyggðanefnd aflaði hins vegar ljósrita af jarðabréfum í prentuðum heimildum og var við þá leit farið yfir Íslenskt fornbréfasafn (stuðst við efnisyfirlit Björns Teitssonar o.fl., „Heimildaskráning jarða“), 13. b. Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1990) og Jarðabréf frá 16. og 17. öld (1993).

Af hálfu Þjóðskjalasafns var leitað heimilda í afsals- og veðmálabókum í safninu en óbyggðanefnd aflaði upplýsinga úr afsals- og veðmálabókum hjá sýslumanninum í Vík. Óbyggðanefnd kannaði einnig landskiptabækur við sýslumannsembættið og lagði fram efnisyfirlit bókana. Þjóðskjalasafn aflaði ljósrita af óprentuðum jarðamötum, þ.e. jarðamati 1804, 1849-1850 og fasteignamati 1916-1918. Óbyggðanefnd aflaði hins vegar ljósrita úr eftirtöldum prentuðum jarða- og fasteignamötum: Jarðatali á Íslandi í útgáfu J. Johnsen (1847), Nýrri jarðabók (1861), Fasteignabók 1921, Fasteignabók 1932, Fasteignabók 1938 og Fasteignabók 1957.

Sérfræðingar Þjóðskjalasafns fóru yfir gerðabækur sýslumanna og sáttanefnda, þ.e. dóma- og þingabækur og sáttabækur en óbyggðanefnd aflaði prentaðra dóma og lagði fram. Annars vegar var um að ræða dóma Landsyfírréttar og hins vegar dóma Hæstaréttar.

Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu kirknaskjöl, vísitásiubækur prófaste, brauðamöt, kirkjustóla og skýrslur presta um tekjur, útgjöld og ástand prestssetra. Einnig var farið yfir vísitásiubækur biskupa og skrifað upp það efni sem talið var einhverju skipta fyrir málið.

Í Þjóðskjalasafni voru könnuð skjöl í skjalasafni amtmanns, landshöfðingja, stiftamtmanns og suðuramts m.a. varðandi nýbýlastofnanir í Vestur-Skaftafellssýslu á síðustu árum 18. aldar og fram- an af þeirri 19., þ.e. á því tímabili þegar nokkuð var um nýbýlastofnun á heiðum og óbyggðum lendum. Óbyggðanefnd sá hins vegar um leit í þeim skjölum sömu embættismanna sem gefin hafa verið út og var þá farið yfir tiltekna efnisflokka í Lovsamling for Island.

Af hálfu óbyggðanefndar var aflað yfirlita um fornleifar á svæðinu (sbr. greinargerð óbyggðanefndar í skjali nr. 5). Óbyggðanefnd aflar örnefnaskráa frá Örnefnastofnun Íslands o.fl. og leggur fram ef ástæða þykir til en það var ekki gert í þessu máli. Óbyggðanefnd aflaði og lagði fram ljósrit af fjallskilareglugerðum sem í gildi hafa verið á viðkomandi landsvæði og birtar eru í B-deild stjórnartíðinda.

Auk þeirra prentuðu rita, sem áður hafa verið nefnd, var af hálfu óbyggðanefndar farið yfir Íslenskt fornbréfasafn í leit að máldögum, jarðabréfum og öðrum skjölum sem varða einstakar jarðir og stuðst við áður nefnt efnisyfirlit Björns Teitssonar o.fl. Óbyggðanefnd lagði fram ljósrit úr Landnámabók í útgáfu Hins íslenska fornritafélags um landnám á viðkomandi svæði. Bréfabók Guðbrands Þorlákssonar biskups var yfirfarin skv. nafnaskrá en ekkert fannst sem ástæða þótti til að leggja fram. Ekki var talin ástæða til að yfirfara aðrar útgefnar bréfabækur biskupa enda allar frá Hólabiskupum og varða ekki málefni Skálholtsbiskupsdæmis sérstaklega. Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir nafnaskrá Alþingisbóka Íslands. Ekki voru lögð fram ljósrit úr Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1.-12. bindi) heldur við hana stuðst sem almennt uppláttarrit.

Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu af sérstöku tilefni skjöl í annarri skrifstofu Stjórnarráðs Íslands (atvinnu- og samgöngumál) varðandi sölu þjóðjarða í Kirkjubæjar- og Þykkvabæjarklaustursumboði. Um önnur gögn, prentuð og óprentuð, en hér hafa verið nefnd er vísað til áður nefndra greinargerða Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar og skjalaskrár.

4.4. Vettvangsferð

Farið var á vettvang dagana 29.-30. júlí 2003. Fyrri hluti vettvangsferðar hófst að morgni þriðjundagsins 29. júlí og var veður gott. Auk óbyggðanefndar, starfsmanna nefndarinnar og lögmanna málsaðila, voru með í för þeir Gissur Jóhannsson bóndi og fyrrverandi oddviti á Herjólfsstöðum I

og Jóhannes Gissurarson bóndi og fjallkóngur á Herjólfstöðum II. Farið var eftir Þjóðvegi 1 uns beygt var inn á Hrífunesveg á leið til Tungusels, félagsheimilis Skaftártungumanna, þar sem skoðaðar voru aðstæður fyrir væntanlega skýrslutöku. Haldið var áfram eftir Syðri-Fjallabaksleið og komið við á Ljótarstöðum þar sem Heiða Ásgeirsdóttir bóndi slóst í hópinn og því næst að Snæbýli I þar sem Jóhannes Ingi Árnason bóndi slóst með í för. Gissur Jóhannesson hafði að mestu orð fyrir heimamönnum og lýsti því sem fyrir augu bar.

Haldið var upp á Snæbýlisheiði og þar skoðað svokallað Hattsker sem og Kattahryggir. Jóhannes Ingi sýndi hópnum Beitilyngsgil sem er efstamark milli Snæbýlis og Ljótarstaða. Haldið var áfram og í átt að svonefndri Bjarnargötu sem norðurmörk Ljótarstaða miðast við. Aðilar voru ósammála um staðsetningu götunnar en reynt var að rekja sig eftir kennileitum með litlum árangri.

Farið var yfir vaðið hjá Brytalækjum og yfir í Álftaversafrétt en áður höfðu Jóhannes og Heiða haldið heim á leið. Keyrt var eftir svonefndri Mælifellsleið og helstu kennileiti skoðuð svo sem Mælifell, Strútur, Brennivínskvisl og Háalda. Áfram var ekið uns komið var inn á Öldufellsleið. Því næst var farin leiðin upp að Einhyrningi og svo aftur niður með Hólmsánni þar til stoppað var í kofa við Hólmsárfossa. Kofi þessi er af heimamönnum kallaður Fjallakofinn.

Frá Fjallakofa var haldið áfram vestur með Atley og niður að Leirá. Áin rennur frá Mýrdalsjökli í tveimur meginkvísulum en lögmenn voru ósammála í kröfulýsingum sínum við hvora ætti að miða. Kom fram að Efri-Leirain rennur í fastari farveg. Áfram var ekið með fram Leirá og Rjúpnafelli sem stendur sunnan við ána. Skoðað var uppgræðsluverkefni niðri á afréttinum sem bændur vinna að í samvinnu við Landgræðslu ríkisins. Gissur Jóhannesson sýndi mönnum stíflu í Leirá áður en stoppað var við fossinn sem rennur hjá Leirárbúnni. Heimamenn gerðu þar grein fyrir mörkum Hrífuness og Álftaversafréttar en land Hrífuness nær alla leið að áðurnefndri stíflu en ekki einungis að búnni sbr. Hæstaréttardóm frá 1984. Kröfulínur lögmanna voru ekki í samræmi við þetta og hugðust þeir skoða málið. Frá búnni yfir Leirá var haldið í Tungusel til skýrslutöku.

Vettvangsferð var fram haldið miðvikudaginn 30. júlí. Óbygðanefnd, starfsmenn nefndarinnar og lögmenn málsaðila lögðu af stað frá Hótel Lunda í þungbúnu veðri. Keyrt var eftir Þjóðvegi 1 í austurátt á leið í Skaftártungu. Beygt var til vinstri inn Fjallabaksleið syðri og komið við í Úthlíð þar sem Valur Oddsteinsson fyrrverandi oddviti slóst í för með hópnum. Frá Úthlíð var ekið sem leið lá að Borgarfelli þar sem Sigfús Sigurjónsson slóst í hópinn. Svo er farið að Búlandi þar sem Sigurður O. Pétursson bættist í hópinn. Valur Oddsteinsson hafði að mestu orð fyrir heimamönnum.

Frá bæjarstæðinu á Búlandi var áfram keyrt eftir Fjallabaksleið syðri og upp Búlandsheiði. Sigurður benti á svokallaðan Granahaug sem liggur vestan Skaftár. Valur sagði frá því landsvæði sem liggur hjá Búlandsheiði og áður tilheyrði jörðunum Búlandsseli og Svartanúp sem nú eru komnar í eyði. Áfram var ekið og komið fram hjá svonefndum Króki sem stendur austan við veginn á móts við Skaftárdal. Ekið var svo með Réttarfelli og um Kálfasléttur. Þegar komið var að efstu mörkum Búlands í norðaustri var stoppað og reynt að glöggva sig á örnefnum sem kröfulínur landeiganda og lögmans ríkisins byggjast á. Báðir aðilar miðuðu við að kröfulínan lægi frá miðvatni Skaftár og vestur í Hánípu en drógu hins vegar línurnar á mismunandi hátt inn á kort. Horft var til vesturs á Bláfjall og yfir í Fljótsbotna.

Frá efstu mörkum Búlands var keyrt yfir í hinn eiginlega afrétt Skaftártungumanna en stoppað stutta stund í sæluhúsinu í Hólaskjólí sem stendur við Lambaskarðshóla vestan Skaftár. Áfram var haldið en beygt inn á Álftavatnskróka. Þegar hér var komið við sögu var skyggnið orðið afar lélegt vegna þoku. Aftur var farið inn á Fjallabaksleið syðri, yfir vöðin á Nyðri-Ófæru og að Skælings-ófæru. Haldið áfram eftir Fjallabaksleið syðri. Keyrt var yfir í afrétt Landmanna og stoppað þar í Höllinni (Kýlingskofa) en þá snúið við. Haldið var til baka sömu leið uns beygt var inn veginn norður að Langasjó og haldið inn eftir. Þoka var á svæðinu og þegar menn þóttust vissir um að hana tæki ekki af var snúið við og keyrt í niður í Tungusel til skýrslutöku. Lauk þar með vettvangsferð síðdegis.

4.5. Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins voru teknar skýrslur af Gissuri Þórði Jóhannessyni, ábúanda og umráðamanns Herjólfsstaða II, og eiganda að hluta; Jóhannesi Gissurarsyni, ábúanda og umráðamanns Herjólfsstaða I, og eiganda að hluta; Jóhannesi Inga Árnasyni, eiganda og ábúanda Snæbýlis I; Heiðu Guðnýju Ásgeirsdóttur, bónda á Ljótastöðum; Sigurði O. Péturssyni, eiganda og ábúanda á Búlandi; Val Guðjóni Oddsteinsyni, eiganda og ábúanda Hlíðar; Sigfúsi Sigurjónssyni, eiganda og ábúanda að Borgarfelli og Gísla Halldóri Magnússyni, eiganda og ábúanda að Ytri-Ásum.

5. SAGA AFRÉTTA

Hér verður í fyrstu greint frá elstu ritheimildum um landnám á því svæði sem til meðferðar er og síðan rakin í stórum dráttum saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar á þeim jörðum sem tilgreindar eru í málinu. Að lokum verður á sama hátt gerð grein fyrir sögu Álftaversafréttar og Skaftártunguafréttar frá öndverðu til þessa dags.

5.1. Landnám

Í Sturlubók Landnámu er þessi lýsing á landnámi í Skaftártungu:

Vilbaldr hét maðr, bróðir Áskels hnökkans; hann fór af Írlandi til Íslands ok hafði skip þat, er hann kallaði Kúða, ok kom í Kúðafljótsós; hann nam Tunguland á milli Skaptár ok Hólmsár ok bjó á Búlandi.¹

Síðan segir frá því í Sturlubók og Hauksbók að Vilbaldur hafi neyðst til að fara af landi sínu og annar tekið þar við búi:

Ísólfr hét maðr; hann kom út síð landnámatíðar ok skoraði á Vilbald til landa eða hólmgöngu, en Vilbaldr vildi eigi berjask ok fór brutt af Búlandi; hann átti þá land milli Hólmsár ok Kúðafljóts, En Ísólfr fór á Búland ok átti land milli Kúðafljóts ok Skaptár.²

Einar Ólafur Sveinsson taldi engan vafa leika á um takmörk landnámsins. Vesturtakmörk þess hefðu verið Hólmsá en Skaftá eystrimörk. Eftir að Skaftá skiptist væru rétt að miða við vestustu kvíslina: Landá.³ Síðan hefði Vilbaldur látið býli sitt, Búland, í hendur Ísólfi og allt land að auki austan Kúðafljóts eða Tungufljóts eins og vafalaust væri átt við.⁴ Samkvæmt þessu hefur Tungufljót, eins og það nefnist nú, skilið lönd þeirra Vilbalds og Ísólfs.⁵

Í Landnámabók eru tveir landnámsmenn nefndir á því svæði sem nefnist Álftaver. Annar þeirra var Hrafn hafnarlykill en um hann segir svo í Sturlubók og Hauksbók:

Hrafn hafnarlykill var víkingr mikill; hann fór til Íslands ok nam land milli Hólmsár og Eyjarár ok bjó

1 *Landnámabók*. Íslensk fornrit. 1. b. Jakob Benediktsson gaf út. Reykjavík 1986. S. 326. Í Hauksbók er því bætt við að þeir bræður, Vilbaldur og Áskell, hafi verið synir Dofnaks sem einnig er nefndur Dufþakur Dufnialsson, Kjarvalssonar Írakonungs (sama rit, s. 327 og 367).

2 *Landnámabók* 1986, s. 328.

3 Einar Ól. Sveinsson, 1948: *Landnám í Skaftafellspingi*. (Skaftafellinga rit 2. b.) Reykjavík. S. 97-98.

4 Einar Ól. Sveinsson 1948, s. 104. Haraldur Matthíasson tók undir þetta og komst svo að orði: „Nú heitir ekki Kúðafljót fyrr en neðan við mynni Hólmsár“ (Haraldur Matthíasson, 1982: *Landið og landnáma*. 2. b. Reykjavík. S. 396). Sbr. einnig *Sunnlenskar byggðir*: 6. b. Skaftárþing. Búnaðarsamband Suðurlands 1985. S. 241.

5 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 396.

í Dynskógum¹; hann vissi fyrir eldsuppkvámu og færði bú sitt í Lágey². Hans son var Áslákr aurgoði, er Lágeyingar eru frá komnir.³

Hinn landnámsmaðurinn var Molda-Gnúpur Hrólfsson. Um hann er þessi frásögn í Sturlubók:

Maðr hét Hrólfir höggvandi; hann bjó á Norðmæri, þar sem hét Moldatún. Hans synir váru þeir Vémundr ok Molda-Gnúpr; þeir váru vígamenn miklir ok járnsmiðir. ... Gnúpr fór til Íslands fyrir víga sakir þeira bræðra ok nam land milli Kúðafljóts ok Eyjarár, Álptaver allt; þar var þá vatn mikit og álptveiðar á. Molda-Gnúpr seldi mǫrgum mǫnnum af landnámi sínu, ok gerðisk þar fjölbyggt, áðr jarðeldr rann þar ofan, en þá flýðu þeir vestr til Höfðabrekku ok gerðu þar tjaldbúðir, er heitir á Tjaldavelli. En Vémundr, son Sigmundar kleykis, leyfði þeim eigi þar vist. Þá fóru þeir í Hrossagarð ok gerðu þar skála ok sátu þar um vetrinn, ok gerðisk þar ófriðr með þeim ok vígafar.⁴ En um vátir eptir fóru þeir Molda-Gnúpr vestr í Grindavík ok staðfestisk þar; þeir höfðu fátt kvikfjár.⁵

Mörk landnáma þeirra Hrafnshafnarlykils og Molda-Gnúps verða að teljast glögg. Hrafn nam land milli Hólmsár og Blautukvíslar og voru þeir Vilbaldur nágrannar.⁶ Landnám Molda-Gnúps náði frá Kúðafljóti í austri og vestr að Blautukvísl. Að sunnan takmarkaðist landnámið af sjónum en að norðan komu landnám Molda-Gnúps og Hrafnshafnarlykils saman og eru þau landamerki ekki þekkt.⁷

5.2. Álftaversafréttur

Ekki er kunnugt um nein landamerkjabréf eða þinglýst gögn um merki Álftaversafréttar. Lýsingu afréttarins er þó að finna í nokkrum heimildum og verður hér gerð grein fyrir þeim helstu.

Í *Göngum og réttum* er þessi lýsing á mörkum Álftaversafréttar:

Afréttur Álftavershrepps takmarkast á þrjár hliðar af vötnum og jökli. Jökulvatnið Leirá fellur úr Mýrdalsjökli og í Hólmsá, skilur hún afréttinn frá heimalöndum hreppsins. Sunnan hennar, í heimalöndunum, stendur eitt einstakt fell, allhátt, og heitir það Rjúpnafell. Hólmsá skilur afréttinn frá Skaftártunguheiðum á austurhlið, allt til upptaka sinna, en á vesturhlið er Mýrdalsjökull. Við norðausturhorn Mýrdalsjökuls koma Álftaversafréttur og Rangárvallafréttur saman, og eru þar ekki nein vötn eða torfærur, sem skilja á milli, en gróðurlítið er þar, mest sandar, Mælifellssandur. Eru talsverð brögd að því, að fé renni saman á þessum slóðum milli Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafellssýslu.⁸

Í *Sunnlenskum byggðum* er afrétturinn sagður afmarkast „af Leirá að sunnan og sveitarmörkum að austan og vestan, norður í Hólmsárbotna“.⁹

1 Eyjará var sama áin og Blautukvísl, að sögn Sveins Pálssonar landlæknis og náttúrufræðings, en Dynskóga telja menn að hafi verið norðvestur af Herjólfstöðum, sunnan Skálmar, milli Dýja og Selvaðsfitja (Einar Ól. Sveinsson 1948, s. 105).

2 Lágey er talin hafa verið vestan Eyjarár (Blautukvíslar) (sbr. *Landnámabók* 1986, s. 329, 7. nmgr.).

3 *Landnámabók* 1986, s. 328.

4 Tjaldavöllur mun hafa verið þar sem nú heita Búðir eða Tjaldbúðir og Hrossagarður þar sem nú eru Kaplagarðar, hvort tveggja í Höfðabrekkulandi (Einar Ól. Sveinsson 1948, s. 107-108).

5 *Landnámabók* 1986, s. 328, 330. Orðamunur er í Hauksbók en skiptir ekki miklu máli. Í Hauksbók er t.d. fullyrt að Molda-Gnúpur og synir hans tveir hafi fallið í Hrossagarði (*Landnámabók* 1986, s. 331).

6 Einar Ól. Sveinsson 1948, s. 104-105.

7 Haraldur Matthíasson 1982 (2), s. 397.

8 *Göngur og réttir*. 1. b. Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar. Önnur prentun aukin og endurbætt. Akureyri 1983. S. 159-160. Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 6, s. 295.

9 *Sunnlenskar byggðir* 6, s. 295.

Í „Afréttarskrá Álftaversafréttar“, sem oddviti Álftavershrepps, Gissur Jóhannesson, undirritaði 26. nóvember 1985 er lýsingin þannig:

Takmörk Álftaversafréttar eru: Að austan ræður Hólmsá sunnan frá Leirá norður í Hólmsárbotna v/Strútslaug. Að sunnan ræður Leirá sunnan við Sandfell austur í Hólmsá. Að vestan takmarkast afrétturinn sunnan frá upptökum Leirár, af Mýrdalsjökli norður á Mælifellssand en þá tekur við sýslumarkalína Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafellssýslu, sem dregin er úr upptökum Fúlalækjar á Sólheimasandi, norður yfir jökul í áðurnefnda Hólmsárbotna.¹

Árið 1989 staðfesti Hæstiréttur dóm héraðsdóms um mörkin á milli afréttarlanda Rangárvallahrepps að austan og Álftavershrepps að vestan. Í dómi Hæstaréttar er vísað til landamerkjalyýsingar frá 1888 og 1889, og síðan segir:

Þegar þessar rituðu heimildir eru hafðar í huga og jafnframt litið til þeirra afréttarnota, sem upplýst er, að málsaðilar, hvorir um sig, hafa haft af þrætulandinu, svo og til fjallskila á því, og loks til þess, hvaða mörk megi teljast hagkvæm, náttúruleg og glögg, verður það niðurstaða dómsins, að mörkin eigi að vera á línu, er hugsast dregin úr upptökum Fúlalækjar í hæsta punkt á Mælifelli, þaðan í hæsta punkt á Meyjarstrút, þaðan í Strútslaug (Hólmsárbotna). Línan úr Hólmsárbotnum í há-Torfajökul liggur að Skaftártunguafreitti, og verður því ekki um hana fjallað í máli þessu.²

Þá er þess að geta að í dómi Hæstaréttar í deilu um landamerki milli jarðanna Holts I og II og Herjólfstað I og II annars vegar og Skálmarbæjar og Hrífuness hins vegar (einnig var deilt um merki þeirra á milli) var niðurstaðan sú að merki jarðanna væru um miðjan Hrífuneshólmi.³ Nokkrum árum síðar lét hreppsnefnd Skaftárhrepps draga upp línu milli heimalanda annars vegar og afréttar hins vegar og í bréfi dags. 19. júní 1998 fór sýslumaður fram á það við eigendur og ábúendur viðkomandi jarða að þeir sannreynðu hvort merkjalýsing sú, sem þar kom fram, væri rétt. Merkjum milli heimalanda og afréttar frá Mýrdalsjökli til Hólmsár er lýst þannig:

Frá Mýrdalsjökli ræður Leirá sunnan Sandfells frá upptökum allt niður í Hvítanestorfu í hornmark, sbr. hæstaréttardóm frá 1979 og þaðan eftir gömlum farvegi norður í Hólmsá, sem ræður allt norður að Bjarnagötu, skammt norðan við þann stað, sem Fjallabaksleið syðri þverar ána.⁴

Ekki liggja fyrir eldri heimildir um nýtingu afréttarins en frá fyrri hluta 19. aldar. Í skýrslu séra Sveins Benediktssonar í Þykkvabæjarprestakalli frá 1840 kemst hann svo að orði um afrétt sóknarmanna:

Í Einhyrningsfjöllum er sóknarinnar afréttur fyrir sauðfé og naut, en lambaafréttur í Atley, réttir (í) byggð í áðurnefndu Skálmarbæjarhrauni.⁵

1 Skjal nr. 1 (10).

2 Hæstaréttardómur 1989/1020 (nr. 28/1987).

3 Hæstaréttardómur 1984/955 (nr. 141/1980). Skv. korti er Hrífuneshólmi fyrir sunnan Leirá en að sögn Þorvalds Thoroddsens hafði Leirá áður sérstakan farveg og rann fyrir sunnan Hrífuneshólma í Kúðafljót (Þorvaldur Thoroddsen, 1959: *Ferðabók*. 3. b. Reykjavík. S. 195 (1. útg. 1913-1915)). Eftir korti að dæma frá síðari hluta 18. aldar virðist Leirá þá hafa runnið úr Mýrdalsjökli fyrir norðan Sandfell (sbr. Sveinn Pálsson, 1983: *Ferðabók Sveins Pálssonar. Dagbækur og ritgerðir 1791-1797*. 2. b. Reykjavík. S. [485] (1. útg. 1945)).

4 Skjal nr. 1 (7).

5 *Skaftafellssýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873*. Jón Aðalsteinn Jónsson og Svavar Sigmundsson sáu um útgáfuna. Reykjavík 1997. S. 222.

Í gerðabók yfirjarðamatsnefndar 1849 er farið almennum orðum um búskaparhætti og landkosti í Álftaveri. Þar er eftirfarandi lýsing á afréttinum látin nægja: „[A]frétt allgöð og næg fyrir sveitina.“¹ Í fasteignamati 1916 er lýsingin svipuð: „Allar jarðir í Álptavershreppi eiga sjerstakt afrjettarland nægilega víðlent til uppreksturs.“²

Elstu fjallskilaákvæði fyrir Vestur-Skaftafellssýslu eru frá 1897 (nr. 100). Þau fjalla um sauðfjármörk og markaskrá sýslunnar. Tveimur árum síðar var gefin út almenn reglugerð um fjallskil í sýslunni (nr. 78/1899). Þar er kveðið á um upprekstur og fjallskil á afrétt og einnig tekið fram hvaða reglur skuli gilda ef menn vilji nota heimaland sitt til upprekstrar fyrir sjálfa sig eða aðra.³

Í fjallskilasamþykkt nr. 245/1965 er fjallað um heimild fjáreigenda til að reka fé sitt í „afréttarland hreppsins“ (7. gr.), auk þess sem gert er ráð fyrir að sýslunefnd geti tekið upp nýja afrétti, lagt til þeirra hluta einstakra jarða og breytt þannig afréttarmörkum. Þó megi ekki skilja heimalönd þannig frá jörðum sem í byggð séu nema takmarkaðan tíma í senn (5. gr.). Í þessari fjallskilasamþykkt er einnig ákvæði um fjárleitir á öræfum „sem ekki teljast til afrétta“ (41. gr.).⁴

Í fjallskilasamþykkt nr. 174/1992 er sérstakt ákvæði um þá sem áttu víðáttumikil heimalönd:

Þeir sem víðáttumikil heimalönd hafa að smala, sem notast að sumrinu sem beitiland fyrir afréttarpening, eiga rétt á að sú smölun sé metin til fjallskila, enda framkvæmdi landeigandi smölunina á sinn kostnað í sambandi við smölun afréttarins og eftir fyrirmælum hreppsnefndar (24. gr.).⁵

Jón Gíslason í Norðurhjáleigu lýsti göngum á Álftaversafrétt á fyrri hluta 20. aldar með þessum orðum:

Frá fornu fari hefir það verið venja að fara í fyrstu göngu á Álftaversafrétt sunnudaginn í 22. viku sumars, það er á tímabilinu 18.-24. sept. Þó hefir nú síðustu ár verið stöku sinnum brugðið út af því, ef veður eða aðrar ástæður hafa hamlað. En allt til 1910 var ævinlega farið þennan ákveðna dag, og þá sérstaklega vegna þess að á mánudaginn hittust Rangvellingar og Álftveringar venjulega í nyrstu leitum á Álftaversafrétti, það er í Brytalækjum. ...

Á síðustu áratugum 19. aldar réttuðu Álftveringar safnið úr aðalafréttinum við Jökulkvísl. Komu Rangvellingar þá þangað í rétt og tóku þar fé sitt eða ráðstöfuðu því á annan hátt. En eftir 1900 var þetta lagt niður, því að Rangvellingum þótti sú fyrirhöfn ekki borga sig. Áttu þeir oftast fát fé þarna, og komið gat það fyrir, að ekkert væri frá þeim, en löng leið að reka fé til baka norður afrétt og svo vestur norðan Mýrdalsjökuls. Samtímis því, að Rangvellingar fóru réttarferðir á Álftaversafrétt, sóttu Álftveringar og Skaftártungumenn fé sitt til Rangvellinga í rétt við Strútslaug, sem er sunnan undir Torfajökli. En fyrir 60-70 árum⁶ var því hætt af Álftveringum, og tóku þá Skaftártungumenn að sér að hirða fé Álftveringa ásamt sínu eigin fé, sem þar var í Strútsrétt. Hélt svo þar til nú eftir 1940, að Skaftfellingar máttu ekki hirða fé sitt af Rangárvallafrétti vegna sauðfjársjúkdóma, mæði- og garnaveiki, sem þá var farin að gera vart við sig í vestursýslunum. Alltaf hefir fé runnið meira vestur, það er austan úr sýslu, heldur en af Rangárvallafrétti austur. Nú síðustu ár hefir fé Álftveringa og Skaftártungumanna, sem á Rangárvallafrétti hefir komið, verið dauðadæmt og rekið af Rangvellingum til slátrunar að Hellu, Djúpadal eða Rauðalæk. Hefir ekki verið talið óhætt vegna útbreiðslu fjárpestanna að reka það aftur heim í áthgagna.⁷

1 Skjal nr. 3 (40).

2 Skjal nr. 3 (23).

3 Skjöl nr. 5 (21 og 22).

4 Skjal nr. 5 (18).

5 Skjal nr. 5 (17).

6 Lýsing þessi hefir verið gerð um miðja 20. öld (sbr. *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 7).

7 *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 162-164.

Jón Gíslason getur um tvö sæluhús á afréttinum, annað skammt fyrir norðan Jökulkvísl og hitt syðst á afréttinu, í Atlaey.¹

Á síðari árum hefur fyrsta leit tekið þrjá daga. Á fyrsta degi er Merkigil smalað en ekki er lengur farið í Sandfell í þeim áfanga. Á öðrum degi er norðurafrétt smöluð allt inn að Brennivinskvísl. Þá er farið inn að Mælifelli og út að jökli fyrir ofan Mælifell og út að sýslumarkinu þar og síðan er féð rekið í gerði við Jökulkvísl. Á þriðja degi er smalað sunnan Jökulkvísar og Atlaey og allt suður að Leirá og féð rekið til réttar. Eftir að smölun er lokið eru farnar dagsferðir á einstaka staði á afréttinum, í Sandfell og Öldufell og einnig í Strút og Svartafell.² Ekki hafa verið aðrar nytjar af afréttinum en sauðfjárbreit.³

Að lokum skal þess getið að á afréttinum hefur verið reist landgræðslugirðing á kostnað Landgræðslu ríkisins og hún hefur einnig lagt til áburð en vinna við að dreifa honum er kostuð af heimamönnum.⁴

5.3. Skaftártunguafréttur

Heimildir um mörk Skaftártunguafréttar má rekja aftur til 18. aldar. Í örnefnalýsingu Árna Magnússonar frá um 1700 er gerð grein fyrir veiði í „Fiskivötnum“ og staðháttum þar á hálendinu lýst. Hann segir „freka“ þingmannaleið þangað úr Skaftártungu „í norður eða lítið til útnorður[s]“. Í Fiskivötnum veiði „þeir“ [væntanlega Skaftártungumenn] mest í nóvember og sé þar nægur silungur. En bændur af Landi sóttu einnig til Fiskivatna,

uppmæð Þjórsá austan fram, til þess Túná kemur í hana, síðan yfir um Túná, hjá Hestabrekku, og svo upp með henni allri norðan fram í landnorður eða austur; skal vera álíka langt af Landi og úr Skaftártungu.⁵

Árið 1772 kom út Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar sem lýsti rannsóknnum þeirra á náttúruferðum og högum lands og þjóðar á árunum 1752-1757.⁶ Í frásögn af ferð til „eldjökla-anna“ 1756 minnst þeir á Fiskivötn með þessum orðum:

Norður af Mýrdalsjökli eru Fiskivötn kunnust. Þau eru með afbrigðum fiskisæl, og hafa menn sótt þangað veiði úr vesturhluta Skaftafellssýslu og af Rangárvöllum. Hafa menn legið þar við í veiðimannakofum, og sjást minjar þeirra. Þangað eru 10 mílur úr Skaftártungu, en menn segja, að þeir geti ekki lengur sótt þangað, því að þar sé enginn hestahagi. En sú afsökun er einskis virði, því að þeir gætu farið þangað nokkrir saman og látið reka hestana til byggða, meðan þeir dveljast við vötnin.⁷

Eins og fram kemur í frumtitli bókarinnar fylgdi útgáfunni kort af Íslandi. Þeir Eggert og Bjarni áttu þó engan þátt í því heldur var það unnið eftir forsögn Jóns Eiríkssonar konferensráðs og Gerhard Schöning prófessors.⁸ Á kortinu virðast mörk Vestur-Skaftafellssýslu dregin töluvert fyrir vestan Fiskivötn sem nú teljast til Landmannaafréttar.

1 *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 164.

2 Jóhannes Gíssurarson, ábúandi á Herjólfsstöðum I, við skýrslutökur í máli nr. 7/2003, 29.-30. júlí 2003. Sbr. einnig lýsingu Gíssurar Þórðar Jóhannessonar, ábúanda á Herjólfsstöðum II, við sömu skýrslutökur.

3 Gíssur Þórður Jóhannesson við áður nefndar skýrslutökur.

4 Jóhannes Gíssurarson við áður nefndar skýrslutökur.

5 Einar Ól. Sveinsson, 1940: „Svar við aðfinnslum.“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags*. S. 78.

6 Titill bókarinnar er: *Vice-Lavmand Eggert Olafsens og Land-Physici Biarne Povelens Reise igennem Island, foranstaltet af Videnskabernes Selskab i Kiöbenhavn, og beskreven af forbemeldte Eggert Olafsen med dertil hørende 51 Kobberstøkker og et nyt forfærdiget Kart over Island*.

7 *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar um ferðir þeirra á Íslandi árin 1752-1757*. Samin af Eggert Ólafssyni. 2. b. Reykjavík 1943. S. 127.

8 Steindór Steindórsson, 1943: „Formáli.“ *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar um ferðir þeirra á Íslandi árin 1752-1757*. Samin af Eggert Ólafssyni. 1. b. Reykjavík. S. VIII-X.

Sveinn Pálsson lýsti Skaftártungu í dagbók sinni 5. september 1793:

Við vorum nú í Skaftártungu, þeirri sveit, sem næst liggur Fjallabaki. Hún er lengst frá norðri til suðurs og nær að norðan upp til öræfa inni í landinu allt að Túná, að vestan upp að Fjallabaki og Torfajökulsfjöllum, að austan til hins forna farvegs Skaftár, er hraunið fyllti árið 1783, en til suðurs að Áltaveri.¹

Afréttunum er einnig lýst í heimildum frá 19. öld. Séra Pétur Stephensen að Ási í Skaftártungu kemst svo að orði í skýrslu frá fimmta áratug aldarinnar:²

Norður af Skaftártungu eða Búlandsheiði liggja afréttir. Í þeim eru Svartanúpsfjöll kölluð, og eru þau sums staðar mjög graslítill og ekki há. Í norðaustur frá þeim kemur sú svokallaða Hörðubreið. Þar við taka Skælingar nefndir, sauðgöngu- og rótapláss Skaftártungubúa. Þessir Skælingar ná austur undir Eldvatn eða gömlu Skaftá. Norður frá þessum Skælingum eru fjöll graslaus, ekki mjög há, og ná þau norður að Tungnaá kallaðri. En fyrir norðan hana er fjall stórt, nefnt Tungnaárfjall. Norðan undir því liggja Fiskivötn, hvar í silungaveiði hefur tíðkuð verið af Skaftártungubúum eins og Landmönnum og máski Rangvellinum.³

Síðar í skýrslunni vikur Pétur aftur að sama efni þegar hann svarar spurningunni um það hvar afréttarlönd Ása- og Búlandssóknar séu:

Áðurnefndir Skælingar og þar um kring liggjandi fjöll eru hér alm[en]ningar, þ.e. Tungumanna. Lögrétt eða skilarétt er í miðri Tungu. Þangað er sótt úr allri Tungu á haustum, fyrst í 22. viku sumar[s] og síðan í hvorri viku til veturnótta.⁴

Við jarðamat, sem fram fór um miðja 19. öld, var ekki hugað sérstaklega að landamerkjum heldur fremur leitast við að lýsa bústofni, mannvirkjum og landkostum. Um afrétt Skaftártungu er komist þannig að orði í gerðabók yfirjarðamatsnefndar 1849:

Afrétt mikil en hún spilltist talsvert af síðasta Heklugosi, og eins enir víðlendu hagar Norðurtungu jarðanna sem þó geta tekið upprekstursfé bæði úr Meðallandi og Fram-Túngunni.⁵

Í gerðabók fasteignamatsnefndar 1916 er þessi almenna umsögn um afréttinn: „Allar Skaftártungujarðir eiga afrjett í sameiningu.“⁶

Á sýslufundi Vestur-Skaftafellssýslu 21. nóvember 1883 kom til umræðu að mikil þörf væri á að kanna fjöllin fyrir norðan Síðumannaafrétt og Skaftártungu norður til Fiskivatna og austur að Vatnajökli, „þareð grunur lægi á að fé leyndist þar á haustum, og hugsandi væri að finna mætti þar töluvert afréttarland, en fjöll þessi væru að mestu ókönnuð.“⁷ Á fundi amtsráðs suðuramtsins 3. júní 1884 var tekin fyrir beiðni sýslunefndarinnar um 300 kr. styrk „til þess að rannsaka hin ókunnu fjalllendi, sem liggja fyrir norðan afrjettarlönd Vestur-Skaftafellinga, Síðumanna og Skaptártungna, frá Fiskivötnum að norðvestan austur að Hverfisfljóti“. Samþykkt var að veita styrk úr jafnaðarsjóði og skyldi hann vera helmingur kostnaðar, þó eigi hærri upphæð en 250 kr., að því tilskildu að hinn helmingur yrði greiddur úr sýslusjóði. Í fundargerð amtsráðsins segir enn fremur:

1 *Ferðabók Sveins Pálssonar. Dagbækur og ritgerðir 1791-1797*. 1. b. Reykjavík 1983. S. 259.

2 Lýsing hans er ekki ársett, en var gerð eigi síðar en 1843.

3 *Skaftafellssýsla* 1997, s. 199-200.

4 *Skaftafellssýsla* 1997, s. 205.

5 Skjal nr. 3 (40).

6 Skjal nr. 3 (23).

7 *Suðri* 20. desember 1884. S. 127.

Amtsráðið áleit einnig nauðsynlegt, að fjallendið austur af Landmannaaftrjetti og Laufaleitum allt austur að Vatnajökli og Skaptárjökli væri rannsakað, og því ákvað amtsráðið að veita Rangárvallasýslu, ef sýslunefnd hennar vildi leggja fram fje úr sýslusjóði til þessarar rannsóknar, sama styrk og með sömu skilmálum og Skaptafellssýslu, og er það enn fremur skilyrði fyrir þessari veitingu, að könnunarmenn úr báðum sýslunum mætist hjá Fiskivötnum austur undir jökli og beri sig þar saman.¹

Sýslunefnd Rangárvallasýslu fjallaði um þetta mál á fundi 25. júní 1884 og var niðurstaðan sú að ekki þætti gerlegt að leggja gjöld á sýslubúa til rannsóknarinnar af því að „sýslunefndin ekki geti eignað þessari sýslu fjalllendi þau, sem liggja fyrir innan og austan Fiskivötn, eða sýslan yfirhöfuð haft nein veruleg afnota af þeim“.²

Skaftártungumenn fóru engu að síður í þennan leiðangur, lögðu af stað 2. september 1884 og voru upp undir hálfan mánuð í ferðinni. Lengst munu þeir hafa farið suður og austur í Tungnaár-fjallgarð og könnuðu landsvæði sunnan undir austurenda fjallsins.³

Undir lok 19. aldar kom til ágreinings um mörkin milli Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafells-sýslu. Í október 1886 var tekin saman eftirfarandi lýsing á mörkum Landmannaaftréttar sem Skaftafellingar munu ekki hafa sætt sig við:

Fyrst er Ófærugil, þaðan beint í Krakatind, þaðan beint í Fljótið syðst í Reykjadalum, síðan ræður Fljótið inn að Torfajökli; síðan ræður Torfajökull inn að upptökunum á Stórukvisl, sem ræður merkjum og rennur fyrir austan Kirkjufell í Tungnaá, þaðan beint í Þveröldu, sem er fyrir norðan austurbotninn í Þórisvatni; þaðan beint í Þóristind, þaðan beint í botninn á Blautukvisl, síðan ræður hún merkjum í Tungnaá, síðan Tungnaá í Þjórsá, síðan ræður Þjórsá fram að syðri endanum á Búrfelli, síðan þaðan beint í Ófærugil.

Framanskriðuð mörk samþykktum vér undirskriðuðir.

Landmannahreppi 22. okt. 1886

Fyrir hönd Landmannahrepps:

Eyjólfur Guðmundsson Kristófer Jónsson Þorsteinn Þorsteinsson

Fyrir hönd Holtmannahrepps:

Jón Þórðarson Runólfur Halldórsson Ól. Ólafsson Þ. Guðmundsson

Fyrir hönd Rangárvallahrepps:

Steinn Guðmundsson Gísli Felixson Páll Jónsson⁴

Landamerkjabréfið var upplesið og bókað á manntalsþingi að Þjóðólfsþaga 17. maí 1890.

Merkjalýsing þessi hefur átt sinn þátt í því að sýslumaðurinn í Vestur-Skaftafellssýslu ritaði sýslunefnd Rangárvallasýslu bréf, dags. 21. nóvember 1888, þar sem hann mæltist til þess að hún samþykkti eftirfarandi markalýsingu sýslunefndar Vestur-Skaftafellssýslu frá 30. apríl 1888:

1 Skjal nr. 3 (54).

2 Hæstaréttarmálið nr. 103/1953. Skjöl: A-K. S. 279.

3 *Suðri* 10. janúar 1885. S. 1-3. Sbr. skjal nr. 3 (55). Sbr. einnig hér síðar um leitir á öræfum milli Tungnaár og Langasjós.

4 Skjal nr. 3 (44).

Úr Fúlalæk á Sólheimasandi yfir Eyjafjallajökul¹ beina stefnu í miðjan Meyjarstrút, þaðan beit í Náma-kvislarmynni, þar sem hún fellur í Tungnaá, og þaðan fyrir vestan Tungnaárfjall í Þveröldu fyrir norð-an Þórisvatns.²

Sýslunefnd Rangárvallasýslu gat ekki fallist á tillöguna og lagði í staðinn til að mörkin yrðu þessi:

Úr Fúlalæk beina stefnu í Hólmsárbotna, úr Hólmsárbotnum beina stefnu í austurendann á Þórisvatni.³

Ekki varð samkomulag um þessi mörk og var málið því óleyst næstu áratugi.

Pálmi Hannesson nefndi Kirkjufellsós sem kennileiti á afréttamörkum í ferðalýsingu frá 1931: „Kirkjufellsós kemur úr vatninu [Kirkjufellsvatni] og fellur norður í Tungnaá. Um hann eru sýslu-mót og afrétta.“⁴ Kirkjufellsós er einnig viðmið í sátt um afréttamörk sem gerð var 7. ágúst 1951 vegna dómsmáls um veiðirétt í Fiskivötnum (Veiðivötnum) suðvestan Vatnajökuls:

Úr Ófærugili í Tröllkonuhlaup í Þjórsá, eftir Þjórsá í Tungnaá, eftir Tungnaá í Blautukvisl, eftir Blautukvisl í Blautukvislarbotna, þaðan í Þóristind, og þaðan sjónhending í Þveröldu, og úr Þveröldu í Svartakamb, þar sem hann er hæstur, þaðan þvert í Tungnaá, síðan eftir Tungnaá í Kirkjufellsós, og eftir honum í Kirkjufellsvatn, þaðan eftir Hábarmi í há-Torfajökul, frá Torfajökli í upptök syðri kvíslar Markarfljóts, þaðan í Krakatind og þaðan í Ófærugil.⁵

Ágreiningur Rangvellinga og Vestur-Skaftfellinga um afréttamörk var hins vegar ekki leystur fyrr en árið 1989 þegar Hæstiréttur staðfesti niðurstöðu héraðsdóms um mörk Landmannaafreittar að austan og afréttar Skaftártunguhrepps að vestan með þessum orðum:

Mörkin milli afréttarlanda Skaftártunguhrepps annars vegar og Landmannahrepps og Holtahrepps og jarðanna Næfurholts og Hóla í Rangárvallahreppi hins vegar skulu vera úr Hábarmi og í Kirkjufellsós, sem ræður merkjum og rennur fyrir austan Kirkjufell í Tungnaá. Lína þessi er mörkuð á korti í héraðsdómi.⁶

Heildarlýsing á afrétti Skaftártungu er í ritinu Göngum og réttum:

Afréttur Skaftártungumanna er bæði víðáttumikill og fjöllóttur. Eru takmörk hans að austan Skaftá og Vatnajökull, en að vestan Hólmsá og Torfajökull, og þaðan sem næst lína um Hábarm og Kistufell norður í Tungnaá. Til norðurs er nokkurt vafamál, hvað hann nær, en aldrei hefir verið safnað af Tungumönnum lengra en norður að Tungnaá.⁷

Merkjum afréttarins er einnig lýst í Sunnlenskum byggðum:

Að austan frá mörkum Búlandsheiðar ræður Skaftá. Að vestan ræður Hólmsá frá mörkum Ljótastaðaheiðar í Hitalaug (Strútslaug). Um afréttarmörk á milli Skaftártungu- og Landmannaafreittar hafa Skaft-

1 Rétt er Mýrdalsjökul (sbr. Hæstaréttardómar 1989/1032).

2 Skjal nr. 5 (31).

3 Skjal nr. 5 (31).

4 Pálmi Hannesson, 1958: *Frá óbyggðum. Ferðasögur og landlýsingar*: Reykjavík. S. 206.

5 Skjal nr. 5 (65).

6 Hæstaréttardómar 1989/1027 (nr. 29/1987) (hliðsjónargagn).

7 *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 140. Sbr. *Sunnlenskar byggðir* 6, s. 247. Í ritinu *Skaftafellssýsla. Sýslu- og sóknalýsingar 1997* (sbr. hér síðar) er tekið fram að afréttir Skaftártungumanna og Rangvellinga komi saman „þar sem hlið er á jöklaklasanum og vegur liggur er kallast Fjallabaksvegur“ (s. 16).

fellingar og Landmenn ekki orðið alveg sammála. Læt ég¹ því fylgja hér með lýsingu þá sem hreppsnefnd Skaftártunguhrepps gaf út árið 1889: „Að austan ræður Skaptá suður á móts við Hánípugil; þaðan beina stefnu vestur í Fljótsbotn; þaðan beina stefnu vestur í Tjaldgilsháls við Hólmsá; þá ræður Hólmsá að upptökum sínum við heitu laug; þaðan beina stefnu norður í mynnið á Námskvísl, þar sem hún fellur í Tungnaá; þaðan beina stefnu fyrir vestan Tungnaárfjall í Þveröldu fyrir norðan Þórisvatn.“²

Sagnir eru um það að nyrst í Skaftártungu hafi verið byggð að fornu. Að sögn séra Jóns Steingrímssonar gerðist það um 1112 að heil byggð eyðilagðist þar af miklu öskufalli svo að aldrei kunní aftur að byggjast. Þar á að hafa verið kirkjustaður og merki húsatófta enn sjáanlegar í tíð séra Jóns (1728-91). Hann segir enn fremur að nafnið hafi haldist við staðinn eftir að byggðin fór í eyði og kallist Tólfahringur.³ Þorvaldur Thoroddsen lýsti svæðinu undir lok 19. aldar á þessa leið:

Milli Búlandsheiðar og Bláfjalls er slétta allvið niður að Skaftá. Þar eru niður undir ánni hnúðar tveir, er heita Hrafnar. Sjálf er sléttan mýrlend og grösug og er kölluð Kálfasléttu. Um sléttuna vestanverða rennur lítil á, er heitir Þorvaldsá, hún rennur í Tungufljót. Austan við sléttuna, við Skaftá, heitir Tólfahringur. Þar eru grösugar brekkur og tungur, og sjást þar merki tveggja eða þriggja bæja.⁴

Þegar Bynjúlfrur Jónsson fór í rannsóknarferð um svæðið sumarið 1909 fann hann þar engar rústaleifar og taldi líklegt að þær hefðu farið undir hraun í gosinu 1783.⁵

Erfitt er að finna eldri heimildir en frá 19. öld um afréttarnot í Skaftárungu. Sveinn Pálsson segir í Ferðabók sinni um Búlandsheiði að hún sé „afrétt“ og virðist þá eiga við landsvæði það sem áður er hér lýst og nefndist Tólfahringur.⁶ Þorvaldur Thoroddsen víkur einnig að afréttarnotkun Skaftártungumanna í riti sínu Lýsing Íslands en þar segir:

Upp af Skaftártungu eru miklar heiðar með góðri sauðbeit og þar upp af mjög víðáttumikil öræfi með hagasnöpum hér og hvar vestan við Skaftá vestur að Tungná, í Jökuldali við Torfajökul og norður í Fögrufjöll og Langasjó. Fyrir 1850 leituðu Tungumenn aldrei Jökuldali eða vestustu leitir við Tungná, en nú leita þeir vestur í Kýlinga, um Jökuldali og Faxasund og finna þar oftast allmargt fê; þar hefir líklega margt fê drepist í fyrri daga.⁷

Í nýrri tilskipun um sveitarstjórnir 1872 var m.a. kveðið á um að sýslunefndir skyldu semja reglugerðir um notkun afrétta, fjallskil, fjárheimtur og refaveiðar.⁸

Elsta löggilta fjallskilareglugerðin („Fjallskilaákvæði“) fyrir Vestur-Skaftafellssýslu er frá 1897 (nr. 100).⁹ Þau fjalla um sauðfjármörk og markaskrá sýslunnar. Tveimur árum síðar var gefin út almenn reglugerð um fjallskil í sýslunni (nr. 78/1899). Þar er kveðið á um upprekstur og fjallskil á afrétt og einnig tekið fram hvaða reglur skuli gilda ef menn vilji nota heimaland sitt til upprekstrar fyrir sjálfá sig eða aðra.¹⁰ Árið 1929 var gefinn út viðauki (nr. 67) við almennu reglugerðina frá 1899 og gildi hann aðeins fyrir Skaftártunguhrepp. Þar stendur í 3. gr.

1 Vigfús Gestsson, bóndi að Ljótastöðum og síðar að Hjallanesi í Landssveit (sbr. *Sunnlenskar byggðir* 6, s. 240).

2 *Sunnlenskar byggðir* 6, s. 244. Sbr. skjal nr. 5 (51) en þar er þessi lýsing í frumriti.

3 Helgi Magnússon, 1983: „Í byggðum.“ *Árbók Ferðafélags Íslands*. (Vestur-Skaftafellssýsla austan Skaftár og Kúðafljóts.) S. 62.

4 Þorvaldur Thoroddsen 1959 (3), s. 131-132.

5 Bynjúlfrur Jónsson, 1909: „Rannsókn í Vestur-Skaftafellssýslu sumarið 1909.“ *Árbók Hins íslenska fornleifafélags*. S. 15-16.

6 Sveinn Pálsson 1983 (1), s. 259.

7 Þorvaldur Thoroddsen, 1935: *Lýsing Íslands*. 3. b. Reykjavík. S. 192-193 (2. útg.).

8 Lýður Björnsson, 1972: *Saga sveitarstjórnar á Íslandi*. 1. b. Reykjavík. S. 254.

9 Skjal nr. 5 (22).

10 Skjöl nr. 5 (21 og 22).

Í sambandi við smölun afréttar, og áframhaldi af hverju afréttarsafni, skulu smalaðar Búlands- og Ljótastaðaheiðar, svo og Snæbýlisheiði vestan á móti. - Auk þeirra safnsmanna, er afrétt smala, skulu búendur utan Tungufljóts og ábúandi Ljótastaða leggja 6 menn til smölunar í 1. safn og 3 menn í 2. safn tveggja hinna fyrnefndu heiða, en hver búandi vestan Tungufljóts að undanskildum Ljótastöðum 1 mann í hvert safn Snæbýlisheiðar.¹

Í fjallskilasamþykkt nr. 245/1965 er fjallað um heimild fjáreigenda til að reka fê sitt í „afréttarland hreppsins“ (7. gr.), auk þess sem gert er ráð fyrir að sýslunefnd geti tekið upp nýja afrétti, lagt til þeirra hluta einstakra jarða og breytt þannig afréttarmörkum. Þó megi ekki skilja heimalönd þannig frá jörðum sem í byggð séu nema takmarkaðan tíma í senn (5. gr.). Í þessari fjallskilasamþykkt er einnig ákvæði um fjárleitir á öræfum „sem ekki teljast til afrétta“ (41. gr.).²

Í fjallskilasamþykkt nr. 174/1992 er sérstakt ákvæði um þá sem áttu víðáttumikil heimalönd:

Þeir sem víðáttumikil heimalönd hafa að smala, sem notast að sumrinu sem beitiland fyrir afréttarpening, eiga rétt á að sú smölun sé metin til fjallskila, enda framkvæmdi landeigandi smölunina á sinn kostnað í sambandi við smölun afréttarins og eftir fyrir mælum hreppsnefndar (24. gr.).³

Skaftártunguafréttur þótti erfiður til smölunar vegna stærða og þess hversu fáir safnmenn voru, 14-18 í fyrsta safni. Vigfús Sæmundsson lýsti leitarferðum á Skaftártunguafrétti á fyrri hluta 20. aldar í frásögn sem hann samdi á árunum 1946-1947. Þar segir m.a.:

Skyldusöfn í afréttinum eru þrjú, og hefir venjulega verið farið í fyrsta safn laugardaginn í tuttugustu og annari viku sumars. Hittast allir safnmennirnir þá á nyrsta bæ sveitarinnar, Svartanúpi, sem nú er raunar í eyði síðan í Kötlugosinu 1918. Halda safnmenn svo hópinn norður yfir Syðri-Ófæru og nær norður að Eldgjá, en þar skiptir gangnaforingi liði í tvennt. Fer annar hópurinn inn með Skaftá á svokallaða Skælinga og gistir tvær næstu nætur í leitarmannakofa þar. Eiga Fögrufjallamenn⁴ að hitta þessa safnmenn þar. Hinn hópurinn fer Fjallabaksveginn nyrðri norður yfir Eldgjá og allt norður í Jökuldali og gistir þar í sæluhúsinu. Næstu tvo daga eru Jökuldalir safnaðir og fjöllin í kringum þá vestan frá Kyling og austur á móts við Faxe. Að aflokinni smölun seinni daginn er farið fram í Álftavötn, en þó getur komið fyrir að það dragist vegna veðurs þar til þriðja daginn. Í Álftavötnum koma Skælingamenn til móts við Jökuldalamenn og gista nú allir safnmenn þar þær nætur, sem eftir eru safnsins. Næstu tvo daga er safnaður miðafrétturinn, svo sem milli ána (Ófæranna), Ófæradalur, Svartahnjúksfjöll og svo framvegis.⁵

Þegar afrétturinn hafði verið safnaður var safnið rekið fram úr Álftavötnum og samhliða söfnuð heidalöndin sem tóku við sunnan afréttarins.⁶

Árið 1965 fóru sex menn úr Skaftártungu til kindaleitar norður á öræfum, milli Tungnaár og Langasjós, allt austur að Vatnajökli. Landsvæði þetta hafði aldrei áður verið smalað enda jafnan talið að þar væru litlir bithagar. Leitarmenn fundu þó ýmis merki um kindur á þessum slóðum og fjórar voru fluttar þaðan lifandi til byggðar.⁷

Nú á tímum er upprekstri þannig háttað að féð ýmist keyrt á afrétt eða því sleppt lausu og látið

1 Skjal nr. 5 (19).

2 Skjal nr. 5 (18).

3 Skjal nr. 5 (17).

4 Fjórir menn voru sendir þangað tveimur dögum áður en fyrstu leitir hófust.

5 *Göngur og réttir* 1, s. 143.

6 *Göngur og réttir* 1, s. 144.

7 Árni Þ. Jónsson: „Fjárleit á framandi slóðum.“ *Godasteinn* 1970. S. 19-26.

sjá um sig sjálf. Lengst er farið með fêð í Skælinga og Eldgjá. Það dreifir sér síðan að Tungnaá, austur í Fögrufjöll og í vesturátt að Ófæradal og í Jökuldali.¹ Leitarsvæði Skaftártungumanna markast af Skaftá og Vatnajökli í austri, Tungnaá í norðri, Hólmsá og Torfajökli í vestri.² Fyrsta leit tekur fimm daga. Leitað er með Skaftá inn í Jökul en Tungnaá skilur að í norðri. Síðan er farið í Kýling, Strútslaug og að Kirkjufellsvatni sem er á leitamörkum. Einnig er leitað skipulega austur fyrir Faxasund og stundum austur undir Lónakvísl.³ Fögrufjöll eru smöluð sérstaklega, tveimur dögum áður en farið er í afrétt. Einnig eru farnar sérferðir inn fyrir Tungnaárfjöll.⁴ Reglubundnar leitarferðir í Fögrufjöll hófust þó ekki fyrir en upp úr 1920 og um 1965 í Tungnaárfjallgarð.⁵

Önnur nýting afréttarins auk sauðfjárbeitar er veiði í vötnum. Á sjöunda áratug nýliðinnar aldar var stofnað veiðifélag (Fjallavatnafélag) um veiðina í vötnum á afréttinum og eru þau öll í útleigu.⁶

6. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

6.1. Inngangur

Í úrskurðum óbyggðanefndar á fyrsta landsvæðinu, sem tekið var til meðferðar, málum nr. 1-7/2000, er í kaflanum „Almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra. Í úrskurðum óbyggðanefndar á næsta landsvæði, sem tekið var til meðferðar, er í kaflanum „Viðauki við almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við, sjá mál nr. 1-5/2001. Framangreindir tveir kaflar hafa nú verið felldir saman, með lítills háttar breytingum, og fylgja í viðauka með úrskurði þessum.

Þannig er gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þær breytingar sem á því hafa orðið síðan. Einnig er fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda. Gerð er grein fyrir flokkun lands í jarðir, almenninga og afrétti og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað er sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka sem og eignarhaldi á og undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá er fjallað um það hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands megi draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins. Því næst er fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem helst fjalla um eignarréttindi fyrir á tímum. Í því sambandi er gerð sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, máldögum og vísitasíum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum. Loks eru dregnar saman meginniðurstöður um þau atriði sem að framan hafa verið rakin.

Þá hefur óbyggðanefnd við úrlausn sína litið til og tekið mið af niðurstöðum Hæstaréttar í fyrstu dómum réttarins í þjóðlendumálum, varðandi úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi. Dómar þessir voru kveðnir upp 21. október 2004 í málum nr. 47 og 48/2004.

Í þeim köflum sem hér fara á eftir verður gerð grein fyrir þeim sérstöku forsendum sem úrskurður óbyggðanefndar í máli þessu byggist á. Sú umfjöllun er í beinu samhengi við framangreindar almennar niðurstöður óbyggðanefndar á svæðum I og II og vísar til þeirra. Í upphafi verður fjallað um landnám á því svæði sem hér er til meðferðar og því næst koma niðurstöður óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu Álfaversafréttar, Skaftártunguafréttar, annarra landsvæða í

1 Valur Guðjón Oddsteinsson, eigandi og ábúandi Úthliðar, við skýrslutökur í máli nr. 7/2003, 29.-30. júlí 2003.

2 *Sunnlenskar byggðir* 6, s. 247.

3 Jóhannes Ingi Árnason, eigandi og ábúandi Snæbýlis, við áðurnefndar skýrslutökur.

4 Gísli Halldór Magnússon, eigandi og ábúandi Ytri-Ása, við áðurnefndar skýrslutökur.

5 *Sunnlenskar byggðir* 6, s. 248.

6 Jóhannes Ingi Árnason, eigandi og ábúandi Snæbýlis, við áðurnefndar skýrslutökur.

Álftaveri og Skaftártungu, þ. á m. hluta Vatnajökuls og Mýrdalsjökuls.¹ Þá verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar og loks gerð grein fyrir tæknilegum atriðum.

6.2. Landnám

Í kafla 5.1. er rakið hvernig þær ályktanir verða dregnar af lýsingum Sturlubókar og Hauksbókar Landnámu að Vilbaldur hafi numið land á milli Hólmsár að vestan en Skaftár að austan. Ísólfur eignast síðan land austan Kúðafljóts, sbr. sú tilgreining Hauksbókar að hann eigi land milli Kúðafljóts og Skaftár. Í Álftaveri koma tveir landnámsmenn við sögu. Hrafn hafnarlykill sem nam land milli Hólmsár og Eyjarár, sbr. frásögn Sturlu- og Hauksbóka. Bjó fyrst í Dynskógum en flutti bú sitt í Lágey Samkvæmt frásögn Sturlubókar nam Molda-Gnúpur Hrólffson land milli Kúðafljóts og fyrrnefndrar Eyjarár. Af þessum lýsingum verður ráðið að landnám þeirra hafi komið saman hið efra án þess að marka sé getið nánar.

Efri mörk landnámsins eru þannig í öllum tilvikum óljós. Til þess er þá að líta að í Landnámu eru engin þekkt kennileiti eða örnefni nefnd til sögunnar sem staðsett verða ofan byggðarmarka, svo sem þau eru þekkt og skilgreind á seinni tímum. Óbyggðanefnd telur að frásögn Landnámu bendi ekki til þess að landsvæði Skaftártungu- og Álftaversafrétta hafi verið numin í öndverðu nema e.t.v. að sunnanverðu. Þess ber einnig að geta að sé tekið mið af staðháttum við túlkun landnámslýsinga verður einnig að telja fremur ólíklegt að landsvæði þessi hafi verið numin, sbr. kafla 6.3. og 6.4. Óvissa um aðferðir við landnám er þó of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli.²

6.3. Álftaversafréttur

Landsvæði það, sem nefnt hefur verið Álftaversafréttur, tilheyrir sunnanverðu miðhálandi Íslands.³ Að Álftaversafrétti liggur Rangárvallafréttur að norðvestan og Skaftártunguafréttur að norðaustan. Til vesturs er Mýrdalsjökull og til austurs eru Ljótastaðir, Snæbýli, Hemra, Flaga og Hrifunes í Skaftártungu. Að sunnan liggur sambeitarland jarðanna Holts og Herjólfstaða í Álftaveri.

Álftaversafréttur liggur að mestu leyti ofan 200 m hæðar yfir sjó.⁴ Land hækkar til norðurs og rís hæst við austurjaðar Mýrdalsjökuls milli skriðjökla, sem teljast frá suður til norðurs, Kötlujökull, Sandfellsjökull, Öldufellsjökull og Botnjökull. Einstök móbergfell rísa í landslaginu, Atley (325 m) og Lágey að sunnanverðu, Einhyrningur (694 m), Mælifell (791m) og Meyjarstrútur (968 m) þeirra hæstur á norðanverðum afréttinum. Að norðan breiðir úr sér svört, slétt standbreiða er nefnist Mælifellssandur og eru þar vatnaskil. Jökulsár og kvíslar út frá þeim renna fram afréttinn frá vestur til suðaustur í flestum tilvikum. Erfitt er að áætla með nokkurri vissu hvernig gróðurfari var háttáð á Álftaversafrétti um og eftir landnám vegna þeirra áfalla sem land á þessu svæði hefur í gegnum tíðina orðið fyrir vegna eldstöðvanna í Mýrdalsjökli. Gróðurlendi er þó talið hafa teygst sig nær óslitið norður Álftaversafrétt allt til norðurmarka hans í Hólmsárbotnum. Frá landnámi hafa síðan orðið verulegar breytingar á gróðurfari. Gróður er samfelldastur fremst en teygir sig síðan slitrótt norður eftir afréttinum austanverðum. Sunnan og norðan við Brytalæki og upp með Hólmsá og norður fyrir Svartafellstanga er stórt og samfellt gróðurlendi. Þaðan og allt norður í Hólmsárbotna er gróður hins vegar slitróttur. Samkvæmt skýrslu Rannsóknarstofnunar landbúnaðarins (1997) um jarðvegsrof á Íslandi flokkast landsvæði Álftaversafréttar á eftirfarandi hátt: 73% auðnir,

1 Umfjöllun um staðhætti og gróðurfar er byggð á skýrslu Ingva Þorsteinssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði náttúrufræði, sbr. skjal nr. 10, útgefnu kortum Landmælinga Íslands, örnefnaskrá frá Örnefnastofnun Íslands, athugunum í vettvangsferð, sbr. kafla 4.4., og almennum uppláttarritum, svo sem árbókum Ferðafélags Íslands.

2 Sbr. umfjöllun um landnám í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

3 Eins og það er skilgreint í svæðisskipulagi fyrir miðhálandi Íslands 2015, dags. 10.5.1999.

4 Í skýrslu Ólafs Arnalds o. fl., *Jarðvegsrof á Íslandi* (Rannsóknarstofnun landbúnaðarins og Landgræðsla ríkisins, 1997), segir að landsvæði þetta sé u.þ.b. 205 km² að stærð.

10% rýrt, 13% fremur rýrt og einungis 4% sem vel gróið land¹. Af þessu má sjá að afrétturinn er gróðurlítill.

Kröfugerð íslenska ríkisins miðar við að Álftaversafréttur sé allur þjóðlenda og endanleg kröfulína liggur þaðan sem aðilar eru sammála um að Bjarnagata liggja að Hólmsá, þar sem kröfulína ríkisins og afmörkun málsaðila á Skaftártunguafreйти endar, og í Hólmsá. Hólmsánni er fylgt þar til kemur að ármótum Hólmsár og Leirár við Hvítanestorfu. Þaðan fylgir kröfulína íslenska ríkisins syðri kvísl Leirár að jökli og síðan jökulbrún, þar til kröfulínan beygir til suðausturs að hreppaskilum á Mýrdalssandi. Sjá nánar í kafla 3.1.

Á móti hefur Skaftárhreppur fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Álftavershreppi vegna Álftaversafréttar krafist þess að viðurkennt verði að þinglýstir eigendur lögbýla í Álftaveri (áður Álftavershreppi), eigi fullkominn og beinan eignarrétt að öllum Álftaversafrétti. Sjá nánar í kafla 3.2.

Af hálfu íslenska ríkisins er m.a. á því byggt að af lýsingum Landnámu verði ekki ráðið að umrætt landsvæði hafi verið numið á sínum tíma. Um sé að ræða afrétt og við mat á réttarstöðu þeirra verði m.a. að horfa til leiðbeiningar þeirrar sem lesin verði út úr Landmannaafréttardómi fyrri, H 1955 108, um eignarréttarlega stöðu Landmannaafréttar. Áþekk sjónarmið komi fram í fyrirliggjandi úrskurðum óbyggðanefndar í þá veru að líkur séu til þess að afréttir sambærilegir Álftaversafrétti séu ekki undirorpnrir beinum eignarrétti. Fyrirliggjandi niðurstöður óbyggðanefndar um þýðingu og túlkun landamerkjabréfa styðji einnig kröfugerð ríkisins. Þá eru áréttuð sjónarmið í þá veru að einkaréttarlegar eignarréttarkröfur til Álftaversafréttar verði ekki studdar við hefð. Engar lögformlegar eignarheimildir séu til fyrir Álftaversafrétt og öll umfjöllun í H 1989 1011 beri þess merki að verið sé að fjalla um land utan eignarlanda. Ekki fáiast séð að Álftaversafréttur hafi verið tekinn upp í fasteignaskrár eða af honum greidd fasteignagjöld. Af hálfu íslenska ríkisins er hins vegar viðurkenndur afréttarréttur lögbýla í Álftaveri til þess lands sem úrskurðað kunnir að verða þjóðlenda og talið tilheyra afréttinum. Varakröfu Skaftárhrepps er mótmælt. Sjónarmiðum íslenska ríkisins er nánar lýst í kröfulýsingu, sbr. skjal nr. 1, og greinargerð, sbr. skjal nr. 1(11).

Af hálfu Skaftárhrepps er krafan um beinan eignarrétt að Álftaversafrétti studd þeim rökum að nánast sé unnt að fullyrða að landsvæðið hafi verið numið í öndverðu. Hugtakið afréttur sé að lögum margslungið og telja verði að of afdráttarlausar og einhæfar ályktanir hafi verið dregnar af Landmannaafréttardómi fyrri (H 1955 108). Bæði fyrir og eftir þann dóm hafi fallið dómur sem viðurkenni beinan eignarrétt að afréttum. Hafnað er þeirri skilgreiningu á hugtakinu afréttur sem fram komi í 1. gr. þjóðlendlaga. Líta verði á afréttinn sem eðlilegt framhald af viðkomandi sveit sem og þá staðreynd að þar hafi verið stundaður hefðbundinn búskapur með beit veiði o.fl. Þá styðjist eignarrétturinn við hefð og venju um nýtinguna, sbr. og að dómstólar hafi ítrekað dæmt þeim aðilum eignarrétt að þrætulandi sem einir hafi farið með not af viðkomandi landi. Jafnframt styðji framsetning Jónsbókar beint eignarréttartilkall. Auk þessa sé það ekki skilyrði fyrir eignarrétti á landi að eigandi þess nýti landið á nánar tiltekinn hátt. Vísað er til þýðingar fyrirliggjandi skráninga á merkjum afréttar og jarða og meintrar viðurkenningar ríkisins á tilvist viðkomandi réttinda. Þá er á því byggt að landamerki við jökul skuli ákvarða svo að þau breytist í samræmi við skrið og/eða hop jökuls á hverjum tíma. Varakrafa um viðurkenningu fullkomins afnotaréttar þinglýstra eigenda lögbýla að þeim landsvæðum sem úrskurðuð kunnir að verða þjóðlendur er studd því sjónarmiði að gera verði tæmandi grein fyrir fjölbættum afnotarétti afréttarhafa og óbyggðanefnd beri að afmarka hann. Þá er varakrafa Skaftárhrepps sú að sveitarfélagið sjálft fari með þau eignarráð sem aðalkrafa gerir ráð fyrir að tilheyri viðkomandi lögbýlum. Sjónarmiðum þessum er nánar lýst í kröfulýsingu, sbr. skjal nr. 6, og greinargerð, sbr. skjal nr. 6(2).

Í kafla 5.2 hér að framan eru rakin þau gögn málsins sem fjalla um landsvæði það sem nefnt er Álftaversafréttur. Gögn þessi eru afrakstur af skjalaframlagningu málsaðila, skýrslutökum við

1 Ólafur Arnalds o.fl. 1997. *Jarðvegsrof á Íslandi*. Rannsóknarstofnun landbúnaðarins og Landgræðsla ríkisins.

aðalmeðferð málsins og kerfisbundinni leit á vegum óbyggðanefndar að frumheimildum um merki, ráðstafanir að eignarrétti og nýtingu þessa landsvæðis.¹ Af þeim er ótvírætt að við gildistöku þjóðlendulaga hefur það talist til afréttar, samkvæmt þeirri eignarréttarlegu flokkun lands sem almennt var miðað við fram að þeim tíma.² Hvort í því hafa falist bein eða óbein eignarréttindi til landsvæðisins, þ.e. hvort þar er eignarland eða þjóðlenda samkvæmt skilgreiningum í 1. gr. þjóðlendulaga, er hins vegar atriði sem þarfnast nánari athugunar.

Kemur þá fyrst til umfjöllunar hvað ráðið verður af heimildum um afmörkun Álftaversafréttar. Í því sambandi verður einnig litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða. Að því er þau varðar skal þess getið að í máli nr. 3/2003 á svæði 3 hjá óbyggðanefnd er komist að þeirri niðurstöðu að Rangárvallafréttur sé þjóðlenda. Þá er ágreiningslaust í máli þessu að jarðir þær sem liggja að afréttinum til austurs og suðurs séu eignarland, sjá kafla 6.4.

Merkjum Álftaversafréttar er lýst heildstætt í afréttarlýsingu oddvita Álftavershrepps, dags. 26. nóvember 1985. Er sú lýsing nákvæmari en afmörkun afréttarins í ritunum Göngur og réttir og Sunnlenskar byggðir. Ber þeim lýsingum saman við afréttarlýsinguna svo langt sem þær ná. Fyrsta heimildin, sem gefur vísbendingu um afmörkun afréttarins, er í skýrslu séra Sveins Benediktssonar frá 1840, birt í Sýslu- og sóknalýsingum Hins íslenska bókmenntafélags. Þar er því lýst svo að í Einhyrningsfjöllum sé sóknarinnar afréttur fyrir sauðfé og naut en lambafréttur sé í Atley. Í gerðarþók yfirfasteignamatsefndar frá 1850, 1916 og eftir atvikum víðar er einungis vikið að afréttinum almennum orðum en án nokkurrar landfræðilegrar afmörkunar. Merki Álftaversafréttar hafa að hluta komið til umfjöllunar dómstóla á síðustu áratungum, sbr. H 1989 1011 um mörkin gagnvart Rangárvallafrétti og í H 1984 var dæmt um mörk jarðanna Holts, Herjólfsstaða, Skálmarbæja og Hrífunes í Álftaveri og Skaftártungu og hornmark þeirra gagnvart afréttinum.

Ekki eru fleiri heimildir um afmörkun Álftaversafréttar en þær sem að framan greinir. Þannig var hvorki gert landamerkjabréf fyrir afréttinn í kjölfar setningar landamerkjalaga 1882 né 1919. Þá er mörkum hans ekki lýst í þeim fjallskilareglugerðum sem settar hafa verið fyrir Vestur-Skaftafellssýslu frá árinu 1899 til þessa dags, utan hefðbundinnar tilgreiningar í þá veru að það skuli vera afréttir, sem áður hafi verið. Framangreindar lýsingar á mörkum afréttarins eru flestar brotakenndar. Lýsing oddvita er samin u.þ.b. hundrað árum eftir gildistöku upphaflegra landamerkjalaga. Ekki verður séð að hún hafi fengið þá meðferð sem landamerkjalog mæla fyrir um varðandi landamerkjabréf. Á þessa yfirlýsingu verður því að líta sem einhliða staðfestingu oddvita á heildarlandamerkjum afréttarins.

Verður þá fyrst litið til vesturmerkja Álftaversafréttar, gagnvart Mýrdalsjökli og Rangárvallafrétti. Samkvæmt því er greinir í afréttarlýsingunni 1985 takmarkast afrétturinn að vestan „sunnan frá upptökum Leirár, af Mýrdalsjökli norður á Mælifellssand en þá tekur við sýslumarkalína Rangárvallasýslu og Vestur-Skaftafellssýslu sem dregin er úr upptökum Fúlalækjar á Sólheimasandi, norður yfir jökul í [...] Hólmsárbotna.“ Um vesturmörkin segir í Göngum og réttum að jökulinn og Rangárvallafréttur ráði. Í Sunnlenskum byggðum er sagt að í vestri ráði sveitamörk norður í Hólmsárbotna. Um mörkin gagnvart Rangárvallafrétti var dæmt í dómi Hæstaréttar frá árinu 1989 (H 1989 1011). Liggja þau á línu sem hugsast dregin úr upptökum Fúlalækjar í hæsta punkt á Mælifelli, þaðan í hæsta punkt á Meyjarstrút og þaðan í Strútslaug (Hólmsárbotna). Kröfugerð Skaftárhrepps í máli þessu er í samræmi við framangreinda afmörkun og sama máli gegnir um mál nr. 3/2003, Rangárvellir, hjá óbyggðanefnd.

Óbyggðanefnd telur að með umræddum dómi Hæstaréttar hafi ekki átt að fella hluta Mýrdalsjökuls undir Álftaversafrétt heldur sé um stefnulínu úr upptökum Jökulsár á Sólheimasandi (Fúlalækjar) að ræða. Þessu til stuðnings má vísa til orðalags dómsins þar sem sagt er að mörkin eigi að

1 Sjá nánar í kafla 4.

2 Sbr. umfjöllun um hugtakið afréttur í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

vera á línu sem hugsast dregin úr upptökum árinna. Enn fremur vísast til annarra heimilda um mörk afréttarins að þessu leyti. Þá verður að teljast útilokað að umrætt landsvæði verði nýtt til beitar fyrir búfé. Verður því við það miðað að mörk afréttarins að þessu leyti ráðist af jaðri Mýrdalsjökuls.

Austurmerki Álftaversafréttar liggja gagnvart Skaftártunguafrétti að norðanverðu og, þegar sunnar dregur, jörðunum Ljótastöðum, Snæbýli, Hemru, Flögu og Hrífunesi í Skaftártungu. Samkvæmt afréttarlýsinguinni ræður þar Hólmsá, „sunnan frá Leirá norður í Hólmsárbotna v/Strútslaug“. Er þetta í samræmi við yfirlýsingu hreppsnefndar Skaftártunguhrepps frá 1889. Sama máli gegnir um lýsingu í Göngum og réttum en í Sunnlenskum byggðum er sagt að sveitarmörk ráði merkjum afréttarins að austan allt norður í Hólmsárbotna. Í bréfi hreppsnefndar Skaftárhrepps til sýslumanns Vestur-Skaftafellssýslu frá 1998 kemur einnig fram að Hólmsá ráði merkjum milli afréttar og heimalanda. Af brotakenndum lýsingum einstakra heimilda og heimildarrita frá síðustu öld fæst ekki séð að nokkur ágreiningur sé um það gerður að Hólmsá ráði mörkum afréttanna með framangreindum hætti enda glögg skil frá náttúrunnar hendi. Þá eru kröfur aðila í máli þessu í samræmi við það.

Hornmark Skaftártunguafréttar, Álftaversafréttar og Ljótastaða í Skaftártungu liggur þar sem Bjarnagata kemur í Hólmsá, sbr. tilgreiningu í landamerkjabréfi Ljótastaða frá 24. janúar 1885. Málsaðila greindi á um staðsetningu þessara merkja og af því tilefni aflaði óbygðanefnd greinargerðar Elínar Erlingsdóttur, landfræðings, sbr. skjal nr. 5(55). Við endurupptöku málsins lýstu aðilar því yfir að þeir legðu til grundvallar þá staðsetningu sem þar kemur fram. Gefur sú afmörkun ekki tilefni til frekari umfjöllunar hér.

Fyrir landi Ljótastaða skilur Hólmsá síðan áfram á milli lands þeirrar jarðar og Álftaversafréttar eða allt að mörkum Bleikjalungsgilsmynnis sem skilur að land Ljótastaða og Snæbýlis, sbr. samræmda tilgreiningu í landamerkjabréfum Ljótastaða, dags. 24. janúar 1885, og Snæbýlis, dags. 17. febrúar 1885. Hólmsá ræður síðan áfram mörkum allt að suðurmörkum Snæbýlis og norðurmörkum jarðarinnar Hemru sem liggja í Hólmsá um Skógarminni/Villingaskógá. Þá liggja mörkin áfram um Hólmsá fyrir landi Hemru, sbr. landamerkjabréf dags. 20. apríl 1885, að Steingili sem er á norðurmörkum jarðarinnar Flögu. Hólmsá ræður áfram mörkum milli Flögu og Álftaversafréttar að Björgilsmynni sem liggur á mörkum gagnvart Hrífunesi, sbr. landamerkjaskrá Flögu, dags. 3. júní 1885. Hólmsá ræður áfram merkjum fyrir landi Hrífuness að mörkum við Leirá við Hvítanestorfu, sbr. landamerkjaskrá, dags. 8. júní 1886. Um hornmark afréttarins hjá Hvítanestorfu verður ekki deilt í máli þessu en um það var dæmt í landamerkjamáli 1984 (H 1984 955), millum jarðanna Holts, Herjólfsstaða, Skálmarbæja og Hrífuness í Álftaveri og Skaftártungu. Kröfur aðila í máli þessu eru í samræmi við þetta.

Suður- og suðausturmerki afréttarins liggja gagnvart sambeitarlandi Herjólfsstaða og Holts, frá framangreindu hornmarki við Hvítanestorfu. Samkvæmt afréttarlýsingu oddvitans 1985 liggja þessi merki í Leirá. Í lýsinguinni segir nánar tiltekið „að sunnan ræður Leirá sunnan við Sandfell austur í Hólmsá“. Í fyrrgreindu bréfi hreppsnefndar Skaftárhrepps til sýslumanns Vestur-Skaftafellssýslu kemur einnig fram að „frá Mýrdalsjökli ráði Leirá sunnan Sandfells frá upptökum allt niður í Hvítanestorfu í hornmarki, sbr. hæstaréttardóm frá 1979 [svo ranglega tilgreint en á að vera 1984] og þaðan eftir gömlum farvegi norður í Hólmsá ...“ Lýsingar afréttarins í ritunum Sunnlenskum byggðum og Göngum og réttum eru á sama veg.

Málsaðila greindi á um við hvaða farveg Leirá skyldi miða, sunnan eða norðan Sandfells við jaðar Sandfellsjökuls, og af því tilefni fór Elín Erlingsdóttir landfræðingur á vettvang í september 2004, að beiðni óbygðanefndar, og hnitasetti mörk Álftaversafréttar við Hvítanestorfu. Í greinargerð Elínar um mörkin kemur fram að Leirá breytti fyrri farvegi sínum austast á Mýrdalssandi seint á 19. öld og þar með landslagi og þeim kennileitum sem voru í mörkum milli jarðarinnar Hrífuness og jarða í Álftaveri. Afréttarmarkið hafi alltaf verið við Hvítanestorfu en þar mætist jarðirnar vestan við afréttinn. Baugadeildargil, sem er í mörkum milli Hrífuness annars vegar og jarða í Álftaveri

hins vegar, sé nú aðeins sýnilegt allra austast við Kúðafljót en náði áður að Hvítanestorfu. Þegar Leirá breytti farvegi sínum hafi hún runnið um Baugadeildargil á tímabili, en nú alfarið í Hólmsá við Hvítanestorfu. Baugadeildargil hafi fyllt af framburði og einnig svæðið meðfram því. Nú sé það aðeins sýnilegt í bakkanum austur við Kúðafljót.

Landamerkjabréf Herjólfstaða, ódags. en þingl. 21. júní 1886, og Holts, ódags. en þingl. 21. júní 1886, virðast einnig miða við syðri kvísl Leirár sem mörk milli samþeitarlands jarðanna og Álftaversafréttar.

Við endurupptöku málsins var því lýst yfir af hálfu íslenska ríkisins að miðað væri við þá staðsetningu sem þar kemur fram og miðað var við af hálfu Skaftárhrepps, þ.e. syðri kvísl Leirár. Varð hún þar með óumdeild í málinu. Gefur þessi afmörkun ekki tilefni til frekari umfjöllunar hér.

Svo sem hér hefur verið rakið var hvorki gert landamerkjabréf fyrir Álftaversafrétt í kjölfar gildistöku landamerkjalaga frá árinu 1882 né gildandi laga frá árinu 1919. Þannig liggur ekki fyrir lögformleg lýsing á heildarkerkjum afréttarins. Heildstæðasta lýsingin á merkjum afréttarins er lýsing oddvita Álftavershrepps frá árinu 1985. Sú lýsing er í samræmi við landamerkjabréf aðliggjandi jarða. Óbyggðanefnd telur jafnframt að líta verði til þess að landsvæði þetta er að mestu skýrt afmarkað af jökli og ám. Fyrirliggjandi gögn benda því til þess að landamerki Álftaversafréttar séu rétt dregin í lýsingu oddvitans, að teknu tilliti til þess er að framan greinir um tvo dóma Hæstaréttar, þ.e. H 1989 1011 um mörk gagnvart Rangárvallafrétti og H 1984 955 um hornmark við Hvítanestorfu. Fyrirliggjandi gögn benda því ekki til annars en að merkjum sé rétt lýst hér að framan og að um þau eða þá afmörkun Álftaversafréttar sé ekki ágreiningur.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan merkja Álftaversafréttar, svo sem þau hafa verið skilgreind hér að framan. Þar ber þess fyrst að geta að engar skriflegar heimildir styðja það að nokkurn tíma hafi verið búið heilsársbúsetu á því landsvæði sem að framan er lýst og í dag kallað Álftaversafréttur. Þá hafa lýsingar Landnámu á námi umrædds svæðis nú þegar verið raktar, sbr. kafla 6.1., og af þeim verða engar sérstakar ályktanir dregnar í þá veru að umrætt landsvæði hafi verið numið að hluta, hvað þá öllu leyti. Landnáma kveður nám þeirra Hrafnis hafnarlykils og Molda-Gnúps Hrólfssonar hafa spannað svæðið milli ána Eyjarár, Hólmsár og Kúðafljóts og náð saman hið efra. Útilokað er að leggja í þessa frásögn neina marktæka þýðingu um landnám inn til landsins, norðan Leirár, eins og hún er þekkt á síðari tímum og þá vestan Hólmsár og norðan Leirár. Svo sem að framan er lýst er landsvæði þetta hálent, auk þess að vera að hluta gróðurlítið og langt frá byggð. Sé tekið mið af staðháttum við túlkun landnámslýsinga verður þannig einnig að telja fremur ólíklegt að Álftaversafréttur hafi verið numinn, sbr. kafla 6.2. Óvissa um aðferðir við landnám er þó of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli, sbr. umfjöllun um landnám í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Þegar þessa landsvæðis er getið í heimildum, sbr. það sem að framan er rakið, er það tengt upprekstri og afréttarnotum.

Samkvæmt framangreindu hafa búfjáreigendur í Álftaveri haft af Álftaversafrétti hefðbundin afréttarnot, undir umsjón hreppsins, á sama hátt og gildir um samnotafrétti almennt. Ekki verður annað séð en að það fyrirkomulag hafi verið ágreinings- og athugasemdalaust. Ekkert liggur fyrir um að Álftaversafréttur hafi nokkurn tíma verið nýttur til annars en sumarþeitar fyrir búfé og ef til vill annarra takmarkaðra nota.

Engin gögn liggja fyrir um það hvernig jarðir í Álftaveri eru komnar að rétti sínum til þess landsvæðis sem hér er til umfjöllunar. Óbyggðanefnd telur ekki sérstakar líkur til þess að landsvæði það sem liggur til Álftaversafréttar hafi í öndverðu verið numið en minnir jafnframt á þá óvissu sem ríkir um umfang landnáma og legu þeirra. Í máli þessu er þannig ekki sýnt fram á annað en að réttur til Álftaversafréttar hafi orðið til á þann veg, að íbúar í Álftaveri hafi tekið landsvæði þetta til sumarþeitar fyrir búþening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur, sem sveitarstjórnnum var falið að annast framkvæmd á.

Að öllu framangreindu virtu hefur ekki verið sýnt fram á það af hálfu Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í Álftaveri og sveitarfélagsins að landsvæði það sem hér er til umfjöllunar, sé eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun landsins hefur verið hátt að hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um þjóðlendu að ræða.¹

Heimildir benda hins vegar til þess að um afrétt jarða í Álftaveri hafi verið að ræða.

Ljóst er að einstakir hlutar þess svæðis sem hér hefur verið fjallað um, eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitar svæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Land það, sem hér er til umfjöllunar, verður því talið falla undir skilgreininguna „landsvæði ... sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998. Engin gögn liggja fyrir um að landsvæði þetta hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Eftir er þá að taka afstöðu til merkja Álftaversafréttar, sem samkvæmt framangreindu er þjóðlenda og afréttur, og Mýrdalsjökuls, sem einnig er þjóðlenda, sbr. kafla 6.4. Óbyggðanefnd telur ljóst að ákvarða þurfi mörk þess svæðis sem samkvæmt framangreindu er afréttur jarða í Álftaveri, að því leyti sem það liggur að jökli, til frambúðar, sbr. b-lið 7. gr. 1. nr. 58/1998. Með hliðsjón af því að hér er um einhliða ákvörðun afréttarmarka að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands telur óbyggðanefnd þó fullnægjandi að miða einfaldlega og án hnita-setningar afmörkunar við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna. Ekki verður séð að frekari rannsókn á þessu atriði hafi hagnýta þýðingu í þessu sambandi enda er eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðast af gróðurfari og hefur ekki þýðingu í öðru sambandi.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði það sem nefnt er Álftaversafréttur, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998.

Þaðan sem lína sem dregin er frá upptökum Fúlalækjar og yfir Mýrdalsjökul í hæsta punkt á Mælifelli sker jökuljaðarinn að norðanverðunni og áfram til norðurs í hæsta punkt á Meyjarstrúti. Úr Meyjarstrúti er dregin lína í Strútslaug (Hólmsárbotna). Frá Strútslaug ræður Hólmsá allt þar til kemur að hornmarki við Hvítanestorfu. Þaðan ræður syðri kvísl Leirár að upptökum í Mýrdalsjökli. Á milli tveggja fyrrnefndra punkta við jökuljaðar Mýrdalsjökuls er miðað við jökuljaðar eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998.

Sama landsvæði er afréttur jarða í Álftaveri í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttinn og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

Eftirtaldir hlutar þess svæðis, sem hér hefur verið lýst þjóðlenda og afréttur jarða í Álftaveri, nú innan Skaftárhrepps, eru háðir sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá: „Eldgjá“, „Emstrur og Fjallabak“.

6.4. Skaftártunguafréttur

Landsvæði það, sem í kröfugerð Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu í máli þessu er nefnt Skaftártunguafréttur, tilheyrir sunnanverðu miðhálandi Íslands.² Að því liggur Landmannaafréttur að suðvestan og Holtamannaafréttur að norðvestan. Til norðausturs er Tungnaárjökull í Vatnajökli, til austurs Síðumannaafréttur og þar sunnar eru jarðirnar Búland og Ljótarsaðir í Skaftártungu. Að sunnanverðu eru Álftaversafréttur og Rangárvallaafréttur.

1 Sbr. einnig lokakafla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

2 Eins og það er skilgreint í svæðisskipulagi fyrir miðhálandi Íslands 2015, dags. 10.5.1999.

Landsvæði þetta er fjöllótt og víðáttumikið.¹ Eftir því liggja samsíða móbergshryggir, hliða-brattir og gróðurlitlir víða með tindum og skörðum. Helstir þeirra eru Tungnaárfjöll, Fögrufjöll, Grænufjöll og Skælingar. Margir einstakir tindar standa upp úr fjallgörðunum og utan þeirra og er Sveinstindur (1090 m) þeirra mestur við enda Langasjós. Milli fjallgarðanna eru dalir, víðast þaktir vikri og söndum, er þar víða greiðfært samsíða fjallgörðunum. Eldgjá klyfur afréttinn sunnanverðan en Langisjór nyrst. Um landnám er talið að nokkuð samfelldur gróður hafi þakið hluta þessa svæðis, norður að Tungnaá og suðurenda Langasjós. Ógróin hafi hins vegar verið Tungnaárfjöll, norðvestan Langasjós og fjallendið frá Sveinstindi suður undir Gjátind. Tindafjall, Halldórsfell, Svartahnúksfjöll og fleiri fjöll hafi verið ógróin sem og leirur með fram Skaftá. Frá landnámi hafi síðan orðið miklar breytingar á gróðurfari. Þannig hafi orðið mikil gróður- og jarðvegseyðing á þessu svæði og gróðurþekjan að jafnaði minnkað um nær helming og þá mest á norðurhluta svæðisins. Á síðustu áratugum hefur staðan verið sú að suðausturhluti svæðisins, norður undir Ströngukvísl, er nær samfellt gróinn. Austur- og miðhluti svæðisins er að jafnaði hálfþakinn gróðri norður undir Faxafit að vestanverðu og Blautulón og Gretti að austanverðu. Þar fyrir norðan taka við víðáttumikil og nær ógróin öræfi, allt inn undir jökul. Þó er grónara land í Grænafjallgarði og Fögrufjöllum. Samkvæmt skýrslu Rannsóknarstofnunar landbúnaðarins (1997) um jarðvegsrof á Íslandi flokkast landsvæði Skaftártunguafréttar á eftirfarandi hátt: 73% auðnir, 9% rýrt, 14% fremur rýrt og einungis 4% sem vel gróid land.² Af þessu má sjá að landsvæðið er gróðurlítið.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá miðvatni Skaftár í mynni Blánipugils (Hánipugils), upp eftir gilinu allt til enda þess á Bláfjalli og síðan að norðan úr Blánipugili (Hánipugili) sjónhendingu yfir Bláfjall í Fljótsbotna en þaðan áfram í Þvergljúframynni. Svo ráði Þvergljúfur landamörkum vestur, svo langt sem það nái, en þaðan Bjarnagata vestur í Hólmsá. Miðað við þessa kröfugerð liggur allur Skaftártunguafréttur innan þjóðlendu. Á móti hefur Skaftárheppur, fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu, krafist þess að viðurkennt verði að þinglýstir eigendur lögbýla í Skaftártungu eigi fullkominn og beinan eignarrétt að öllum Skaftártunguafrétti. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.3. Um kröfur Landsvirkjunar er fjallað í kafla 6.5.

Af hálfu íslenska ríkisins er m.a. á því byggt að af lýsingum Landnámu verði ekki ráðið að umrætt landsvæði hafi verið numið á sínum tíma. Um sé að ræða afrétt og við mat á réttarstöðu þeirra verði m.a. að horfa til leiðbeiningar þeirrar sem lesin verði út úr Landmannaafréttardóminum fyrri, H 1955 108, um eignarréttarlega stöðu Landmannaafréttar. Áþekk sjónarmið komi fram í fyrirliggjandi úrskurðum óbyggðanefndar, í þá veru að líkur séu til þess að afréttir sambærilegir Skaftártunguafrétti séu ekki undirorpnir beinum eignarrétti. Fyrirliggjandi niðurstöður óbyggðanefndar um þýðingu og túlkun landamerkjabréfa styðji einnig kröfugerð ríkisins. Þá eru áréttuð sjónarmið í þá veru að einkaréttarlegar eignarréttarkröfur til Skaftártunguafréttar verði ekki studdar við hefð. Þá vísar ríkið til þess að Skaftártunguafréttur nái ekki til alls þess svæðis sem til umfjöllunar sé í málinu og að hluti þess hljóti að hafa verið almenningur þar sem gilt hafi nýtingarreglur Jónsbókar. Er þá m.a. vísað til Tungnaárfjallgarðs, Fögrufjalla, Faxasunds og Skælinga. Fram á 19. öld hafi þessi svæði ekki verið smöluð og vegna ákvæða í Jónsbók hafi Skaftártungumenn ekki mátt auka einhliða við afrétt sinn frá því sem fyrr hafi verið. Engar lögformlegar eignarheimildir séu til fyrir Skaftártunguafrétt, ekkert landamerkjabréf og raunar sé uppi mikil óvissa um afréttarmörkin, sbr. t.d. niðurstöður í H 1989 1022. Ekki fáist séð að Skaftártunguafréttur hafi verið tekinn upp í fasteignaskrár eða af honum greidd fasteignagjöld. Af hálfu íslenska ríkisins er hins vegar viðurkenndur afréttarréttur lögbýla í Skaftártungu til þess lands sem úrskurðað kunnir að verða þjóðlenda og talið tilheyrja afréttinum, en um mörk þess og þess lands sem ekki sé afréttur Skaftártungumanna

1 Í skýrslu Ólafs Arnalds o.fl., *Jarðvegsrof á Íslandi* (Rannsóknarstofnun landbúnaðarins og Landgræðsla ríkisins, 1997) segir að landsvæði þetta sé u.þ.b. 969 km² að stærð.

2 Ólafur Arnalds o.fl. 1997. *Jarðvegsrof á Íslandi*. Rannsóknarstofnun landbúnaðarins og Landgræðsla ríkisins.

verði óbyggðanefnd að úrskurða. Varakröfu Skaftárhrepps er mótmælt. Sjónarmiðum íslenska ríkisins er nánar lýst í kröfulýsingu, sbr. skjal nr. 1, og greinargerð, sbr. skjal nr. 1(11).

Af hálfu Skaftárhrepps er krafan um beinan eignarrétt að Skaftártunguafrétti studd þeim rökum að nánast sé víst að landsvæðið hafi verið numið í öndverðu. Hugtakið afréttur sé að lögum margslungið og telja verði að of afdráttarlausar og einhæfar ályktanir hafi verið dregnar af Landmannaafréttardómi fyrri, H 1955 108. Bæði fyrir og eftir þann dóm hafi fallið dómur sem viðurkenni beinan eignarrétt að afréttum. Þá er hafnað þeirri skilgreiningu á hugtakinu afréttur sem kemur fram í 1. gr. Þjóðlendulaga. Líta verði á afréttinn sem eðlilegt framhald af viðkomandi sveit sem og þá staðreynd að þar hafi verið stundaður hefðbundinn búskapur með beit, veiði o.fl. Vísað var til þess við aðalmeðferð máls þessa að veiðifélag heimamanna hafi leigt út veiðiréttindi að einstökum vötnum á afréttinum. Þá styðjist eignarrétturinn við hefð og venju um nýtinguna, sbr. og að dómstólar hafi ítrekað dæmt þeim aðilum eignarrétt að þrætulandi sem einir hafi farið með not af viðkomandi landi; framsetning Jónsbókar styðji beint eignarréttartilfall. Auk þessa sé það ekki skilyrði fyrir eignarrétti á landi að eigandi þess nýti landið á nánar tiltekinn hátt. Vísað er til þýðingar fyrirbyggjandi skráninga á merkjum afrétta og jarða og meintrar viðurkenningar ríkisins á tilvist viðkomandi réttinda. Þá er á því byggt að landamerki við jökul skuli ákvarða svo að þau breytist í samræmi við skrið og/eða hop jökuls á hverjum tíma. Varakrafa um viðurkenningu fullkomins afnotaréttar þinglýstra eigenda lögbýla að þeim landsvæðum sem úrskurðuð kunni að verða þjóðlenda er studd því sjónarmiði að gera verði tæmandi grein fyrir fjölþættum afnotarétti afréttarhafa og óbyggðanefnd beri að afmarka hann. Varakrafa Skaftárhrepps er sú að sveitarfélagið sjálft fari með þau eignarráð sem aðalkrafa gerir ráð fyrir að tilheyri viðkomandi lögbýlum. Sjónarmiðum sveitarfélagsins er nánar lýst í kröfulýsingu, sbr. skjal nr. 7, og greinargerð, sbr. skjal nr. 6(2).

Í kafla 5.3. hér að framan eru rakin þau gögn málsins sem fjalla um landsvæði það sem nefnt er Skaftártunguafréttur. Gögn þessi eru afrakstur af skjalaframlagningu málsaðila, skýrslutökum við aðalmeðferð málsins og kerfisbundinni leit á vegum óbyggðanefndar að frumheimildum um merki, ráðstafanir að eignarrétti og nýtingu þessa landsvæðis.¹ Af þeim virðist ótvírætt að við gildistöku þjóðlendulaga hefur það talist til afrétta, samkvæmt þeirri eignarréttarlegu flokkun lands sem almennt var miðað við fram að þeim tíma.² Hvort í því hafa falist bein eða óbein eignarréttindi til landsvæðisins, þ.e. hvort þar er eignarland eða þjóðlenda samkvæmt skilgreiningum í 1. gr. Þjóðlendulaga, er hins vegar atriði sem þarfnast nánari athugunar.

Kemur þá fyrst til umfjöllunar hvað ráðið verður af heimildum um afmörkun Skaftártunguafréttar. Í því sambandi verður einnig litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða. Þess skal getið að ágreiningslaust er í máli þessu að jarðirnar Búland og Ljótastaðir, suðvestan við Skaftártunguafrétt, séu eignarlönd, sbr. einnig kafla 6.4. Þá er komist að þeim niðurstöðum í málum nr. 1-3 og 8/2003 hjá óbyggðanefnd að land það, sem afréttir Landmanna, Holtamanna, Síðumanna og Rangvellinga tekur til, séu þjóðlendur.

Merkjum Skaftártunguafréttar er fyrst lýst heildstætt í yfirlýsingu hreppsnefndar Skaftártunguhrepps, dags. 12. desember 1889. Hún er samin sex árum eftir gildistöku hinna upphaflegu landamerkjalaga en ekki verður séð að hún hafi fengið þá meðferð sem landamerkjalog mæla fyrir um varðandi landamerkjabréf, þ. á m. áritanir vegna aðliggjandi landsvæða, þinglýsingu og innfærslu í landamerkjabók. Á hana verður því að líta sem einhliða yfirlýsingu hreppsnefndarinnar fyrir hönd hreppsins. Í þessu sambandi ber þess einnig að geta að fyrirsvarsmenn Skaftártunguhrepps árituðu landamerkjabréf jarðanna Ljótastaða og Búlands 1885 og 1886. Auk framangreinds er að auki til nokkur fjöldi af brotakenndum lýsingum á Skaftártunguafrétti, svo sem ferðabók Sveins Pálssonar frá 1791-1797, skýrslu séra Péturs Stephensen frá því fyrir miðja 19. öld, skýrslu um fjallarannsóknir frá 1885, auk heimilda frá 20. öld. Einnig er vikið að afréttinum almennum orðum í gerðar-

1 Sjá nánar í kafla 4.

2 Sbr. umfjöllun um hugtakið afréttur í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

bók yfirfasteignamatnefndar frá 1850, 1916 og eftir atvikum víðar en án nokkurrar landfræðilegrar afmörkunar. Þá hafa merki Skaftártunguafréttar að hluta komið til umfjöllunar dómstóla á síðustu áratungum, sbr. H 1989 1011 og H 1989 1022.

Verður þá fyrst litið til vesturmerkja Skaftártunguafréttar, gagnvart Landmannaafrétti. Vestur-Skaftafellingar og Rangæingar deildu lengi um þessi merki og voru af því tilefni gerðar nokkrar lýsingar á umræddum mörkum. Mun deilan einkum hafa snúið að því hvoru megin Veidivatna afréttarmörkin skyldu liggja. Samkvæmt því er greinir í landamerkjabréfi Landmannaafréttar frá 1886 „ræður Torfajökull inn að upptökum á Stórukvísl“. Bréfið er ekki áritað af hálfu Skaftártunguhrepps. Í yfirlýsingu hreppsnefndar Skaftártunguhrepps frá 1889 liggja merki frá upptökum Hólmsár við heitu laug (Strútslaug) og „þaðan beina stefnu norður í mynnið á Námskvísl“. Lýsingar þessar ná ekki saman að sunnanverðu, þ.e. við Torfajökul, en skarast að norðanverðunni, þ.e. á Veidivatnasvæðinu.

Um þessi mörk var að hluta til dæmt í Hæstarétti árið 1989 (H 1989 1022). Af hálfu Holtahrepps, Landmannahrepps og eigenda og ábúenda jarðanna Næfurholts og Hóla var krafist frávísunar í málinu, með þeim rökum að mörk Landmannaafréttar hefðu þegar verið ákveðin með dóm-sátt frá 1951. Jafnframt var því haldið fram að Hæstiréttur hefði þegar dæmt um mörk Landmannaafréttar með dómum sínum 1955 og 1977 og 1981 sem byggst hafi á þeim mörkum sem ákveðin hafi verið í dómsáttinni frá 1951. Um aðild Skaftártunguhrepps að umræddri sátt frá 1951 segir Hæstiréttur svo:

Gagnáfrýjandi [Skaftártunguhreppur] var ekki aðili að nefndri dómsátt, og oddviti Skaftártunguhrepps hafði ekki umboð til þess að gefa bindandi yfirlýsingu um réttindi þau, sem mál þetta snýst um. Þá hefur Hæstiréttur ekki dæmt um sakarefnið í málum þeim, sem fyrr eru greind, en gagnáfrýjandi [Skaftártunguhreppur] átti eingöngu aðild að síðastgreinda málinu.

Frávísunarkröfunni var því hafnað.

Í þessu máli var dæmt um merki Landmannaafréttar og Skaftártunguafréttar að hluta. Liggja hin dæmdu mörk „úr Hábarmi og í Kirkjufellsós sem ræður merkjum og rennur fyrir austan Kirkjufell í Tungnaá“. Kröfugerð Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu miðar við þessi mörk. Þessi merki eru í samræmi framangreinda sátt frá 7. ágúst 1951 um merki Landmannaafréttar. Ekki var hins vegar kveðið á um merki afréttanna á svæðinu sunnan við Hábarm, þ.e. syðsta hluta merkja Skaftártunguafréttar og Landmannaafréttar. Sáttin frá 1951 gerir ráð fyrir því að mörk umræddra afréttanna liggja frá Hábarmi suður í há-Torfajökul. Sama máli gegnir um kröfugerð vegna Skaftártunguafréttar í máli þessu og kröfugerð málsaðila vegna í máli nr. 2/2003 hjá óbyggðanefnd sem fjallar um Landmannaafrétt. Af H 1989 1022 verður jafnframt ráðið að mörk umræddra landsvæða liggja óumdeilt frá Hábarmi suður í há-Torfajökul. Ljóst er þó að Torfajökull verður eðli máls samkvæmt ekki notaður til sumarbeitar fyrir búfé og hlýtur því að falla utan merkja hans.

Þá var hafnað kröfum Skaftártungumanna um áframhaldandi mörk að vestan og norðan, sbr. eftirfarandi rökstuðning í dóminum:

Eins og lýst er í hinum áfrýjaða dómi, virðist ágreiningur aðila áður fyrr aðallega hafa verið um mörkin sunnan Tungnaár. Samkvæmt gögnum málsins er ljóst, að báðir aðilar hafa smalað að Kirkjufellsósi og aðaláfrýjendur hafa smalað hina svonefndu Kýlinga og Jökulgil. Samkvæmt þessu ber að staðfesta niðurstöðu héraðsdóms um mörkin sunnan Tungnaár. Gagnáfrýjandi [Skaftártunguhreppur] hefur ekki leitt í ljós, að hann hafi átt upprekstrarrétt á hinum umdeilda svæði ofan Tungnaár. Verða því kröfur hans um tiltekin merki á þessu svæði með hliðsjón af rétti til afréttarnota ekki teknar til greina. Miðað við þessa niðurstöðu um, að gagnáfrýjandi eigi ekki afréttarland ofan Tungnaár, þykir, eins og kröfu-

gerð er háttáð, skorið úr deilu aðila máls þessa um mörk afrétta ofan Tungnaár og ekki efni til að ákveða frekari mörk landsvæða í máli, sem eingöngu er á milli þessara aðila. Kröfu aðaláfrýjenda [Holtahrepps, Landmannahrepps, Næfurholts og Hóla] varðandi mörk við Tungnaá er því vísað sjálfkrafa frá héraðsdómi.

Í kröfugerð sveitarfélagsins Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu er miðað við að norðaustan þess staðar þar sem Kirkjufellsós kemur í Tungnaá liggja merki Skaftártunguafréttar og Landmannaafréttar í Tungnaá. Kröfugerð sveitarfélaga og jarðeigenda í máli nr. 2/2003 hjá óbyggðanefnd er í samræmi við þetta. Ekki virðist því vera ágreiningur um það lengur að merki Skaftártunguafréttar og Landmannaafréttar liggja í Tungnaá.

Verður þá næst litið til norðanverðra vesturmerkja Skaftártunguafréttar, svo sem hann er afmarkaður í kröfugerð, gagnvart Holtamannaafrétti. Samkvæmt því er greinir í merkjalýsingu hreppsnefndarinnar 1889 liggja merki frá þeim stað þar sem Námskvísl, fellur í Tungnaá og „þaðan beina stefnu fyrir vestan Tungnaárfjall í Þveröldu fyrir norðan Þórisvatn“. Í kröfugerð Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu er miðað við að Tungnaá ráði merkjum. Heimildir um merki Holtamannaafréttar eru í samræmi við þetta, sbr. mál nr. 1/2003 hjá óbyggðanefnd, þar sem komist er að þeirri niðurstöðu að merki til austurs liggja í Tungnaá. Ekki virðist því vera ágreiningur um það lengur að landsvæði það, sem nefnt hefur verið Skaftártunguafréttur, nái ekki vestur fyrir Tungnaá. Misræmi er í lýsingu á mörkum norður af því viðmiði, sbr. álitaefni í tilvitnuðum H 1989 1022. Heimildir um merki afréttarins til norðurs eru samvinnnaðar lýsingu á nýtingu og koma til frekari umfjöllunar í tengslum við eignarréttarlega stöðu þess. Óhjákvæmilegt er þó að geta þess þegar í þessu samhengi að heimildir um afréttarnot á norðurhluta þess svæðis sem um er að ræða, millum Tungnaár og Skaftár eru takmarkaðar, svo sem nánar verður fjallað um hér á eftir. Þannig segir í Göngum og réttum frá árinu 1983 að til norðurs sé nokkurt vafamál hversu langt afrétturinn nái en tekið fram að aldrei hafi verið safnað af Tungumönnum lengra en norður að Tungnaá.

Upptök Tungnaár eru við Vatnajökul, nánar tiltekið við skriðjökulinn Tungnaárjökul. Áin liggur í mörgum og breytilegum kvíslum við jökulinn og upptök hennar því á allbreiðu beltí. Af hálfu Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu er miðað við upptök Tungnaár í Innri-Tungnaárbotnum við Sylgjúkjökul, norðan (vestan) við Jökulgrindur. Af hálfu Ásahrepps og Rangárbings ytra vegna sveitarfélaganna og jarða í Ásahreppi og fyrrum Djúpárhreppi í máli nr. 1/2003 er hins vegar miðað við upptök Tungnaár í Fremri-Tungnaárbotnum við Tungnaárjökul. Samkvæmt greinargerð Odds Sigurðssonar jarðfræðings, sbr. skjal nr. 18, hefur kvíslin, sem rennur úr Sylgjúkjöklum vestan (norðan) Jökulgrinda, alltaf verið lítil miðað við heildarrennslið. Þá segir þar að aðalupptök Tungnaár hafi a.m.k. lengst af sögulegum tíma verið í Fremri-Tungnaárbotnum. Verður því miðað við það hér að svo sé og að merki Holtamannaafréttar og þess landsvæðis sem hér er til meðferðar, liggja í upptökum Tungnaár í Fremri-Tungnaárbotnum, við Tungnaárjökul.

Verður þá næst litið til austurmerkja Skaftártunguafréttar, gagnvart Síðumannaafrétti að norðanverðu og jörðunum Búlandi og Ljótastöðum í Skaftártungu að sunnanverðu. Samkvæmt því er greinir í yfirlýsingu hreppsnefndarinnar 1889 ræður Skaptá að austan, þ.e. gagnvart Síðumannaafrétti, „suður á móts við Hányþugil; úr Skaptá vestur í Hányþugil; þaðan beina stefnu vestur í Fljótsbotn; þaðan beina stefnu vestur í Tjaldgilsháls við Hólmsá“. Yfirlýsing hreppsnefndarinnar 1889 er árituð um samþykki vegna Síðumannaafréttar, nánar tiltekið í umboði hreppsnefndar Kleifahrepps, 25. maí 1890, en hann skiptist síðar í Kirkjubæjarhrepp og Hörgslandshrepp. Aðrar heimildir um merki Skaftártunguafréttar miða einnig við Skaftá, sbr. ferðabók Sveins Pálssonar 1791-1797, Göngur og réttir 1983 og Sunnlenskar byggðir 1985. Um Síðumannaafrétt er fjallað í máli nr. 8/2003 og þar er einnig komist að þeirri niðurstöðu að Skaftá ráði gagnvart Skaftártunguafrétti enda Skaftáin glögg afmörkun af náttúrunnar hendi. Kröfugerð málsaðila vegna Síðumannaafréttar í máli nr. 8/2003 hjá óbyggðanefnd er einnig í samræmi við þetta.

Jarðirnar Búland og Ljótastaðir í Skaftártungu liggja suðvestur af Síðumannaafretti og suðaustur af Skaftártunguafretti. Landamerkjabréf Búlands er gert árið 1886, án nánari tilgreiningar, og þingl. 21. júní það ár. Merkjum gagnvart Skaftártunguafretti er þannig lýst að úr Hánípugili er tekin sjónhending „yfir Bláfjall í Fljótsbotna til vesturs“. Þessi lýsing er í samræmi við merkjalýsingu hreppsnefndar Skaftártunguhrepps frá 1889. Bréf Búlands er einnig áritað af fyrirsvarsmanni hreppsnefndar og Jóni Jónssyni á Grímsstöðum „vegna Skaptártunguafrettarins“. Eldri heimildir um merki Búlands, vísitásiur frá 1727 og 1749, virðast í meginráttum fá samrýmst þessu. Þar er miðað við „Ófæru“, „ad nordann allt ad þeim Læk er kallast Hannesgilslækur, sydann Síónhending vestur i Fljótsbotna yfer Bláfjall“.

Landamerkjabréf Ljótastaða er dags. 24. janúar 1885 og þingl. 25. júní 1885. Samkvæmt því er merkjapunktur í Þvergljúframinni, „og ræður Þvergljúframinni landamörkum vestur svo langt sem það nær; þaðan ræður Bjarnagata vestur í Hólmsá“. Í framangreindu bréfi hreppsnefndar Skaftártunguhrepps frá 1889 er miðað við Fljótsbotna og „þaðan beina stefnu vestur í Tjaldgilsháls við Hólmsá“. Landamerkjabréf Ljótastaða er áritað um samþykki af fyrirsvarsmanni hreppsnefndarinnar. Samkvæmt landamerkjabréfi Ljótastaða færast merki Skaftártunguafrettar gagnvart jörðinni nokkru sunnar að vestanverðu en norðar að austanverðu, miðað við lýsingu hreppsnefndar Skaftártunguhrepps frá 1889. Eldri heimild um merki Ljótastaða, úttekt frá 1847, styður fremur lýsingu landamerkjabréfsins, tekin er „bein stefna til vesturs allt að Hólmsá“, sbr. einnig áritun á bréfið um samþykki hreppsnefndar.

Í kröfugerð Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu er miðað við að afrétturinn afmarkist að þessu leyti af „Miðvatni Skaftár skammt sunnan Lambaskarðshóla beint í vestur í mynni Hánípugils, síðan eftir gilinu, úr gilbotninum sjónhendingu yfir Bláfjall í Fljótsbotna. Úr Fljótsbotnum eftir Þvergljúframynni svo langt vestur sem það nær. Þaðan ræður Bjarnagata vestur í Hólmsá.“ Kröfur eigenda jarðanna Búlands og Ljótastaða eru í samræmi við þetta. Jafnframt miðar íslenska ríkið kröfu sína um mörk þjóðlendu á Skaftártunguafretti við sömu lýsingu.

Ekki er þannig eiginlegur ágreiningur um suðurmörk Skaftártunguafrettar og norðurmörk jarðanna Ljótastaða og Búlandstorfú. Undir rekstri máls þessa kom hins vegar fram ágreiningur um túlkun fyrirbyggjandi landamerkjalyýsinga sem endurspegladist í misræmi kröfulína ríkisins annars vegar en sveitarfélags og jarðeigenda hins vegar. Ágreiningur þessi leystist ekki nema að hluta við aðalmeðferð og því kallaði óbyggðanefnd eftir sérfræðialiti Elínar Erlingsdóttur landfræðings. Miðaðist rannsókn Elínar við að staðsetja þau örnefni er ákvarða suðurmörk afréttarins. Einkum þótti þörf á staðsetja Bjarnagötu og Fljótsbotna með ákveðnari hætti en áður. Í greinargerð Elínar segir um Bjarnagötu að hún sé gömul og fjölfarin þjóðleið af Fjallabaksleið syðri til austurs. Bjarnagata hafi verið greinilegt kennileiti og því notuð sem mark milli efstu jarða í Skaftártungu. Greinilegir götukaflar hafi fundist og þótt stórir hlutar götunar séu enn á huldu megi með nokkurri vissu setja fram tilgátu um meginlegu hennar. Úr Bjarnagötu liggja mörkin um Þverárgljúfurminni í Tungnaá og að Fljótsbotnum. Um Fljótsbotna segir að þeir séu það landsvæði sem liggja lægst milli Bláfjalls og Svartahnúksfjalla. Kjarni svæðisins sé þar sem það liggur allra lægst og gróður meira áberandi en annars staðar. Það svæði sé nánast við Álftavatnkróksleið þar sem vegurinn liggja upp úr Álftavötnum. Liggja beinast við að draga línu úr enda Hánípugils sjónhendingu til suðvesturs í Fljótsbotna og liggja þá línan nálægt vatnaskilum í Bláfjalli og á vatnaskilum vestan upptaka Fljótsbotnalækjar. Við endurupptöku málsins breyttu lögmenn málsaðila kröfulínum sínum til samræmis við rannsókn Elínar. Eru því suðurmörk Skaftártunguafrettar ágreiningslaus.

Verður þá næst litið til suðurmerkja Skaftártunguafrettar, gagnvart Álftaversafretti. Hér var að framan komist að þeirri niðurstöðu að merki afréttarins og Ljótastaða nái þangað sem Bjarnagata kemur í Hólmsá. Samkvæmt því er greinir í yfirlýsingu hreppsnefndarinnar 1889 ræður Hólmsáin „að upptökum sínum við heitu laug“. Lýsing afréttarmarka í Sunnlenskum byggðum 1985 er í samræmi við þetta og í Göngum og réttum 1983 er miðað við Hólmsá og Torfajökul. Heildstæð landa-

merkjalýsing eða landamerkjabréf er ekki til fyrir Álftaversafrétt, sbr. kafla 6.3. Af brotakenndum lýsingum einstakra heimilda og heimildarrita frá síðustu öld fæst ekki séð að nokkur ágreiningur sé um það gerður að Hólmsá ráði mörkum afréttanna með framangreindum hætti enda glögg afmörkun af náttúrunnar hendi. Þá eru kröfur aðila í máli þessu í samræmi við það.

Rangárvallaafréttur liggur suðvestur af Skaftártunguafrétti og norðvestur af Álftaversafrétti. Samkvæmt því er greinir í yfirlýsingu hreppsnefndarinnar 1889 liggja merki frá upptökum Hólmsár við heitu laug og „þaðan beina stefnu norður í mynnið á Námskvísl, þar sem hún fellur í Tungnaá“. Í dómi Hæstaréttar frá 1989, bls. 1011, var kveðið á um mörk Álftaversafréttar og Rangárvallaafréttar. Þar er dregin lína úr Strútslaug (einnig nefnt Hólmsárbotnar) og vestur í há-Torfajökul en í framangreindri yfirlýsingu hreppsnefndarinnar var hins vegar haldið þaðan norður í Námskvíslarmynni. Í dómnum er tekið fram að línan úr Hólmsárbotnum í há-Torfajökul liggja að Skaftártunguafrétti, auk Rangárvallaafréttar, og verði því ekki um hana fjallað í málinu. Af samiburði forsendna og dómkrafa í þessu máli svo og máli því sem dæmt var við sama tilefni í H 1989 1022, um merki á milli Skaftártunguafréttar og Landmannaafréttar, fæst þó ekki séð að kröfur vegna Skaftártunguafréttar, Álftaversafréttar og Rangárvallaafréttar skarist á þessu svæði. Þvert á móti veur það athygli að í síðarnefnda dómsmálinu var aðalkrafa Skaftártungumanna um mörk á umræddu svæði, bein lína úr Strútslaug (Hólmsárbotnum) í Námskvíslarmynni um Hábarm. Viðurkenning þeirrar kröfulínu hefði leitt til þess að land austan og norðaustan Torfajökuls félli utan Skaftártunguafréttar, enda er af hálfu Álftveringa miðað við Strútslaug (Hólmsárbotna) í há-Torfajökul og af hálfu Rangvellinga og rétthafa að Landmannaafrétti gert ráð fyrir hornmarki í há-Torfajökli. Ljóst er þó að Torfajökull verður eðli máls samkvæmt ekki notaður til sumarþeirra fyrir búfé og hlýtur því að falla utan merkja hans.

Í kröfugerð Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu í máli þessu er einnig miðað við að afrétturinn afmarkist að þessu leyti, þ.e. gagnvart Rangárvallaafrétti, af línu sem dregin er á milli Strútslaugar og há-Torfajökuls. Kröfu þessari til stuðnings er vísað til „aldagamallar hefðar um fjallskil“ og þess hvernig samvinnunefnd um svæðisskipulag miðhálandis hafi dregið merki á þessu svæði. Um Rangárvallaafrétt er fjallað í máli nr. 3/2003 og þar er einnig komist að þeirri niðurstöðu að merki gagnvart Skaftártunguafrétti liggja úr Hólmsárbotnum og þaðan í há-Torfajökul, sbr. einnig umfjöllun um merki Skaftártunguafréttar og Landmannaafréttar um síðarnefnda kennileitið. Kröfugerð málsaðila vegna Rangárvallaafréttar í máli nr. 3/2003 hjá óbyggðanefnd er einnig í samræmi við þetta. Þess skal þó getið að heimildir um merki afréttarins eru mjög litlar.

Hér hafa að framan verið raktar heimildir um merki Skaftártunguafréttar og aðliggjandi landsvæða til vesturs, austurs og suðurs. Norðurmerkjum er hins vegar hvergi sérstaklega lýst. Yfirlýsing hreppsnefndarinnar 1889 leysir ekki úr því atriði enda miðast vesturmerki þar við Þveröldu, norðan við Þórisvatn. Austurmerki miðast hins vegar við Skaftá, sem á upptök sín í jökli. Krafa Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu um að merki Skaftafellsafréttar og beinn eignarréttur nái allt til Tungnaárjökuls í Vatnajökli verður því ekki talin geta stuðst við heimildir um merki Skaftártunguafréttar nema að því er varðar austurmerki. Um önnur þau atriði, sem kröfu þessa varða er fjallað síðar. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu lands innan umræddra merkja en um það atriði verður fjallað hér á eftir.

Svo sem hér hefur verið rakið liggur ekki fyrir lögformlegt landamerkjabréf fyrir Skaftártunguafrétt. Þá er mörkum hans ekki lýst í þeim fjallskilareglugerðum sem settar hafa verið fyrir Vestur-Skaftafellssýslu frá árinu 1899 til þessa dags, utan hefðbundinnar og almennrar tilgreiningar afréttar. Heildstæðasta lýsingin á merkjum afréttarins er yfirlýsing hreppsnefndarinnar frá árinu 1889. Sú lýsing er í samræmi við landamerkjabréf aðliggjandi jarða til suðausturs en í ósamræmi við heimildir um aðliggjandi landsvæði til vesturs, sbr. H 1989 1022. Einnig var hér að framan gerð grein fyrir óvissu um norðurmörk. Að teknu tilliti til þessa, telur óbyggðanefnd að líta verði til þess að landsvæði þetta sem slíkt er að hluta skýrt afmarkað af jökli og ám.

Kemur þá til skoðunar hver sé eignarréttarleg staða lands innan merkja Skaftártunguafréttar, svo

sem þau hafa verið skilgreind hér að framan. Þar ber þess fyrst að geta að engar skriflegar heimildir styðja það að nokkur tíma hafi verið búið heilsársbúsetu á því landsvæði sem í dag er kallað Skaftártunguafréttur. Þá hafa lýsingar Landnámu á námi umrædds svæðis nú þegar verið raktar, sbr. kafla 6.1., og af þeim verða engar sérstakar ályktanir dregnar í þá veru að umrætt landsvæði hafi verið numið að hluta, hvað þá öllu leyti. Svo sem að framan er lýst er landsvæði þetta hálent, gróðurlítið og liggur langt frá byggð. Sé tekið mið af staðháttum við túlkun landnámslýsinga verður þannig einnig að telja fremur ólíklegt að Skaftártunguafréttur hafi verið numinn, sbr. kafla 6.2. Óvissa um aðferðir við landnám er þó of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli, sbr. umfjöllun um landnám í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Vegna framangreindrar óvissu um eiginlega afmörkun afréttarins, sem og heimildaskorts um afnot alls þess lands sem kröfugerð tekur til, er nauðsynlegt að fara yfir helstu heimildir um afnot svæðisins sem hér er til umfjöllunar. Er þá óhjákvæmileg nokkur endurtekning á því sem greinir í kafla 5.

Elstu heimildir um einhvers konar eignarréttarlegt tilkall Skaftártungumanna til lands ofan byggðarmarka einskorðast fyrst og fremst við frásagnir af veiðum í Fiskivötnum (Veiðivötn á Landmannaafreiti) og rekja þær sig svo: Í handriti Árna Magnússonar að Jarðabók frá því laust eftir 1700 er í lýsingu höfundar á Skaftafellssýslu vikið að veiði í Fiskivötnum sem sögð eru vera meira en (freka) þingmannaleið úr Skaftártungu, í norður eða lítið til útnorðurs. Segir þar jafnframt að þeir af Landi sæki og til vatnanna. Í sýslulýsingu Rangárvallasýslu, eftir Þorstein Magnússon sem sat sem sýslumaður á árunum 1743-1785, er jafnframt vikið að Fiskivötnum og veiði Skaftafellinga þar á fyrri tíma. Í ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar, sem rituð er um ferðir þeirra um Ísland á árunum 1752-1757, er í umfjöllun um Múla- og Skaftafellssýslur vikið að Fiskivötnum og að þangað hafi menn sótt veiði úr vesturhluta Skaftafellssýslu og af Rangárvöllum. Þangað séu 10 mílur úr Skaftártungu og beri Skaftfellingar því við að þeir geti ekki lengur sótt þangað veiði vegna skorts á högum fyrir hross.

Í ferðabók Sveins Pálssonar, frá árunum 1791-1797 segir svo um afmörkun Skaftártungu: „Hún er lengst frá norðri til suðurs og nær að norðan upp til öræfa inni í landinu allt að Túná, að vestan upp að Fjallabaki og Torfajökulsfjöllum.“ Þá kemur til skoðunar skýrsla séra Péturs Stephensen frá því fyrir miðja 19. öld, sennilega ekki yngri en frá árinu 1843, birt í Sýslu- og sóknalýsingum Hins íslenska bókmenntafélags. Þar er því lýst svo að norður af Skaftártungu eða Búlandsheiði liggja afréttir. Í þeim séu svokölluð Svartanúpsfjöll og séu þau sums staðar mjög graslítill og ekki há. Í norðaustur frá þeim sé svokölluð Hörðubreið. Þá taki við svokallaðir Skælingar, „sauðgöngu- og rótaþláss Skaftártungubúa“. Skælingar nái austur undir Eldvatn eða gömlu Skaftá. Norður frá Skælingum séu fjöll graslaus og ekki mjög há, og nái þau norður að Tungnaá. En fyrir norðan hana sé fjall stórt, nefnt Tungnaárfjall. Norðan undir því liggja Fiskivötn þar sem Skaftártungubúar hafi stundað silungsveiði eins og Landmenn og mögulega Rangvellingar. Í nánari tilgreiningu segir Pétur svo: „Áðurnefndir Skælingar og þar um kring liggjandi fjöll eru hér alm[en]ningar, þ.e. Tungumanna. Lögrétt eða skilarétt er í miðri Tungu. Þangað er sótt úr allri Tungu á haustum, fyrst í 22. viku sumar[s] og síðan í hvorri viku til returnotta.“ Þá vikur Sveinn að því í sama riti að veiði í Fiskivötnum hafi verið algjörlega aflögð síðan í Skaftáreldum (1783-’85).

Um hálandið nyrst á svæðinu var fjallað í skýrslu um fjallrannsóknir frá 1885. Sumarið áður samþykkti Amtráð að veita sýslunefnd Vestur-Skaftafellssýslu styrk til að kanna fjallendi í sýslunni. Í beiðni sýslunefndar kom fram að styrknum skyldi varið til „að rannsaka hin ókunnna fjallendi, sem liggja fyrir norðan afréttarlönd Vestur-Skaftafellinga, Síðumanna, og Skaptártungu, frá Fiskivötnum að norðvestan austur að Hverfisfljóti“. Leiðangur vegna verkefnisins var farinn sama ár. Könnuðu leiðangursmenn sérstaklega hvort hyggilegt væri að hefja veiði í Fiskivötnum og hvort afréttarland kynni að vera í fjöllunum norðan Skaftár allt að Vatnajökli í austri. Lögðu leiðangursmenn til að Skaftfellingar myndu hefja veiði í Fiskivötnum og bentu á að Skaftárfjöll mætti hugsanlega nota sem afrétt fyrir Meðallendinga.

Þorvaldur Thoroddsen tekur að mestu upp lýsingar Sveins Pálssonar í Ferðabók sinni frá 1914 og vísar þar fyrst og fremst til nytja Skaftártungumanna af Fiskivötnum. Í lýsingu Íslands vikur Þorvaldur þó nánar að afréttarnotum og segir þá m.a. svo: „Upp af Skaftártungu eru miklar heiðar með góðri sauðbeit og þar upp af mjög víðáttumikil öræfi með hagasnöpum hér og hvar vestan við Skaftá vestur að Tungnaá, í Jökuldali við Torfajökul og norður í Fögrufjöll og Langasjó. Fyrir 1850 leituðu Tungumenn aldrei Jökuldali eða vestustu leitir við Tungnaá, en nú leita þeir vestur í Kýlinga, um Jökuldali og Faxasund og finna þar oftast allmargt fé; þar hefir líklega margt fé drepist í fyrri daga.“

Heildstæðustu lýsingarnar á umfangi og afnotum Skaftártungumanna á umræddu landsvæði eru ekki eldri en frá síðari hluta 20. aldar. Við mat á inntaki og umfangi réttar jarða í Skaftártungu til hins umkrafa landsvæðis er nauðsynlegt vegna fyrrnefndrar óvissu um norðurmerki að huga nokkuð nánar að þeim heimildum og gögnum.

Í Sunnlenskum byggðum, útgefnum 1985, er að finna lýsingu Vigfúsar Gestssonar, áður bónda að Ljótárstöðum, á afréttarnotum Skaftártungumanna. Áður hefur verið fjallað um þá afmörkun sem þar er að finna á Skaftártunguafreiti en jafnframt er tekið fram að smátt og smátt hafi verið sótt lengra inn á öræfin. Er í því sambandi vísað til framangreindrar lýsingar Þorvalds Thoroddsen í Lýsingu Íslands þar sem fram kemur að fyrir 1850 leituðu Tungumenn aldrei Jökuldali eða vestustu leitir við Tungnaá en um 1900 leiti þeir vestur í Kýlinga um Jökuldali og Faxasund. Fögrufjöll hafi ekki verið leituð reglulega fyrr en upp úr 1920 og Tungnaárfjallgarður ekki leitaður að jafnaði fyrr en 1965. Kemur síðan fram hjá Vigfúsi að sú regla gildi að það fé sem finnist með Lónakvísl og Hrutabjörgum, sem séu vestast við Langasjó að norðan fái að lifa. Því fé, sem finnist austar, sé slátrað enda sé alltof kostnaðarsamt að safna fjallgarðinn að öðrum kosti, slík víðátta sem hann sé. Í ritinu er því síðan nánar lýst hvernig leit er háttáð á þessu nyrsta svæði, þ.e. Tungnaárfjallgarði og Fögrufjöllum austan Langasjós. Þetta er í samræmi við frásögn Árna Þ. Jónssonar, þá bónda í Hrífunesi, af fyrstu leit sem farin var árið 1965 á svæðið milli Tungnaár og Langasjós, Grænaárfjallgarðs og Tungnaárfjalla, allt austur að Vatnajökli. Kemur fram í frásögn Árna að landsvæði þetta hefði aldrei verið smalað áður og því þá venjulega borið við að þar myndu aldrei stöðvast kindur vegna algers grasleysis. Er og ástæða til þess að vekja á því athygli að í 41. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Vestur-Skaftaféllssýslu frá 23. desember 1965 er tekið upp ákvæði þar sem segir svo: „Fjárleitir á öræfum, sem ekki teljast til afrétta, skulu ákveðnar og kostaðar af sýslunefnd. Hreppsnefnd þess hrepps, sem besta aðstöðu hefur, er skylt að framkvæma smölunina. Heimilt er að krefja eigendur fjár, er finnst, um allt andvirði hins fundna fjár. Heimilt er sýslunefnd að ákveða, að fé, sem finnst við öræfaleit, skuli lógað sama haust.“

Í 2. útgáfu af Göngum og réttum, aukinni endurbættri frá árinu 1983, gefur að finna eldri frásögn Vigfúsar Sæmundssonar í Borgarfelli í Skaftártungu. Gerð er grein fyrir lýsingu hans á afmörkun afréttarins hér að framan. Þar kemur m.a. fram að aldrei hafi verið leitað af þeim Skaftártungumönnum lengra en norður að Tungnaá. Er jafnframt tekið fram að norðan Langasjós séu víðáttumikil háfjallaöræfi norður að Tungnaá og austur að Jökli. Sé það svæði aldrei leitað af leitarmönnum enda talið gróðurlaust að mestu. Þá kemur fram að leit í Fögrufjöllum sé síðar tilkomin og þá kostuð af sýslunni.

Við skýrslutökur fyrir óbyggðanefnd kom fram hjá þeim Val Oddsteinssyni í Úthlíð, fyrrum oddvita, Sigfúsi Sigurjónssyni að Borgarfelli og Gísla H. Magnússyni bónda og fjallkóngi að Ytri Ásum að svæðið norðanvert, a.m.k. norðvestan við Langasjó, að Tungnaá og Tungnaárfjökli sé ekki eiginlegur hluti af leitum Skaftártungumanna þó svo hugað sé að fé þar og jafnframt að Fögrufjöll austan Langasjós séu leituð sérstaklega fyrir hinar formlegu leitir. Við skýrslutökur var upplýst að starfandi væri sérstök fjallskilaneftnd fyrir afréttinn og sérstakt veiðifélag. Þá voru lagðir fram við aðalmeðferð málsins af hálfu Skaftárhrepps vegna jarða í Skaftártungu ýmsir samningar Veiðifélags Skaftártungumanna og leigutaka um veiði í ýmsum vötnum á svæðinu og þá m.a. í Botnlangalóni, Grænalóni, Stakahnúkslóni, Langasjó, Fagralóni, Kvíslárlónum, Stóralóni, Blautalóni

Álftalóni, Syðri- og Nyrðri-Ófæru. Frekari upplýsingar og útlistun í þessa veru kom fram við skýrslugjöf heimamanna á vettvangi. Þá lögðu sömu aðilar fram ódags. Lóðarleigusamning milli Skaftártunguhrepps og nokkurra einstaklinga um lóð undir hús í Jökuldölum. Samningi þessum sýnist ekki hafa verið þinglýst. Þá voru lögð fram óþinglýst gögn vegna leitarmannahúss í Jökuldal. Frekari upplýsingar í þessa veru komu og fram í skýrslugjöf fyrir óbyggðanefnd.

Að öllum þessum gögnum og sjónarmiðum virtum liggur það fyrir óbyggðanefnd að taka til þess afstöðu hvort allt framangreint landsvæði, sem kröfugerð Skaftárhrepps f.h. jarðeigenda í Skaftártungu tekur til, sé jafnframt afréttur í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Af eldri heimildum um Skaftártunguafrétt verður ekkert ráðið um afmörkun hans til norðurs og vesturs umfram það að afrétturinn hafi náð að Tungnaá en minnt er á að ágreiningslaust sýnist vera að 1850 leituðu Tungumenn aldrei Jökuldali eða vestustu leitir við Tungnaá en um 1900 leita þeir vestur í Kýlinga um Jökuldali og Faxasund. Reglulegar leitir hefjast ekki í Fögrufjöllum fyrr en um 1920 og ekki er getið heimilda um leitir í Tungnaárfjallagarði fyrr en eftir 1965 og þá raunar ekki með reglulegum hætti. Í 41. gr. fjallskilareglugerðar fyrir Vestur-Skaftafellssýslu frá 23. desember 1965 er tekið upp ákvæði þess efnis að fjárleitir á öræfum, sem ekki teljast til afrétta, skulu ákveðnar og kostaðar af sýslunefnd. Af eldri heimildum verður vafalaust ráðið að Skaftártungnamenn hafa nýtt veiði í Veiðivötnum á Landmannaafreitti en þau nyt sýnast aflögð í kjölfar Skaftárelða á ofanverðri 18. öld. Í máli þessu er engar kröfur gerðar um land eða landsréttindi vestan Tungnaár. Þá er vísað til niðurstaðna Hæstaréttar í tilvitnuðum dómi frá 1989, H 1989 1022, þar sem kröfum um afréttamörk norðan og vestan við Kirkjufellsós var vísað frá héraðsdómi.

Svo sem rakið er hér að framan háttar þannig til um gróðurfar á nyrðri hluta svæðisins að um landnám er talið að Tungnaárfjöll, norðvestan Langasjós og fjallendið frá Sveinstindi suður undir Gjátind hafi verið ógróid. Í dag er staðan sú að norðan við Faxafit að vestanverðu og Blautulón og Gretti að austanverðu taka við víðáttumikil og nær ógróin öræfi, allt inn undir jökul. Ætla má að umrætt hálendi hafi frá upphafi byggðar, eins og nú, verið nánast gróðurlaust. Ólíklegt verður að teljast að á þessu svæði hafi verið bithagar síðan land byggðist. Að þessu öllu virtu fær óbyggðanefnd ekki séð að allt umkrafid landsvæði sé eða hafi nokkru sinni verið afréttur jarða í Skaftártungu í hefðbundnum skilningi. Ekkert bendir þannig til þess að land millum Skaftár og Tungnaár, a.m.k. norðan og vestan Lónakvíslar og Langasjós, allt að jökli, hafi að staðaldri verið nýtt til sumarbeitar fyrir búfé.

Samkvæmt þessu telur óbyggðanefnd eðlilegt og rétt að miða mörk þess landsvæðis sem hefur að staðaldri verið notað til sumarbeitar fyrir búfé, sbr. 1. gr. og b-liður 7. gr. laga nr. 58/1998, að vestan og norðan við línu sem afmarkast af Lónakvísl frá ós hennar í Tungnaá, að upptökum hennar og þaðan um hábungu Breiðbaks og beint austur í Langasjó. Síðan um Útfall Langasjós í Skaftá.

Samkvæmt framangreindu hafa búfjáreigendur í Skaftártungu haft hefðbundin afréttarnot af hluta Skaftártunguafreittar, eins og hann er afmarkaður í kröfugerð þeirra í máli þessu. Þau afréttarnot hafa verið undir umsjón sveitarfélagsins á sama hátt og gildir um samnotaafreitti almennt. Ekki verður annað séð en að það fyrirkomulag hafi verið ágreinings- og athugasemdalaust. Ekkert liggur fyrir um að það landsvæði hafi nokkurn tíma verið nýtt til annars en sumarbeitar fyrir búfé og ef til vill annarra takmarkaðra nota en um mannvirki á vegum Landsvirkjunar vísast til kafla 6.4.

Engin gögn liggja fyrir um það hvernig jarðir í Skaftártungu eru komnar að rétti sínum til þess landsvæðis sem hér er til umfjöllunar. Í máli þessu er þannig ekki sýnt fram á annað en að réttur til þess hafi orðið til á þann veg, að íbúar í Skaftártungu hafi tekið hluta af þessu landsvæði til sumarbeitar fyrir búpening og, ef til vill, annarrar takmarkaðrar notkunar. Um afréttarnotkun og fjallskil voru snemma settar opinberar reglur sem sveitarstjórnnum var falið að annast framkvæmd á.

Að öllu framangreindu virtu hefur ekki verið sýnt fram á það af hálfu Skaftárhrepps, fyrir hönd eigenda jarða í Skaftártungu og vegna sveitarfélagsins, að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun landsins hefur

verið háttáð hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um þjóðlendu að ræða.¹

Heimildir benda hins vegar til þess að um afrétt jarða í Skaftártungu hafi verið að ræða á hluta svæðisins, sbr. umfjöllun og afmörkun þess hér að framan. Ljóst er að einstakir hlutar þess svæðis eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitar svæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Umrætt landsvæði verður því talið falla undir skilgreininguna „landsvæði ... sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé“, sbr. 1. gr. laga nr. 58/1998. Engin gögn liggja fyrir um að landsvæði þetta hafi að mismunandi eignarréttarlega stöðu að öðru leyti en að framan greinir.

Verður þá tekin afstaða til kröfu Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu um beinan eignarrétt að hluta Torfajökuls sem samkvæmt framangreindu er ekki innan merkja Skaftártunguafréttar.

Óbyggðanefnd telur ekkert liggja fyrir um hvort og þá með hvaða hætti stofnast hafi til beins eignarréttar að umræddum hluta Torfajökuls. Eins og notkun landsins hefur verið háttáð hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því.

Af hálfu Skaftárhrepps fyrir hönd eigenda jarða í fyrrum Skaftártungu hefur ekki verið sýnt fram á að landsvæði það á og undir Torfajökli, utan landamerkja Skaftártunguafréttar, sem af þeirra hálfu er gerð krafa um að talið verið til eignarlands, sé eignarland, hvorki fyrir nám, hefð, löggæringa né með öðrum hætti. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að framangreint svæði sé þjóðlenda.²

Um eignarréttarlega stöðu þess hluta Vatnajökuls, sem til meðferðar er í máli þessu, vísast til kafla 6.5.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að allt það landsvæði, sem samkvæmt kröfugerð Skaftárhrepps f.h. eigenda og umráðamanna lögbýla í Skaftártungu og sveitarfélagsins kallast Skaftártunguafréttur, þ.m.t. hluti Torfajökuls, svo sem það er endanlega afmarkað hér á eftir, teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998.

Að vestan ræður Hólmsá frá þeim stað er Bjarnagata liggur að ánni og allt að Strútslaug í Hólmsárbotnum. Þaðan sjónhendingu í há-Torfajökul, áfram í Hábarm og þaðan í Kirkjufellsós sem ræður merkjum og rennur fyrir austan Kirkjufell í Tungnaá. Þaðan er Tungnaá fylgt allt að jökuljaðri í Fremri-Tungnaárbotnum. Að austan ræður miðvatn Skaftár, frá upptökum við jökuljaðar og þar til Hániþugil liggur vestan Skaftár í mörkum Búlandstorfu og Skaftártunguafréttar. Síðan eftir Hániþugili, úr gilbotninum sjónhendingu yfir Bláffall í Fljótsbotna. Úr Fljótsbotnum eftir Þvergljúframynni svo langt vestur sem það nær. Þaðan ræður Bjarnagata vestur í Hólmsá. Á milli tveggja framangreindra punkta við Vatnajökul er miðað við jökuljaðarinn eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998.

Það er einnig niðurstaða óbyggðanefndar að hluti þess landsvæðis, sem samkvæmt framangreindu er þjóðlenda, sé afréttur jarða í Skaftártungu, nú innan Skaftárhrepps, í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Um rétt til upprekstrar á afréttinn og annarra hefðbundinna nota sem afréttareign fylgja fer eftir ákvæðum laga þar um, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Þar ber sérstaklega að nefna 7. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 21/1986, og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970. Umræddur afréttur afmarkast svo:

Að vestan ræður Hólmsá frá þeim stað er Bjarnagata liggur að ánni og allt að Strútslaug í Hólmsárbotnum. Þaðan sjónhendingu í há-Torfajökul þar til kemur að jaðri jökulsins. Ræður

1 Sbr. einnig lokakafla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

2 Sbr. einnig lokakafla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

svo jökuljaðarinn í norður þar til há-Torfajökull og Hábarmur eru í beinni línu. Þeirri línu er fylgt í Hábarm og síðan sjónhendingu í Kirkjufellsós sem ræður merkjum austan Kirkjufells í Tungnaá. Þaðan er Tungnaá fylgt þar til kemur að ós Lónakvislar. Að norðan ræður Lónakvisl að upptökum hennar og þaðan um hábungu Breiðbaks og beint austur í Langasjó. Síðan um Út-fall Langasjós í Skaftá. Að austan ræður miðvatn Skaftár uns Hánípugill liggur vestan Skaftár í mörkum Búlandstorfú og Skaftártunguafreitar. Síðan eftir Hánípugili, úr gilbotninum sjónhend-ingu yfir Bláfall í Fljótsbotna. Úr Fljótsbotnum eftir Þvergljúframynni svo langt vestur sem það nær. Þaðan ræður Bjarnagata vestur í Hólmsá. Þar sem samkvæmt framangreindu er miðað við jökuljaðar er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku Þjóðlendulaga 1. júlí 1998.

Eftirtaldir hlutar þess svæðis sem hér hefur verið lýst Þjóðlenda og að hluta afréttur jarða í Skaftártungu, nú innan Skaftárhrepps, eru háðir sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. nánari skilgreiningu í náttúruminjaskrá: „Græni-fjallgarður“, „Eldgjá“.

6.5. Vatnajökull, Mýrdalsjökull og önnur landsvæði í Álftaveri og Skaftártungu

Hér verður tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu þess lands sem til meðferðar er í máli þessu, sbr. kafla 2.4 um afmörkun þess, en ekki hefur þegar verið fjallað um. Þar er annars vegar um að ræða hluta Vatnajökuls og Mýrdalsjökuls og hins vegar önnur þau landsvæði í Fljótshverfi sem kaflar 6.2.-6.3. taka ekki til. Um hluta Torfajökuls er fjallað í kafla 6.4.

Kröfugerð íslenska ríkisins felur í sér að umræddir hlutar Vatnajökuls og Mýrdalsjökuls séu Þjóðlendu, sbr. kafla 3.1. Aðrir hafa ekki gert kröfu um eignarréttindi þar, að öðru leyti en því að jöklurönd á hverjum tíma ráði merkjum. Þar ber þess að geta kröfur þær sem upphaflega var lýst í málinu af hálfu umráðamanna Holts og Herjólfstaða, við jaðar Mýrdalsjökuls sunnan Álftavers-afréttar, miða við jöklurönd. Gögn um merki þeirra jarða, þ. á m. landamerkjabréf frá 1886, benda ekki til annars. Þá er óumdeilt að önnur landsvæði í Álftaveri og Skaftártungu en þau sem fjallað er um í köflum 6.2-6.3, séu eignarland. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við kröf-ur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Þá hefur óbyggðanefnd áður hafnað þeirri almennu kröfu jarðeigenda að merki jarðar gagnvart jökli skuli miðuð við jökuljaðarinn eins og hann er á hverjum tíma, sbr. úrskurði nefndarinnar í málum á svæði 2. Grundvallast sú niðurstaða á því að löggjafinn hafi ekki álitnið að jöklurönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og Þjóðlendu. Breytingar á stöðu jökuls ættu því ekki að hafa í för með sér að eignarland breyttist í Þjóðlendu og öfugt. Um eignarréttarlega stöðu þess lands, sem hulið er jökli, fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Jafnframt hefur óbyggðanefnd komist að þeirri niðurstöðu, sbr. úrskurði í málum á svæði 2, að þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi beri að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku Þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. Þjóðll.¹

Óbyggðanefnd telur ekkert benda til þess að á viðkomandi hluta jökulsins hafi stofnast til beins eða óbeins eignarréttar fyrir nám, löggerninga, hefð eða með öðrum hætti.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði þetta á Vatnajökli, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist Þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Úr Bárðarbungu (2009 m) eru dregnar tvær línur. Sú vestari er yfir Kerlingar og að upptökum Tungnaár í Fremri-Tungnaárbotnum, við jaðar Tungnaárjökuls. Sú austari er í upptök Skaftár við jaðar Vatnajökuls. Á milli tveggja framangreindra punkta við jaðar Vatnajökuls er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku Þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. Þjóðll.

1 Sjá umfjöllun um jökla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Það er jafnframt niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði þetta á Mýrdalsjökli, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Frá Mælifelli, við norðaustanverðan Mýrdalsjökul, er dregin lína til suðvesturs inn á jökulinn, í stefnu á upptök Fúlalækjar við suðvestanverðan Mýrdalsjökul, og þeirri línu fylgt þar til kemur að skurðpunkti við línu sem dregin er á milli Entu (1347 m), í norðvestanverðum Mýrdalsjökli, og Huldufjalla (730 m), í suðaustanverðum Mýrdalsjökli. Úr framangreindum skurðpunkti er dregin lína í Kötlukskoll (1310 m), klettahöfða í Höfðabrekkujökli, og þaðan að jaldri Höfðabrekkujökuls, í stefnu á Blautukvíslarbotna, austan Hafurseyjar. Á milli tveggja framangreindra punkta, við jaldar Mýrdalsjökuls er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

Landsvæði það, sem hér hefur verið lýst þjóðlenda, er háð sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999, sbr. reglugerð um Skaftafellspjóðgarð, nr. 879/2004.

Loks telur óbyggðanefnd ekkert benda til þess að utan kröfusvæðis íslenska ríkisins í máli þessu sé að finna landsvæði sem þarfnist frekari rannsóknar, sbr. kafla 4.2. um rannsóknarskyldu óbyggðanefndar. Þar ber þess sérstaklega að geta að ekki verður ráðið af heimildum að á umræddu svæði séu samnotaafréttir eða afréttir einstakra jarða/stofnana. Þá eru engar vísbendingar um að á svæðinu sé að finna svokallaða almenningsfjöru, sbr. umfjöllun um fjöru í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

6.6. Landsvirkjun

Í máli þessu gerir Landsvirkjun kröfur vegna Suðurlínu (Sigöldulínu 4). Hér er um að ræða háspennulínu Landsvirkjunar sem liggur frá Sigölduvirkjun í Rangárvallasýslu austur í Prestbakka í Vestur-Skaftafellssýslu og þaðan að Hólum í Austur-Skaftafellssýslu. Línan er staðsett að hluta í afrétti Skaftártungu, nánar tiltekið frá vesturmörkum afréttarins við Tungnaá austan Stóra-Kýlings og síðan yfir í Jökuldali. Þaðan suðaustur með afréttinum og niður með eignarlandi Búlandstorfunnar. Af hálfu Landsvirkjunar er gerð krafa um beinan eignarrétt að háspennumöstrum fyrirtækisins á Skaftártunguafreitti en ótakmarkaður afnotaréttur af landi því sem háspennulínurnar liggja um. Að auki er gerð krafa um að viðurkennd verði takmörkun á rétti til athafna og afnota annarra á 54 metra breiðri landræmu undir og meðfram háspennulínunum í samræmi við ákvæði 404. gr. reglugerðar nr. 264/1971, um raforkuvirki. Um beinan eignarrétt á mannvirkjum vísar Landsvirkjun til 1. mgr. 4. gr. laga nr. 42/1983.

Með vísan til úrskurða óbyggðanefndar á svæði 1 í Árnassýslu er það niðurstaða óbyggðanefndar að Landsvirkjun sé eigandi orkuveitu þeirrar sem tilgreind hefur verið sem Suðurlína og fyrirtækið hefur komið fyrir og njóti lögvarins réttar til nýtingar hennar. Hins vegar er Landsvirkjun hvorki eigandi lands né annarra réttinda á svæði því sem orkuveitan liggur um, sbr. 1. gr., 2. gr. og 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.7. Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat hefur nefndin m.a. litið til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga enda rekist hagsmunir ekki á. Við mat á fjárhæð kostnaðar hefur nefndin enn fremur litið til þess hvað telja megi sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu. Þess ber að geta að málskostnaðar var ekki krafist af hálfu Landsvirkjunar.

6.8. Um tæknileg atriði¹

Óbyggðanefnd hefur komist að þeirri niðurstöðu, sbr. umfjöllun um jökla í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar, að þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi beri að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku Þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. Þjóðll. Í samræmi við framangreint fór óbyggðanefnd þess á leit við Odd Sigurðsson, jarðfræðing hjá Orkustofnun og ráðgjafa nefndarinnar á sviði jöklafræði, að ákvarða stöðu jökuljaðarsins við umrætt tímamark. Við verkið voru notaðar loftmyndir frá Loftmyndum ehf. frá árunum 2000, 2001 og 2003, myndir frá Landsat-7 gervitunglinu frá árunum 1999 og 2000 og þrívíddarljósmyndir sem teknar voru úr flugvél á árunum 1998-2000 og 2002. Engar nothæfar myndir eru til af svæðinu í heild frá árinu 1998. Ástæðan fyrir því að framangreind gögn urðu fyrir valinu er sú að þau komast næst rétttri tímasetningu af þeim gögnum sem völ er á auk þess sem um nákvæmstu gögnin í hverju tilviki fyrir sig er að ræða. Í þeim tilvikum sem á þurfti að halda var svo einnig stuðst við önnur gögn, s.s. vettvangsathuganir.

7. ÚRSKURÐARORÐ²

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. svæði það innan jaðars Vatnajökuls sem til meðferðar er í máli þessu, er Þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Úr Bárðarbungu (2009 m) eru dregnar tvær línur. Sú vestari er yfir Kerlingar og að upptökum Tungnaár í Fremri-Tungnaárbotnum, við jaðar Tungnaárjökuls. Sú austari er í upptök Skaftár við jaðar Vatnajökuls. Á milli tveggja framangreindra punkta við jaðar Vatnajökuls er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku Þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. Þjóðll.

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. svæði það innan jaðars Mýrdalsjökuls, sem til meðferðar er í máli þessu, er Þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Frá Mælifelli, við norðaustanverðan Mýrdalsjökul, er dregin lína til suðvesturs inn á jökulinn, í stefnu á upptök Fúlalækjar við suðvestanverðan Mýrdalsjökul, og þeirri línu fylgt þar til kemur að skurðpunkti við línu sem dregin er á milli Entu (1347 m), í norðvestanverðum Mýrdalsjökli, og Huldufjalla (730 m), í suðaustanverðum Mýrdalsjökli. Úr framangreindum skurðpunkti er dregin lína í Kötlukoll (1310 m), klettahöfða í Höfðabrekkujökli, og þaðan að jaðri Höfðabrekkujökuls, í stefnu á Blautukvíslarbotna, austan Hafursejjar. Á milli tveggja framangreindra punkta, við jaðar Mýrdalsjökuls er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku Þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. Þjóðll. Varðandi þann hluta framangreinds jökuljaðars sem liggur gagnvart sambeitarlandi jarðanna Herjólfstaða og Holts, þ.e. frá upptökum syðri kvíslar Leirár og þar til kemur að skurðpunkti við línuna sem sker jaðar Höfðabrekkujökuls í stefnu á Blautukvíslarbotna, er vísað í þann fyrirvara sem fram kemur í kafla 6.8, sjá einnig hnitaskrár í viðauka sem skoðast skal sem hluti af úrskurði þessum.

Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. Álftaversafréttur, er Þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998.

Þaðan sem lína sem dregin er frá upptökum Fúlalækjar og yfir Mýrdalsjökul í hæsta punkt á Mælifelli sker jökuljaðarinn að norðanverðunni og áfram til norðurs í hæsta punkt á Meyjar-

1 Sjá fylgiskjal nr. IV. (Tækniskýrsla – Jaðar jökla í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu ákvarðaður með fjarkönnun).

2 Sjá til skýringar fylgiskjal nr. I (Kort). Við afmörkun Þjóðlendu í hverju máli fyrir sig er miðað við orðalag í fyrirliiggjandi heimildum um það landsvæði sem til meðferðar er. Blæbrigðamunur kann því að vera á lýsingum á sömu línu á milli einstakra mála.

strúti. Úr Meyjarstrúti er dregin lína í Strútslaug (Hólmsárbotna). Frá Strútslaug ræður Hólmsá allt þar til kemur að hornmarki við Hvítanestorfu. Þaðan ræður syðri kvísl Leirár að upp-tökum í Mýrdalsjökli. Á milli tveggja fyrrnefndra punkta við jökuljaðar Mýrdalsjökuls er miðað við jökuljaðar eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

Sama landsvæði er afréttur jarða í Álftaveri í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998. Landsvæði það sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. Skaftártunguafréttur eins og kröfugerð Skaftártunguhrepps f.h. jarða í Skaftártungu og vegna sveitarfélagsins gerir ráð fyrir að hann sé, og hluti Torfajökuls er þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998.

Að vestan ræður Hólmsá frá þeim stað er Bjarnagata liggur að ánni og allt að Strútslaug í Hólmsárbotnum. Þaðan sjónhendingu í há-Torfajökul, áfram í Hábarm og þaðan í Kirkjufellsós sem ræður merkjum og rennur fyrir austan Kirkjufell í Tungnaá. Þaðan er Tungnaá fylgt allt að jökuljaðri í Fremri-Tungnaárbotnum. Að austan ræður miðvatn Skaftár, frá upptökum við jökuljaðar og þar til Hánípugil liggur vestan Skaftár í mörkum Búlandstorfu og Skaftártunguafréttar. Síðan eftir Hánípugili, úr gilbotninum sjónhendingu yfir Bláfjall í Fljótsbotna. Úr Fljótsbotnum eftir Þvergljúframynni svo langt vestur sem það nær. Þaðan ræður Bjarnagata vestur í Hólmsá. Á milli tveggja framangreindra punkta við Vatnajökul er miðað við jökuljaðarinn eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

Hluti þess landsvæðis sem samkvæmt framangreindu er þjóðlenda, svo sem hann er afmarkaður hér á eftir, þ.e. syðri hluti þess landsvæðis sem talinn er til Skaftártunguafréttar samkvæmt kröfugerð Skaftártunguhrepps f.h. jarða í Skaftártungu og vegna sveitarfélagsins, er jafnframt afréttur jarða í Skaftártungu, nú innan Skaftárhrepps, í skilningi 1. gr. og b-liðar 7. gr. laga nr. 58/1998:

Að vestan ræður Hólmsá frá þeim stað er Bjarnagata liggur að ánni og allt að Strútslaug í Hólmsárbotnum. Þaðan sjónhendingu í há-Torfajökul þar til kemur að jaðri jökulsins. Ræður svo jökuljaðarinn í norður þar til há-Torfajökull og Hábarmur eru í beinni línu. Þeirri línu er fylgt í Hábarm og síðan sjónhendingu í Kirkjufellsós sem ræður merkjum og rennur fyrir austan Kirkjufell í Tungnaá. Þaðan er Tungnaá fylgt þar til kemur að ósi Lónakvíslar. Að norðan ræður Lónakvísl að upptökum hennar, og þaðan um hábungu Breiðbaks og beint austur í Langasjó. Síðan um Útfall Langasjós í Skaftá. Að austan ræður miðvatn Skaftár uns Hánípugil liggur vestan Skaftár í mörkum Búlandstorfu og Skaftártunguafréttar. Síðan eftir Hánípugili, úr gilbotninum sjónhendingu yfir Bláfjall í Fljótsbotna. Úr Fljótsbotnum eftir Þvergljúframynni svo langt vestur sem það nær. Þaðan ræður Bjarnagata vestur í Hólmsá. Miðað er við jökuljaðarinn eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll.

Á svæði þessu fer Landsvirkjun með eignarrétt að Suðurlínu (Sigöldulínu 4) sem nánar hefur verið fjallað um í úrskurðinum og nýtur lögvarins réttar til nýtingar hennar.

Allur kostnaður málsaðila, annarra en fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins og Landsvirkjunar, utan þóknunar lögmanna hefur þegar verið greiddur. Þóknun lögmanna ákvarðast svo: Bragi Björnsson hdl. og Einar Jónsson lögfr. sameiginlega 950.000 kr., er greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Gerður er fyrirvari um hnitasetningu annarra hluta þjóðlendulínu að liðnum málskotsfrestum eða að fenginni dómsniðurstöðu. Þá getur skipan þjóðlendu innan staðarmarka sveitarfélaga komið til endurskoðunar.

Kristján Torfason

Karl Axelsson

Allan V. Magnússon

VIÐAUKAR

I. Hnit

- II. Almennar niðurstöður óbyggðanefndar í málunum nr. 1-7/2000 (uppsveitir Árnassýslu) og 1-5/2001 (sveitarfélagið Hornafjörður)**
Sjá bls. 79

nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit
1	506617	347246	51	505562	347035	101	504058	348464	151	503737	348054
2	506589	347232	52	505551	347048	102	504046	348462	152	503709	348057
3	506564	347216	53	505546	347059	103	504033	348451	153	503687	348061
4	506550	347202	54	505541	347072	104	504016	348445	154	503675	348071
5	506532	347181	55	505541	347081	105	504000	348423	155	503659	348082
6	506524	347166	56	505538	347084	106	503983	348399	156	503643	348094
7	506492	347140	57	505535	347086	107	503983	348385	157	503631	348097
8	506461	347126	58	505536	347085	108	503991	348356	158	503629	348105
9	506435	347115	59	505489	347094	109	503996	348340	159	503632	348124
10	506399	347117	60	505413	347115	110	503999	348323	160	503623	348137
11	506374	347122	61	505346	347150	111	503999	348306	161	503609	348148
12	506346	347126	62	505244	347199	112	503996	348274	162	503598	348151
13	506323	347124	63	505185	347240	113	503996	348256	163	503586	348148
14	506296	347119	64	505118	347284	114	503980	348230	164	503571	348144
15	506270	347104	65	505065	347322	115	503978	348212	165	503554	348137
16	506252	347081	66	505019	347372	116	503966	348188	166	503543	348129
17	506218	347062	67	504960	347427	117	503942	348174	167	503529	348130
18	506190	347051	68	504905	347486	118	503928	348169	168	503514	348130
19	506151	347031	69	504881	347527	119	503900	348165	169	503506	348130
20	506129	347023	70	504823	347565	120	503881	348165	170	503489	348137
21	506115	347008	71	504773	347617	121	503855	348169	171	503478	348138
22	506080	347008	72	504735	347682	122	503839	348188	172	503471	348144
23	506065	347008	73	504709	347731	123	503839	348198	173	503478	348155
24	506060	347007	74	504688	347755	124	503834	348220	174	503489	348165
25	506049	346999	75	504656	347796	125	503841	348235	175	503501	348166
26	506025	346991	76	504630	347837	126	503838	348248	176	503509	348171
27	506001	346998	77	504598	347892	127	503831	348266	177	503515	348179
28	505980	346997	78	504586	347930	128	503816	348268	178	503520	348190
29	505977	346980	79	504568	347971	129	503805	348254	179	503515	348198
30	505950	346966	80	504542	348018	130	503800	348232	180	503509	348202
31	505925	346964	81	504525	348056	131	503800	348209	181	503504	348215
32	505904	346961	82	504498	348094	132	503797	348198	182	503501	348216
33	505859	346964	83	504472	348126	133	503791	348184	183	503481	348221
34	505845	346970	84	504454	348161	134	503781	348174	184	503465	348224
35	505819	346982	85	504425	348225	135	503772	348162	185	503457	348229
36	505798	346980	86	504405	348246	136	503755	348158	186	503438	348238
37	505774	346980	87	504370	348284	137	503745	348146	187	503435	348240
38	505749	346979	88	504352	348290	138	503759	348130	188	503437	348248
39	505721	346983	89	504314	348299	139	503781	348126	189	503426	348263
40	505708	346987	90	504297	348299	140	503812	348122	190	503426	348281
41	505695	346995	91	504259	348290	141	503839	348118	191	503418	348293
42	505684	347018	92	504226	348284	142	503856	348112	192	503390	348302
43	505664	347034	93	504215	348290	143	503881	348086	193	503379	348309
44	505649	347047	94	504194	348322	144	503870	348074	194	503368	348304
45	505631	347056	95	504156	348357	145	503850	348068	195	503357	348290
46	505621	347052	96	504127	348401	146	503828	348072	196	503362	348282
47	505610	347045	97	504109	348430	147	503817	348072	197	503359	348263
48	505595	347038	98	504088	348457	148	503806	348066	198	503346	348248
49	505588	347035	99	504076	348463	149	503781	348055	199	503338	348232
50	505575	347029	100	504074	348465	150	503748	348055	200	503323	348220

nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit
201	503320	348220	251	503391	347977	301	503069	347640	351	504139	346813
202	503298	348227	252	503410	347979	302	503086	347637	352	504159	346799
203	503288	348229	253	503421	347975	303	503096	347639	353	504188	346775
204	503273	348234	254	503418	347958	304	503105	347630	354	504212	346781
205	503255	348230	255	503407	347944	305	503114	347612	355	504238	346770
206	503252	348223	256	503384	347930	306	503122	347600	356	504270	346755
207	503243	348207	257	503360	347924	307	503129	347586	357	504323	346726
208	503233	348194	258	503338	347916	308	503133	347570	358	504370	346699
209	503252	348182	259	503341	347903	309	503133	347556	359	504443	346659
210	503268	348176	260	503357	347891	310	503136	347536	360	504504	346647
211	503276	348171	261	503377	347885	311	503141	347522	361	504522	346644
212	503287	348165	262	503398	347883	312	503144	347509	362	504563	346629
213	503296	348163	263	503418	347883	313	503152	347506	363	504598	346615
214	503318	348163	264	503432	347889	314	503149	347489	364	504627	346615
215	503334	348165	265	503453	347869	315	503159	347477	365	504668	346609
216	503346	348166	266	503453	347850	316	503180	347457	366	504718	346609
217	503357	348180	267	503435	347825	317	503194	347448	367	504750	346609
218	503374	348188	268	503418	347822	318	503212	347419	368	504791	346609
219	503384	348190	269	503390	347816	319	503250	347395	369	504829	346600
220	503404	348190	270	503368	347806	320	503285	347369	370	504872	346585
221	503421	348180	271	503345	347806	321	503320	347348	371	504916	346577
222	503427	348173	272	503323	347808	322	503332	347334	372	504943	346565
223	503417	348158	273	503307	347813	323	503370	347308	373	504963	346556
224	503420	348138	274	503288	347819	324	503399	347261	374	504980	346536
225	503429	348129	275	503266	347827	325	503422	347240	375	504981	346536
226	503440	348121	276	503240	347835	326	503437	347243	376	505001	346521
227	503423	348110	277	503224	347835	327	503469	347226	377	505010	346518
228	503412	348097	278	503207	347842	328	503493	347214	378	505039	346489
229	503429	348088	279	503191	347842	329	503539	347205	379	505062	346486
230	503448	348093	280	503188	347842	330	503583	347191	380	505098	346471
231	503463	348091	281	503158	347847	331	503621	347185	381	505130	346469
232	503484	348083	282	503133	347856	332	503665	347164	382	505153	346460
233	503504	348079	283	503114	347853	333	503694	347156	383	505182	346457
234	503528	348068	284	503114	347830	334	503732	347141	384	505223	346451
235	503525	348057	285	503116	347819	335	503764	347129	385	505258	346445
236	503517	348040	286	503111	347803	336	503797	347100	386	505285	346436
237	503498	348035	287	503107	347788	337	503826	347085	387	505331	346436
238	503470	348027	288	503100	347780	338	503852	347062	388	505375	346428
239	503453	348024	289	503089	347770	339	503870	347027	389	505428	346407
240	503431	348015	290	503082	347769	340	503893	346998	390	505457	346410
241	503412	348013	291	503078	347767	341	503908	346974	391	505492	346398
242	503393	348015	292	503061	347764	342	503919	346948	392	505542	346372
243	503381	348019	293	503050	347758	343	503937	346919	393	505589	346360
244	503366	348032	294	503047	347752	344	503963	346907	394	505638	346381
245	503341	348029	295	503055	347739	345	503981	346892	395	505679	346395
246	503327	348021	296	503058	347725	346	504001	346878	396	505709	346413
247	503320	348013	297	503058	347703	347	504031	346869	397	505723	346436
248	503334	347994	298	503057	347684	348	504066	346851	398	505770	346445
249	503349	347985	299	503052	347669	349	504095	346843	399	505796	346451
250	503371	347982	300	503063	347653	350	504115	346840	400	505825	346416

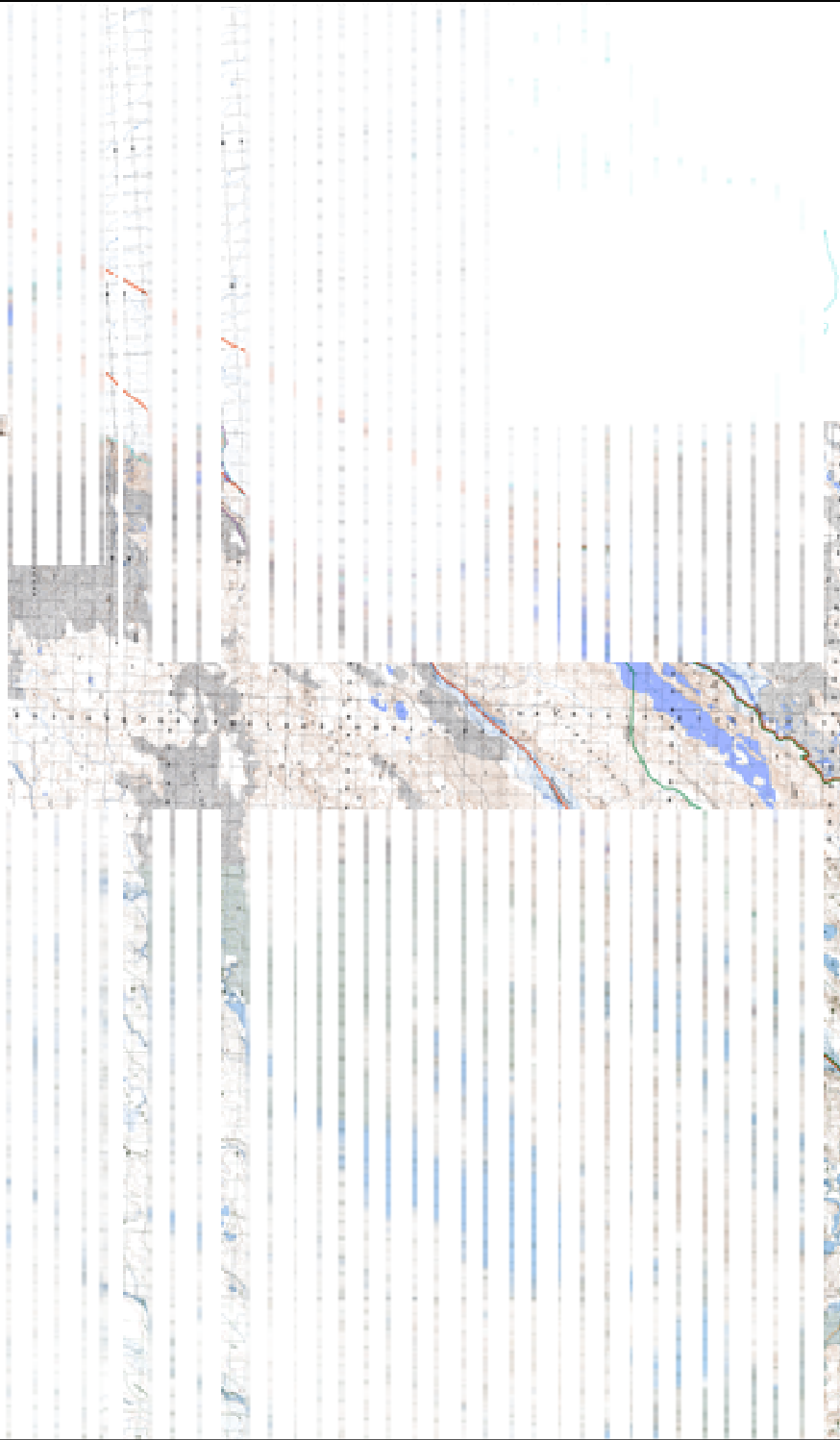
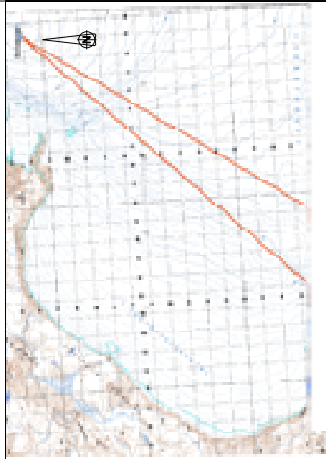
nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit
401	505837	346395	451	507030	345760	501	509138	345328	551	510892	344054
402	505866	346378	452	507053	345748	502	509184	345323	552	510891	344054
403	505904	346372	453	507100	345730	503	509246	345323	553	510909	344040
404	505913	346354	454	507161	345701	504	509272	345320	554	510912	344036
405	505925	346334	455	507208	345654	505	509316	345299	555	510925	344024
406	505969	346299	456	507223	345625	506	509360	345296	556	510945	344015
407	505998	346293	457	507249	345596	507	509380	345296	557	510973	344000
408	506030	346281	458	507278	345552	508	509410	345282	558	511002	343970
409	506065	346284	459	507325	345520	509	509465	345279	559	511016	343955
410	506089	346290	460	507349	345511	510	509506	345276	560	511034	343928
411	506141	346299	461	507378	345514	511	509532	345282	561	511056	343914
412	506185	346302	462	507422	345514	512	509567	345264	562	511070	343893
413	506235	346293	463	507460	345517	513	509582	345244	563	511086	343862
414	506284	346273	464	507498	345511	514	509597	345214	564	511106	343848
415	506317	346264	465	507544	345511	515	509620	345194	565	511106	343824
416	506346	346264	466	507580	345499	516	509646	345188	566	511119	343778
417	506384	346258	467	507644	345496	517	509676	345185	567	511147	343760
418	506419	346243	468	507664	345488	518	509719	345130	568	511158	343715
419	506448	346232	469	507720	345461	519	509754	345092	569	511164	343684
420	506477	346200	470	507743	345456	520	509781	345065	570	511167	343647
421	506512	346170	471	507784	345456	521	509810	345045	571	511156	343598
422	506550	346153	472	507816	345450	522	509839	345033	572	511167	343553
423	506574	346138	473	507863	345461	523	509866	345004	573	511155	343535
424	506533	346097	474	507901	345470	524	509915	344972	574	511171	343519
425	506515	346080	475	507936	345485	525	509950	344925	575	511178	343505
426	506518	346056	476	507965	345491	526	510026	344843	576	511171	343482
427	506472	346071	477	507986	345488	527	510056	344817	577	511167	343451
428	506442	346068	478	508006	345479	528	510088	344793	578	511173	343424
429	506472	346030	479	508012	345475	529	510114	344747	579	511180	343399
430	506510	346012	480	508044	345460	530	510146	344709	580	511196	343365
431	506542	346010	481	508088	345451	531	510187	344679	581	511210	343333
432	506562	346018	482	508164	345437	532	510225	344630	582	511237	343282
433	506591	346024	483	508211	345434	533	510246	344598	583	511259	343259
434	506629	346012	484	508252	345419	534	510292	344530	584	511287	343236
435	506653	346001	485	508290	345410	535	510319	344501	585	511318	343210
436	506679	345989	486	508343	345413	536	510351	344451	586	511390	343175
437	506720	345989	487	508389	345413	537	510392	344425	587	511411	343160
438	506758	345983	488	508471	345410	538	510415	344413	588	511424	343135
439	506790	345977	489	508524	345399	539	510441	344390	589	511451	343085
440	506825	345960	490	508600	345390	540	510479	344358	590	511456	343051
441	506852	345951	491	508638	345387	541	510529	344302	591	511456	343024
442	506866	345954	492	508685	345369	542	510567	344279	592	511458	343006
443	506916	345931	493	508737	345372	543	510602	344264	593	511479	342986
444	506954	345922	494	508790	345363	544	510643	344232	594	511528	342986
445	506980	345893	495	508816	345363	545	510672	344223	595	511582	343009
446	506986	345858	496	508875	345334	546	510722	344203	596	511616	342999
447	506986	345834	497	508930	345328	547	510760	344177	597	511625	342993
448	506980	345814	498	508980	345331	548	510789	344136	598	511630	342992
449	506977	345792	499	509044	345331	549	510824	344118	599	511636	342970
450	506989	345783	500	509094	345323	550	510880	344077	600	511652	342939

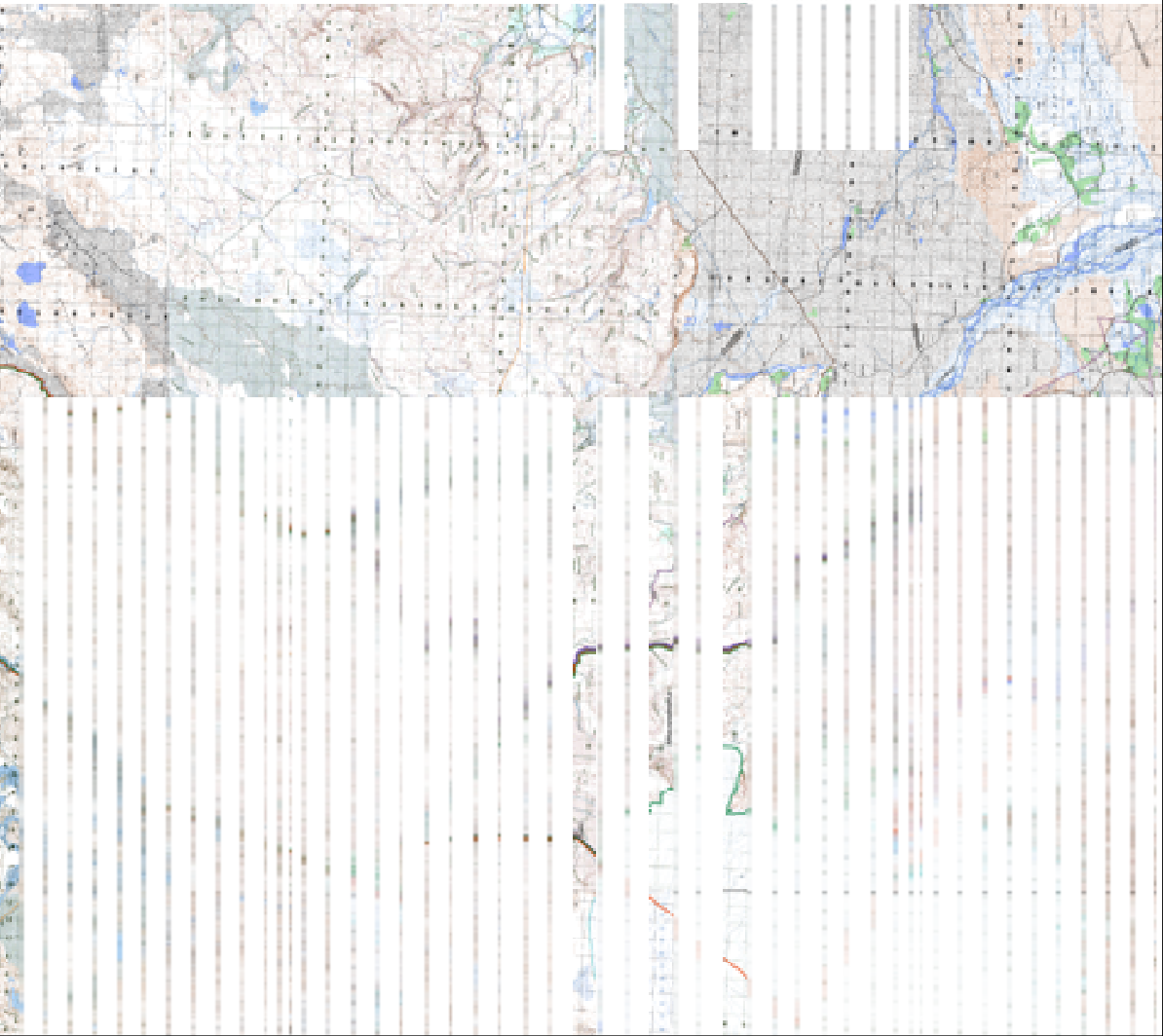
nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit	nr.	X-hnit	Y-hnit
601	511668	342902	651	511815	341367	701	511352	340457	751	510833	339732
602	511691	342850	652	511819	341347	702	511345	340444	752	510814	339734
603	511698	342819	653	511817	341329	703	511332	340421	753	510796	339730
604	511704	342776	654	511786	341306	704	511314	340396	754	510792	339717
605	511698	342724	655	511785	341293	705	511302	340382	755	510797	339687
606	511698	342710	656	511785	341268	706	511287	340367	756	510797	339671
607	511693	342674	657	511772	341247	707	511275	340347	757	510792	339655
608	511700	342633	658	511767	341223	708	511251	340331	758	510776	339633
609	511704	342629	659	511767	341202	709	511243	340308	759	510758	339624
610	511709	342604	660	511772	341193	710	511226	340297	760	510738	339613
611	511709	342566	661	511770	341159	711	511214	340290	761	510726	339595
612	511709	342537	662	511772	341141	712	511199	340292	762	510715	339579
613	511718	342501	663	511781	341128	713	511185	340283	763	510704	339570
614	511720	342462	664	511785	341110	714	511169	340279	764	510691	339549
615	511734	342415	665	511776	341092	715	511162	340277	765	510679	339536
616	511740	342387	666	511758	341074	716	511151	340265	766	510668	339520
617	511745	342336	667	511763	341065	717	511140	340252	767	510652	339497
618	511743	342302	668	511767	341049	718	511137	340227	768	510629	339475
619	511747	342257	669	511763	341035	719	511128	340202	769	510611	339466
620	511759	342212	670	511743	341021	720	511104	340191	770	510584	339455
621	511750	342193	671	511736	340988	721	511088	340188	771	510566	339441
622	511767	342151	672	511752	340972	722	511081	340173	772	510544	339425
623	511749	342094	673	511754	340945	723	511081	340172	773	510526	339412
624	511763	342062	674	511731	340929	724	511081	340161	774	510510	339398
625	511768	342019	675	511722	340911	725	511086	340150	775	510503	339384
626	511777	341963	676	511724	340906	726	511094	340132	776	510494	339373
627	511774	341929	677	511718	340888	727	511083	340118	777	510492	339371
628	511768	341911	678	511718	340873	728	511070	340098			
629	511768	341884	679	511711	340855	729	511054	340078			
630	511776	341852	680	511697	340836	730	511036	340071			
631	511777	341818	681	511673	340809	731	511022	340078			
632	511777	341787	682	511663	340789	732	511015	340082			
633	511779	341757	683	511650	340771	733	511002	340073			
634	511781	341726	684	511632	340748	734	510993	340060			
635	511788	341692	685	511619	340732	735	510995	340041			
636	511788	341665	686	511603	340717	736	510995	340035			
637	511788	341640	687	511594	340710	737	510986	340017			
638	511797	341611	688	511582	340696	738	510977	339997			
639	511810	341584	689	511544	340669	739	510964	339974			
640	511819	341563	690	511533	340653	740	510952	339945			
641	511824	341548	691	511515	340633	741	510955	339917			
642	511826	341541	692	511505	340611	742	510966	339888			
643	511840	341530	693	511488	340599	743	510966	339840			
644	511849	341498	694	511465	340581	744	510950	339822			
645	511844	341478	695	511449	340559	745	510932	339796			
646	511829	341468	696	511429	340534	746	510914	339768			
647	511819	341446	697	511413	340514	747	510905	339757			
648	511812	341423	698	511395	340495	748	510889	339750			
649	511808	341403	699	511374	340477	749	510869	339741			
650	511812	341383	700	511354	340464	750	510855	339737			

FYLGISKJÖL

- I. Kort**
- II. Aðilaskrá**
- III. Skjalaskrá**
- IV. Tækniskýrsla unnin fyrir óbyggðanefnd**
Sjá bls. 343

ÞJÓÐLENDULÍNA - Mál nr 7/2003, Álfaver og Skaftártunga í Skaftárhreppi

Kráa fjárfundahættir (h. líkans um þjóðdómur)
 Kráa fjárfundahættir (áskrá)
 Útita þjófs skv. upprettum Landsat-7 gæringamyndum og loftmyndum.

Mörk þjóðdómur skv. útskrifti
 Útskriftahættir
 Mörk áhrifalegrar innanþjóðdómur
 skv. útskrifti Útskriftahættir
 Útskriftahættir.

Kráa fjárfundahættir
 Kráa fjárfundahættir um afdrámslík
 Mennur fjárfundahættir um afdrámslík
 að þriðja samt hafi fjárfundahættir, skýrt af menningarliði og aðvæmni gagna.

Dags. 8.12.2004
 Kráa fjárfundahættir
 Mennur: 1:100.000
 © Landmælingaáskrif, Landmælingar
 © Landmælingaáskrif, Lýf nr. LZ000013

II. Aðilaskrá

II. Aðilaskrá

Þjóðlendar	Fjármálaráðuneytið f.h. íslenska ríkisins
Álftaversafréttur	Skaftárhreppur f.h. eigenda og umráðamanna lögbýla í Skaftártungu
Búland	Sigurður O. Pétursson
Búland	Gísli Vigfús Sigurðsson
Búland	Kristín Pála Sigurðardóttir
Herjólfstaðir I	Ríkissjóður Íslands
Herjólfstaðir I	Jóhannes Gissurarson
Herjólfstaðir II	Ríkissjóður Íslands
Herjólfstaðir II	Gissur Þór Jóhannesson
Holt I	Ríkissjóður Íslands
Holt I	Gottveinn Eggertsson
Holt II	Ríkissjóður Íslands
Holt II	Gottveinn Eggertsson
Ljótartaðir	Helga Bjarnardóttir
Skaftártunguafréttur	Skaftárhreppur f.h. eigenda og umráðamanna lögbýla í Skaftártungu
Skaftártunguafréttur	Landsvirkjun

III. Skjalaskrá

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra vegna Álftavers:

- 1 Kröfulýsing, dags. 25.4.2001.
- 1(1) Bréf fjármálaráðuneytis v/ meðfylgjandi kröfulýsingar, dags. 26.4.2001.
- 1(2) Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra í Álftaveri (mælikvarði 1:50 000).
- 1(3) Skjalaskrá, dags. 25.4.2001.
- 1(4) Tilvísanaskrá, dags. 25.4.2001.
- 1(5) Uppdráttur af mörkum milli Mýrdals- og Skaftárhrepps (mælikvarði 1:100 000), dags. í september 2000.
- 1(6) Fyrirtaka sýslumannsins í Vík, 13.7.2000, á máli um mörk milli annars vegar Hjörleifshöfða og hins vegar Herjólfsstaða, Holts, Hraunbæjar og Bólhrauns, sem jafnframt eru mörk milli Mýra- og Skaftárhrepps. Endurrit úr landmerkja- og landskiptabók Vestur-Skaftafellssýslu.
- 1(7) Bréf hreppsnefndar Skaftárhrepps, dags. 19.6.1998, til sýslumannsins í Vík, vegna lýsinga á mörkum heimalanda og afrétta, ásamt meðfylgjandi kortum (2 blöð).
- 1(8) a-b Vísitása Þykkvabæjarklausturs 1688, ásamt uppskrift að hluta.
- 1(9) a-b Vísitása Þykkvabæjarklausturs 1749, ásamt uppskrift að hluta.
- 1(10) Afréttarskrá Álftaversafréttar, dags. 26.11.1985.
- 1(11) Greinargerð fjármálaráðuneytisins fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 25.3.2003.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra vegna Skaftártungu:

- 2 Kröfulýsing, dags. 25.4.2001.
- 2(1) Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra í Skaftártungu (mælikvarði 1:50 000).
- 2(2) Skjalaskrá, dags. 25.4.2001.
- 2(3) Tilvísanaskrá, dags. 25.4.2001.
- 2(4) Máldagi Mariukirkju í Ásum hinum eystri í Skaftártungu 1343 (2. b., bls. 784-785).
- 2(5) Máldagi Mariukirkju í Ásum hinum eystri í Skaftártungu 1387 (3. b., bls. 402-403).

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 3 Yfirlit Þjóðskjalasafns yfir heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 3.11.2004.

Landamerkjabók Skaftafellssýslu:

- 3(1) Hemra í Skaftártungu, dags. 20.4.1885.
- 3(2) Snæbýli í Skaftártungu, dags. 17.2.1885.
- 3(3) Ljótastaðir í Skaftártungu, dags. 24.1.1885.
- 3(4) Flaga í Skaftártungu, dags. 3.6.1885.
- 3(5) Hrífunes/Hrísnes í Skaftártungu, dags. 8.6.1886.
- 3(6) Búlandstorfa í Skaftártungu, dags. 21.6.1886.
- 3(7) Herjólfsstaðir í Álftaveri, ódags. en þingl. 21.6.1886.
- 3(8) Holt í Álftaveri, ódags. en þingl. 21.6.1886.
- 3(9) Búlandssel í Skaftártungu, dags. 18.12.1921.
- 3(10) Svartinúpur í Skaftártungu, dags. 26.5.1922.
- 3(35) Snæbýli í Skaftártungu, dags. 17.2.1885.
- 3(36) Hraunbær og Herjólfsstaðir í Álftaveri, dags. 27.5.1887.
- 3(37) Hraunbær í Álftaveri, dags. 13.5.1888.

- 3(44) Landmannaafreittur, dags. 22.10.1886. Ath. Sama nr. er á skjali og felld var niður úr skjalaskrá. Skýring: Hluti af skjali nr. 3(40).
 3(51) Skaptárdalur innan Vestur-Skaftafellssýslu árið 1886. Skjal nr. 5(50) er einnig landamerkjabréf.

Skjöl úr skjalasafni landfógeta, sem varða Kirkjubæjarklausturs-, Þykkvabæjarklausturs og Flögugarðir í Vestur-Skaftafellssýslu:

- 3(11) Umfjöllun um Holt í Álftaveri í „Skoðun á Þykkvabæjarklaustri, Kirkjubæjarklaustri og Flögujörðum 1769“. (Landf. XXIII, 6)
 3(12) Umfjöllun um Herjólfsstaði í „Skoðun á Þykkvabæjarklaustri, Kirkjubæjarklaustri og Flögujörðum 1769“. (Landf. XXIII, 6)
 3(13) Umfjöllun um Snæbýli (Snædill) í „Skoðun á Þykkvabæjarklaustri, Kirkjubæjarklaustri og Flögujörðum 1769“. (Landf. XXIII, 6)
 3(14) Síða Snæbýlis í uppkasti að jarðabók fyrir Kirkjubæjarklausturs-, Þykkvabæjarklausturs- og Flögugarðir 1769 og 1779 með hendi Skúla Magnússonar, landfógeta. (Landf. XXIII, 7)
 3(15) Síða Holts í Álftaveri í uppkasti að jarðabók fyrir Kirkjubæjarklausturs-, Þykkvabæjarklausturs- og Flögugarðir 1769 og 1779 með hendi Skúla Magnússonar, landfógeta. (Landf. XXIII, 7)
 3(16) Síða Herjólfsstaða í uppkasti að jarðabók fyrir Kirkjubæjarklausturs-, Þykkvabæjarklausturs- og Flögugarðir 1769 og 1779 með hendi Skúla Magnússonar, landfógeta. (Landf. XXIII, 7)
 3(17) Síða Ljótastaða í uppkasti að jarðabók fyrir Kirkjubæjarklausturs-, Þykkvabæjarklausturs- og Flögugarðir 1769 og 1779 með hendi Skúla Magnússonar, landfógeta. (Landf. XXIII, 7)
 3(18) Lýsing Þorsteins Bjarnasonar á Vestur-Skaftafellssýslu og klaustrajörðunum, gerð á Mýrum í Álftaveri 17.6.1773. Þar eru m.a. nefndar jarðirnar Herjólfsstaðir, Holt í Álftaveri, Snæbýli og Fell. (Landf. XXIII, 3)

Afsals- og veðmálabækur:

- 3(19) Einar Bjarnason kaupir kóngsjörðina Snæbýli, 4.6. 1844. (Skaft. DB/1, nr. 145)
 3(20) Gestur Bárðarson kaupir Ljótastaði af landssjóði 7.4.1916. (Skaft. DB/5, nr. 217)
 3(45) Búland. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu (registur).
 3(46) Búlandssel. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu (register).
 3(47) Herjólfsstaðir. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu (register).
 3(48) Ljótastaðir (Fljótastaðir). Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu (registur).
 3(49) Snæbýli. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu (registur).
 3(50) Svarti-Núpur. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu (register).
 3(52) Holt. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu (registur).
 3(53) Hraunbær. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu (registur).

Jarðamatsgögn:

- 3(44) (a-b) Felld niður úr skjalaskrá. Skýring: Hluti af skjali nr. 3(40). Ath. Sama númer á skrá um Landmannaafreitt, dags. 22.10.1886.
 3(21) a-b Umfjöllun um jarðir í Leiðvallarhreppi í jarðamati 1804, ásamt skýringum og uppskriftum að hluta, (bls. 35-41).
 3(22) Umfjöllun um jarðir í Leiðvallarhreppi í jarðamati 1849-1850 (gerðabók jarðamatsnefnda Vestur-Skaftafellssýslu, bls. 35, 44-48).

- 3(23) Umfjöllun um jarðir í Skaftártunguhreppi og Álftavershreppi í fasteignamati 1916-1918. (Undirmat. Gerðabók fasteignamatsnefndar Vestur-Skaftafellssýslu, bls. 89-92, 94-100, 105, 154-161, 163).
- 3(38) a-b Umfjöllun um jörðina Hraunbæ (bls. 33-34) í jarðamati 1804, ásamt uppskrift að hluta.
- 3(39) a-b Umfjöllun um jarðir í Kleifahreppi, Leiðvallarhreppi og Dyrhólahreppi (bls. 22-28, 33-35, 44-48, 51-54, 61-68 og 75-81) í jarðamati 1849-1850, ásamt uppskrift að hluta.
- 3(40) a-b Umfjöllun um jarðir í Kleifahreppi, Leiðvallarhreppi og Dyrhólahreppi (bls. 10-13, 17-26) ásamt uppskrift að hluta. Úr gerða- og yfirmatsbók Skaftafellssýslu, löggiltir 1.6.1850.
- 3(41) Umfjöllun um jörðina Hraunbæ í Áltaveri í jarðamati 1916-1918.

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns, landshöfðingja og Stjórnarráðs Íslands:

- 3(54) Umsókn um styrk til könnunar á fjalllendi fyrir norðan afrétt Vestur-Skaftafellinga. Fundargerð Amtráðs suðuramts frá 3.6.1884.
- 3(55) Skýrsla um fjallrannsóknir sumarið 1884. Sýslufundarskjöl Vestur-Skaftafellssýslu 1881-1887.

Visitasíubækur biskupa:

- 3(24) a-b Visitasía Búlandskirkju 1641, ásamt uppskrift að hluta.
- 3(25) a-b Visitasía Þykkvabæjarklausturs 1641, ásamt uppskrift að hluta.
- 3(26) a-b Visitasía Búlandskirkju 1749, ásamt uppskrift að hluta.
- 3(27) a-b Visitasía Búlandskirkju 1682, ásamt uppskrift að hluta.
- 3(28) a-b Visitasía Búlandskirkju 1727, ásamt uppskrift að hluta.
Skjöl nr. 1(8) og 1(9) falla einnig undir flokkinn „Visitasíubækur biskupa“.

Umboðsskjöl úr Vestur-Skaftafellssýslu (Kirkjubæjar- og Þykkvabæjarklaustur og Flögugarðir):

- 3(29) a-b Úttekt Holts í Áltaveri 1824, ásamt uppskrift að hluta. (Klaustrajarðir IV, 2. Úttektabók 1818-1842).
- 3(30) a-b Úttekt Ljótastaða 1847, ásamt uppskrift að hluta. (Klaustrajarðir IV, 3. Úttektabók 1843-1867).
- 3(31) a-b Úttekt Ljótastaða 1847, ásamt uppskrift að hluta. (Klaustrajarðir IV, 4. Úttektabók 1838-1847).
- 3(32) a-b Nýbýli í Ljótastaðalandi. Umsögn umboðsmanns þjóðjarða í Vestur-Skaftafellssýslu, 26.1.1893 í bréfi til amtmanns í Suðuramti, ásamt uppskrift. (Umboðsskjöl. Kirkjubæjarklaustur, Þykkvabæjarklaustur og Flögugarðir III, 5. Bréfabók 1886-1902.)
- 3(42) Skoðunargjörð árið 1885 m.a. á Álftaversjörðum í Vestur-Skaftafellssýslu. SA 280. Sa-J C-E. (Umboð Kirkjubæjar- og Þykkvabæjarklausturs 1883-1889).
- 3(43) Bréfaskipti vegna fyrirhugaðrar stofnunar nýbýlis í Fosstungum við afrétt Skaftártungumanna 1892-1894. (SA Bréfadagbók G, nr. 97).

Sala þjóðjarða í Kirkjubæjar- og Þykkvabæjarklausturumboði. (Stjórnarráð Íslands):

- 3(33) Virðing og sala á Ljótastöðum í Skaftártungu 1913-1916. (Stjórnarráð Íslands II, Db. 7, nr. 65).
- 3(34) Virðing á Herjólfsstöðum í Áltaveri 1914. (Stjórnarráð Íslands II, Db. 7, nr. 65).

4 Bréf Ögmundar Helgasonar, forstöðumanns handritadeildar Landsbókasafns, um heimildaleit í bréfabók Brynjólfs Sveinssonar biskups, dags. 26.4.2001.

5 Yfirlit yfir heimildaleit óbyggðanefndar í frumgögnum, dags. 31.7.2003.

Máldagar o.fl. úr Ísl. fornbréfasafni:

5(1) Máldagi Þykkvabæjarklausturs í Álfaveri, 1340. Fram kemur að klaustrið átti jörðina Holt og ítök í jörðunum Hraunbæ og Herjólfstöðum (2. b., bls. 737-740).

5(2) Máldagi Kirkjubæjarklausturs, 1397. Fram kemur að klaustrið átti jörðina Holt (4. b., bls. 238-239).

5(3) Skrá um ítök Kirkjubæjarklausturs 1528. Fram kemur að klaustrið átti ítök í Holti (9. b., bls. 470-471).

5(4) Máldagi Þykkvabæjarklausturs, 1523/1526. Fram kemur að klaustrið átti jarðirnar Hraunbæ, Herjólfstaði og Holt (9. b., bls. 189).

5(5) Kirknatal frá um 1200. Fram kemur að kirkja var þá á Búlandi (12. b., bls. 5).

5(6) Máldagi Ólafskirkju á Búlandi [1343] (2. b., bls. 783).

5(7) Máldagi Ólafskirkju á Búlandi [1367] (3. b., bls. 246).

5(8) Úr Hitardalsbók [1367]. Ólafskirkja á Búlandi er þar á skrá (3. b., bls. 235).

5(9) Þorvarður Steinmóðsson selur, með samþykki konu sinnar, Ólafi Ásbjarnarsyni 20 hundruð í Vík (Reykjavík) fyrir hálf Búland (6. b., bls. 610-611).

5(10) Máldagi Ólafskirkju á Búlandi, 1523 (9. b., bls. 188).

5(11) Máldagi Búlandskirkju frá um 1570. Fram kemur að Ljótastaðir voru í tíundarumdæmi Búlandskirkju (15. b., bls. 705).

Skjöl nr. 2(4) og 2(5) falla einnig undir flokkinn „Máldagar o.fl. úr Ísl. fornbréfasafni“.

Fasteigna og jarðamöt:

5(12) Jarðatal Johnsens 1847 (Jarðatal á Íslandi. Gefið út af J. Johnsen. Kb. 1847. Bls. 6-19).

5(13) Ný jarðabók fyrir Ísland. Kb. 1861 (bls. 6-9).

5(14) Fasteignabók 1922. Rv. 1921 (bls. 206-216).

5(15) Fasteignabók 1932. Rv. 1932 (bls. 107-110).

5(16) Fasteignabók 1938. Rv. 1942-1944 (bls. 61-63).

5(29) Fasteignabók 1957. Rv. 1956-1957 (bls. 311-314).

Fjallskilareglugerðir:

5(17) Fjallskilasamþykkt fyrir Vestur-Skaftafellssýslu, nr. 174/1992. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1992. B-deild, bls. 380-386).

5(18) Fjallskilasamþykkt fyrir Vestur-Skaftafellssýslu, nr. 245/1965. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1968. B-deild, bls. 518-525).

5(19) Reglugjörð um viðauka við almenna reglugjörð um fjallskil fyrir Vestur-Skaftafellssýslu frá 1899. (Ákvæði, sem gilda aðeins fyrir Skaftártunguhrepp), nr. 67/1929. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1929. B-deild, bls. 198-199).

5(20) Reglugjörð um viðauka við almenna reglugjörð um fjallskil fyrir Vestur-Skaftafellssýslu frá 6. júlí 1899, nr. 103/1913. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland. B-deild, bls. 181-182)

5(21) Almenn reglugjörð um fjallskil fyrir Vestur-Skaftafellssýslu, nr. 78/1899. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland. B-deild, bls. 100-107).

5(22) Fjallskilaákvæði fyrir Vesturskaftafellssýslu, nr. 100/1897. (Stjórnartíðindi fyrir Ísland. B-deild, bls. 163).

Jarðabréf:

- 5(23) Jarðir Kirkjubæjarklausturs í byrjun 18. aldar. (Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. 13. bindi, bls. 442-466).

Manntal:

- 5(24) Manntal á Íslandi árið 1703. Leiðvallarhreppur (bls. 444-451).

Alþingisbækur Íslands:

- 5(25) Uppboð á 16 hundruðum í jörðinni Búlandi, 1743 (13. b., bls. 173).
 5(26) Lögþingisdómur í brigðamáli á Búlandi, 1767 (15. b., bls. 39-40).
 5(27) Kaupbréf fyrir hálfu Búlandi, 12 hundruðum, dags. 14.5.1768 (15. b., bls. 109).
 5(28) Kaupbréf fyrir jörðinni Búlandi, dags. 8.1.1770 (15. b., bls. 221).

Landnáma:

- 5(30) Ljósrit úr Landnámabók, í útgáfu Jakobs Benediktssonar. Reykjavík 1986, bls. 326-328.

Meningarminjar:

- 5(31) Menningarminjar á miðhálandi Íslands. Svæðisskráning. Fornleifastofnun Íslands 1996, (Vestur-Skaftafellssýsla, bls. 3, 51-52, 79-85 og 197-204). Ath. sama nr. er á tillögum sýslunefnda Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu um mörk á milli afrétta, dags. 7.-8.5.1889.
 5(32) Kort af menningarminjum á miðhálandinu (mælikvarði 1:400.000), Vestur-Skaftafellssýsla.

Afsals- og veðmálabækur:

- 5(33) Þinglýsingarvottorð Snæbýlis 1, Skaftárhreppur, dags. 29.5.2003.
 5(34) Þinglýsingarvottorð Snæbýlis 1A, Skaftárhreppur, dags. 27.5.2003.
 5(35) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Búland, Skaftártunguhreppi, dags. 27.5.2003.
 5(36) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Herjólfstaði I, Álftavershreppi, dags. 27.5.2003.
 5(37) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Herjólfstaði II, Álftavershreppi, dags. 27.5.2003.
 5(38) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Holt I, Álftavershreppi, dags. 27.5.2003.
 5(39) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Holt II, Álftavershreppi, dags. 27.5.2003.
 5(40) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Snæbýli I, Skaftárhreppi, dags. 27.5.2003.
 5(41) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Snæbýli II, Skaftárhreppi, dags. 27.5.2003.
 5(42) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Hraunbær Álftavershreppi, dags. 27.5.2003.
 5(43) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Ljótastaði, Skaftártunguhreppi, dags. 27.5.2003.
 5(44) Búland. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu.
 5(45) Herjólfstaðir I-II. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu.
 5(46) Holt I-II. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu.
 5(47) Hraunbær. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu.
 5(48) Ljótastaðir. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu.
 5(49) Snæbýli. Yfirlit í afsals- og veðmálabók Vestur-Skaftafellssýslu.

- Landamerkjabók klausturjarða 1845 og 1847:*
- 5(50) Ljótastaðir í Leiðvallahreppi.
- Málsskjöl úr hæstaréttarmáli nr. 103/1953:*
- 5(31) Tillögur sýslunefnda Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu um mörk á milli afrétta, dags. 7.-8.5.1889. Ath. sama nr. er á menningarminjum á miðhálandi Íslands. Svæðisskráning. Fornleifastofnun Íslands 1996, (Vestur-Skaftafellssýsla, bls. 3, 51-52, 79-85 og 197-204).
- 5(57) Endurrit af fundargerð sýslunefndar Rangárvallasýslu. Fram kemur að amtsráðið hafði ákveðið að veita 500 kr. styrk til að rannsaka hin ókunnu fjalllendi norðan afrétta Skaftártungu og Síðumanna, dags. 25.6.1884.
- 5(58) Lýsing Þorsteins Magnússonar sýslumanns (1743-1785) á veiði í Fiskivötnum.
- Málsskjöl úr hæstaréttarmáli nr. 199/1978:*
- 5(51) Lýsing hreppsnefndar Skaftártunguhrepps á afréttarmörkum hreppsins, dags. 12.12.1889.
- 5(52) Símskeyti Guðjóns Guðjónssonar oddvita Skaftártunguhrepps um afréttarmörk hreppsins. Lagt fram á aukadómþingi Rangárvallasýslu 2.8.1951.
- 5(53) Yfirlýsing Vals G. Oddsteinssonar o.fl. um símskeyti Guðjóns Guðjónssonar, dags. 19.2.1978.
- 5(56) Sátt um landamerki Landmannaafreftar, dags. 7.8.1951, ásamt korti.
- Önnur óprentuð frumgögn:*
- 5(54) Mörk Álftaversafréttar og mörk jarða á Mýrdalssandi, ásamt korti. Greinargerð Elínar Erlingsdóttur landfr., dags. 14.10.2004.
- 5(55) Mörk jarða í ofanverðri Skaftártungu ásamt korti. Greinargerð Elínar Erlingsdóttur, landfr., dags. 2.10.2004.

Lagt fram af Braga Björnssyni hdl. og Einari Jónssyni lögfr. vegna Álftavers (Álftaversafréttur, Herjólfsstaðir I og II, Holt I og II):

- 6 Kröfulýsing, dags. 22.4.2002, og viðauki við kröfugerð, dags. 20.6.2002.
- 6(1) a-c Kort sem sýnir kröfulínur (mælikvarði 1:50 000).
- 6(2) Greinargerð eigenda og umráðamanna Skaftártunguafréttar, Búlandstorfu (Búlands, Svartanúps og Búlandssels), Ljótastaða, Álftaversafréttar, Herjólfsstaða I og II, Holts I og II í máli nr. 7/2002, Álftaver og Skaftártunga, sveitarfélaginu Skaftárhreppi (Vestur-Skaftafellssýslu), dags. 23.4.2003.
- 6(3) Byggingarbréf vegna Herjólfsstaða I, dags. 15.8.1989 og 12.9.1989. Jóhannes Gissur- arson og Steina Guðrún Harðardóttir, leigutakar, og landbúnaðarráðherra f.h. jarða- deildar landbúnaðarráðuneytisins, leigusali.
- 6(4) Byggingarbréf vegna rúmlega háflendu þjóðjarðarinnar Herjólfsstaða, dags. 8.11.1943 og 22.11.1943. Aðilar eru Jóhannes Guðmundsson og dóms- og kirkjumála- ráðuneytið.
- 6(5) Byggingarbréf vegna Holts II, dags. 18.2.1988 og 1.3.1988. Gottsveinn Eggertsson, leigutaki, og landbúnaðarráðherra f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins, leigusali.
- 6(6) Leigusamningur um Holt I, dags. 3.11.1988 og 30.1.1989. Gottsveinn Eggertsson leigutaki og landbúnaðarráðherra f.h. jarðadeildar landbúnaðarráðuneytisins leigusali.

Lagt fram af Braga Björnssyni hdl. og Einari Jónssyni lögr. vegna Skaftártungu (Skaftártunguafreittur, Ljótastaðir, Búland):

- 7 Kröfulýsing, dags. 22.4.2002.
- 7(1) Kort sem sýnir kröfulínum (mælikvarði 1:50 000).
- 7(2) Leigusamningur milli Veiðifélags Skaftártungumanna og Veiðifélagsins Fjallalóns um Botnlangalón og tvö önnur lón. Dags. 27.2.1970.
- 7(3) Leigusamningur milli Veiðifélags Skaftártungumanna og Grænalóns sf. um veiðar í Stakahnúkslóni og Grænalóni. Ódagsett.
- 7(4) Framlenging á samningi milli Veiðifélags Skaftártungumanna og Grænalóns um veiðar í Stakahnúkslóni og Grænalóni. Ódagsett.
- 7(5) Leigusamningur milli Veiðifélags Skaftártungumanna og Botnlangafélagsins. Dags. 22.2.2001.
- 7(6) Leigusamningur milli Veiðifélags Skaftártungumanna annars vegar og Vilhjálms Garðarssonar o.fl. hins vegar um veiði í Langasjó og Fagralóni. Dags. 10.5.2000.
- 7(7) Leigusamningur milli Veiðifélags Skaftártungumanna og veiðifélagsins Línu nets um veiði í Kvíslarlónum og Stóralóni og um afnotarétt af veiðihúsi. Ódagsett.
- 7(8) Viðauki við leigusamning milli Veiðifélags Skaftártungumanna annars vegar og Vilhjálms Garðarssonar ofl. hins vegar um veiði í Langasjó og Fagralóni. Dags. 1.2.2001.
- 7(9) Leigusamningur milli Veiðifélags Skaftártungumanna annars vegar og Árna Oddsteinssonar og Oddsteins Árnasonar hins vegar varðandi Blautalón og Nyrðri-Ófæru. Dags. 8.2.2003.
- 7(10) Leigusamningur Veidifélags Skaftártungumanna og Auðlindarinnar. Dags. 14.4.2003.
- 7(11) Lóðarleigusamningur milli hreppsnefndar Skaftártunguhrepps annars vegar og Baldurs Baldurssonar o.fl. hins vegar um lóð í Jökuldöllum. Ódags.
- 7(12) Bréf hreppsnefndar Skaftárhrepps til jarðarnefndar V-Skaftafellssýslu varðandi leitar-mannahús í Jökuldal. Dags. 19.11.90.
- 7(13) Fundargerð byggingarnefndar Skaftárhrepps varðandi málefni leitar-mannahúss í Jökuldal. Dags. 15.11.1990.
- 7(14) Samþykki jarðarnefndar V-Skaftafellssýslu fyrir leigu á lóð undir leitar-mannaskála. Dags. 22.11.1990.
- 7(15) Afrit af korti frá svæðisskipulagi miðhálandisins.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. vegna Herjólfsstaða I og II, Álftaveri:

- 8 Kröfulýsing, dags. 26.2.2002.
- 8(1) Skjalaskrá, dags. 4.3.2002.
- 8(2) Ljósrit af matsvottorði Fasteignamats ríkisins fyrir Herjólfsstaði I, dags. 27.2.2002.
- 8(3) Ljósrit af matsvottorði Fasteignamats ríkisins fyrir Herjólfsstaði II, dags. 27.2.2002.
- 8(4) Ljósrit af síðu Herjólfsstaða I í fasteignabók, ódags.
- 8(5) Ljósrit af síðu Herjólfsstaða II í fasteignabók, ódags.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. vegna Holts I og II, Álftaveri:

- 9 Kröfulýsing, dags. 26.2.2002.
- 9(1) Skjalaskrá, dags. 4.3.2002.
- 9(2) Ljósrit af matsvottorði Fasteignamats ríkisins fyrir Holt I, dags. 27.2.2002.
- 9(3) Ljósrit af matsvottorði Fasteignamats ríkisins fyrir Holt II, dags. 27.2.2002.
- 9(4) Ljósrit af síðu Holti I í fasteignabók, ódags.
- 9(5) Ljósrit af síðu Holti II í fasteignabók, ódags.

- 9(6) Afsal fyrir Holti II, dags. 5.12.1986. Dánarbú Páls Bárðarsonar afsalar til Gottsveins Eggertssonar og Guðrúnar Sigurjónsdóttur.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. vegna Hraunbæjar, Álftaveri:

- 10 Kröfulýsing, dags. 26.2.2002.
 10(1) Skjalaskrá, dags. 4.3.2002.
 10(2) Ljósrit af matsvottorði Fasteignamats ríkisins fyrir Hraunbæ (2 bls.), dags. 27.2.2002.
 10(3) Ljósrit af síðu Hraunbæjar í fasteignabók, ódags.
 10(4) Kaupsamningur og afsal fyrir fasteignum og ræktun á ríkisjörðinni Hraunbæ, dags. 27.9.1993. Þorbergur Bjarnason selur og afsalar Bjarna Þorbergssyni. Samþykki landbúnaðarráðuneytisins á meðfylgjandi ljósriti.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. vegna Snæbýlis II, Skaftártungu:

- 11 Kröfulýsing, dags. 26.2.2002.
 11(1) Skjalaskrá, dags. 4.3.2002.
 11(2) Ljósrit af matsvottorði Fasteignamats ríkisins fyrir Snæbýli II, dags. 27.2.2002.
 11(3) Ljósrit af síðu Snæbýlis II í fasteignabók, ódags.
 11(4) Afsal fyrir Snæbýli II, dags. 21.6.1971. Siggeir Jóhannsson afsalar til Jarðeignasjóðs ríkisins.
 11(5) Breyting á eignarhlutföllum í jörðinni Snæbýli, dags. 7.6.1969. Árni og Siggeir Jóhannessynir eignast helming hvor (Árni á Snæbýli I og Siggeir Snæbýli II).

Lagt fram af Þórði Bogasyni hdl. vegna Landsvirkjunar:

- 12 Yfirlýsing, dags. 23.4.2003, um aðild Landsvirkjunar að málum á svæði 3 hjá óbyggðanefnd.
 12(1) Kröfugerð Landsvirkjunar í máli um þjóðlendumörk í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu, dags. 15.2.2002.
 12(2) a-g Kort (7 blöð): Sigöldulína 4 - Prestabakkalína 1 – Sigalda – Prestbakki – Hólar. Dags. 27.2.2003.
 12(3) Bréf Þórðar Bogasonar hdl. til formanns óbyggðanefndar varðandi kröfulýsingar á svæði 2 og 3, dags. 31.5.2002.
 12(4) Lóðarleigusamningur, dags. 23.3.1982. Rafmagnsveitur ríkisins taka á leigu lóð fyrir spennistöðvarmannvirki í landi Prestbakka í Hörgslandshreppi (Jón Pálsson).
 12(5) „Stutt greinargerð yfir uppgjör við bændur og landeigendur við Suðurlínu á svæðinu frá Geirlandi og Prestbakka í Vestur-Skaftafellssýslu að Hólum í Austur-Skaftafellssýslu“. Rafmagnsveitur ríkisins, tæknisvið-MD, línudeild. Dags. 19.12.1984. GS/gh.
 12(6) Samningur milli ríkisstjórnar Íslands og Landsvirkjunar um virkjanamál, yfirtöku byggðalína o.fl., dags. 11.8.1982.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

- 13 „Staðhættir og gróðurfar í Álftaveri og Skaftártungu“, eftir Ingva Þorsteinsson náttúrufræðing, febrúar 2003.
 14 a-d Kort a: Lýstar kröfur í Álftaveri, mælikvarði 1:50 000.
 Kort b: Lýstar kröfur í Skaftártungu, mælikvarði 1:50 000.
 Kort c: Yfirlitskort – Lýstar kröfur í Álftaveri og Skaftártungu, mælikvarði 1:100 000.
 Kort d: Lýstar kröfur í Álftaveri og Skaftártungu, mælikvarði 1:100 000.
 15(1) Fundargerð 1. yfirtöku hjá óbyggðanefnd í máli þessu, dags. 25.2.2003.

- 15(2) Fundargerð 2. fyrirtöku hjá óbyggðanefnd í máli þessu, dags. 26.3.2003.
 15(3) Fundargerð 3. fyrirtöku hjá óbyggðanefnd í máli þessu, dags. 23.4.2003.
 15(4) Fundargerð 4. fyrirtöku hjá óbyggðanefnd í máli þessu, dags. 21.7.2003.
 15(5) Fundargerð aðalmeðferðar hjá óbyggðanefnd í máli þessu, 29.7.2003.
 15(6) Fundargerð endurupptöku þessa máls hjá óbyggðanefnd, dags. 8.11.2004.
 15(7) Fundargerð loka fyrirtöku, dags. 2.12.2004.
- 16 Jöklar og jökulbreytingar í Álfavers- og Skaftártunguafrétti. Greinargerð Odds Sigurðssonar jarðfræðings, dags. 3.11.2004.
- 17 Kort sem sýnir endanlegar kröfur. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni landfr. (mælikvarði 1:100.000).
- 18 Minnisblað frá Oddi Sigurðssyni jarðfræðingi, um upptök Tungnaár, dags. 23.11.2004.

Hliðsjónargögn

Lagt fram til hliðsjónar af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra vegna Álfavers (skjal nr. 1):

- Ónr. Sunnlenskar byggðir IV. Bls. 289-299, 302-307, 318-327.
 Ónr. Skaftafellssýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873. Bls. 221-223.
 Ónr. Árbók Ferðafélags Íslands 1935. Bls. 22-25, 28-31 og 36-39.
 Ónr. Göngur og réttir. 1. bindi, bls. 159-167.
 Ónr. Landið og Landnáma. II. bindi, bls. 396-401.
 Ónr. Skaftfellinga rit. II bindi, Landnám í Skaftafellspingi, bls. 104-107.
 Ónr. Íslendinga sögur. 1. bindi, Landssaga og landnám, bls. 200-203.
 Ónr. Hæstaréttardómur 1989/1011, mörk milli afréttarlanda Álfavershrepps og Rangárvallahrepps.

Lagt fram til hliðsjónar af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra vegna Skaftártungu (skjal 2):

- Ónr. Sunnlenskar byggðir VI. Bls. 240-253, 265-269, 272-275.
 Ónr. Skaftafellssýsla. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873, Bls. 199-201, 204-205, 214-215.
 Ónr. Göngur og réttir. 1. bindi, bls. 140-159.
 Ónr. Árbók Ferðafélags Íslands 1935. Bls. 32-37.
 Ónr. Árbók Ferðafélags Íslands 1976. Bls. 106-115.
 Ónr. Landið og Landnáma. II. bindi, bls. 392-293, 396-397.
 Ónr. Skaftfellinga rit. II bindi, Landnám í Skaftafellspingi, bls. 104-107.
 Ónr. Íslendinga sögur. 1. bindi, Landssaga og landnám, bls. 196-197, 200-201.
 Ónr. Efnisskipan málflutningsræðu lögmanns ríkisins í máli 7/2003.
 Ónr. Tilvísanaskrá lögmanns fjármálaráðherra í máli nr. 7/2003.

Lagt fram af Braga Björnssyni hdl. og Einari Jónssyni til hliðsjónar:

- Ónr. „Fjárleit á framandi slóðum“, Árni Þ. Jónsson, Hrífunesi, 20.12.1965.
 Ónr. Efnisskipan málflutningsræðu lögmanns jarðeiganda og umráðamanna jarða í máli 7/2003.

Lagt fram til hlíðsjónar af óbyggðanefnd vegna Álftavers og Skaftártungu:

- Ónr. Hæstaréttardómur 1975/30, Holtamannaafréttur.
- Ónr. Hæstaréttardómur 1981/1584, Landmannaafréttardómur síðari.
- Ónr. Hæstaréttardómur 1989/1022, mörk milli afréttarlanda Skaftártunguhrepps annars vegar og Landmannahrepps og Holtahrepps og jarðanna Næfurholts og Hóla í Rangárvallahreppi hins vegar.
- Ónr. Skjalaskrá hæstaréttar í dómi 1989/1022.
- Ónr. Hæstaréttardómur 1984/955, landamerkjámál er varðar jarðirnar Holt, Herjólfstaði, Skálmabæ og Hrífunes.
- Ónr. Yfirlit um efni Landskiptabókar, löggilt 23.6.1977.
- Ónr. Yfirlit um efni Landskiptabókar, löggilt 2.10.1975.
- Ónr. Yfirlit um efni Landskiptabókar, löggilt 25.7.1949.
- Ónr. Landamerki Skeiðflatar, Þykkvabæjarklaustursjarðar, úr bókinni Landamerki Klaustrajarða 1845 og 1847, ásamt efnisyfirliti.
- Ónr. Örnefnaskrá fyrir Álftaversafrétt, Búland, Herjólfstaði, Holt, Hraunbæ, Búlandsheiði, Skaftártunguafrétt, Snæbýli og Ljótastaði.
- Ónr. Örnefnakort Kirkjubæjarstofu, unnið af Elínu Erlingsdóttur landfræðingi á kortagrunn óbyggðanefndar.
- Ónr. Hrd. nr. 103/1953, Landmannaafréttardómur fyrri.
- Ónr. Skýrslur í máli 7/2003 hjá óbyggðanefnd, (60 blaðsíður, skrifaðar upp eftir hljóðupptöku).
- Ónr. Registar um jarðir í Íslensku fornbréfasafni (handrit), ásamt bréfi Björns Pálssonar héraðs-skjalavarðar.
- Ónr. Yfirlit yfir jarðir í Skaftafellssýslum, sem skráðar eru í landamerkjabók með viðeigandi tilvísunum.